

Kadonneet britit

ja maan omistaminen Britanniassa
400-600-luvuilla lainsäädännön valossa

Taija Pirhonen
Pro gradu -tutkielma
Yleinen historia
Humanistinen tiedekunta
Helsingin yliopisto
Marraskuu 2020

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Humanistinen tiedekunta		
Tekijä – Författare – Author Taija Pirhonen		
Työn nimi – Arbetets titel – Title Kadonneet britit ja maan omistaminen Britanniassa 400-600-luvuilla lainsäädännön valossa		
Oppiaine – Läroämne – Subject Yleinen historia		
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma	Aika – Datum – Month and year Marraskuu 2020	Sivumäärä– Sidoantal – Number of pages 87
Tiivistelmä – Referat – Abstract Rooman Britannian valloitus päättyi 410 jaa. Hyvin pian tämän jälkeen anglosaksit aloittivat oman Britannian valloituksensa. Tutkimus on pitkään pyrkinyt selvittämään mitä briteille tapahtui jälkimmäisen valloituksen yhteydessä. Aikalaislähteet kertovat kansanmurhasta ja mm. paikannimitutkimuksen perusteella brittiasutus onkin kadonnut nopeasti anglosaksien valtaamilta alueilta. Toisaalta tuoreempi geenitutkimus osoittaa, että Englannin asukkaista, sekä nykyisistä että aikalaisista, vain noin 40% on ollut anglosakseja. Britit eivät siis ole voineet kuolla sukupuuttoon anglosaksien valloittamalla alueella. Tämän tutkimuksen tavoitteena on selvittää mitä briteille tapahtui. Koska jokaisen mainitun kansan toimeentulo perustui maatalouteen ja valloitukset muutenkin realisoituvat maan valloittamisen kautta, on tutkimuksen näkökulmaksi valittu maan omistaminen ja erityisesti sitä säätelevä lainsäädäntö, jota käsittääkseni ei ole hyödynnetty aiemmin tämän ongelman selvittämisessä. Aiempi tutkimus, johon käsillä oleva työ pääasiassa perustuu, on kirjallisen, arkeologisen ja muun lähdeaineiston pohjalta selvittänyt maan omistamisen käytäntöjä ja periaatteita. Jokainen kansoista on myös tehnyt useampia lakikokoelmia ja näiden käsitykset maan omistamisesta käydään työssä läpi. Alkuperäislähteitä ei ole paljon ja ne ovat fragmentaarisia, joten tulokset rakentuvat pitkälti hypoteesien varaan, tämä tosin on tyypillistä myös aiemmalle tutkimukselle. Myöhäinen roomalainen lainsäädäntö suosi kansantaloudellisista syistä suurtilojen syntyä pienviljelijöiden kustannuksella. Suurtilalliset roomalaistuivat ja etääntyivät viljelijöistä, jotka puolestaan olivat yhä enemmän maahan sidottuja. Brittien omien maanomistusta ja sen hallintaa säätelevien lakien noudattaminen kävi mahdottomaksi ja samalla rikkoutui perinteinen, niin roomalaisten kuin brittien tuntema klienttijärjestelmä, jossa varakkaampi henkilö tai sukunsa päämies tukiessaan vähäisempää sai puolestaan tarvitessaan tämän tuekseen. Tätä tukea olisi tarvittu, kun anglosaksit saapuivat. Anglosaksit valtasivat nopeasti Britannian roomalaiset ydinalueet, mutta eteneminen hidastui, kun vastaan tulivat vanhat lojaliteettinsa (ja maanomistuskäytäntönsä) säilyttäneet britit lännessä ja pohjoisessa. Anglosaksien valloituksen brutaalia jälkimainetta voi puolestaan selittää toinen maan omistuksen käytännöistä nouseva tekijä. Eric John tulkitsee anglosaksien varhaisen omistuksen (folkland) olleen maata, jota kuningas jakoi seuraajilleen palkkiona sankariteoista taisteluissa; Charles-Edwards puolestaan painottaa maalahjasta seuraavan vastalahjan, lojaaliuden päättymättömyyttä. Perheen perustaminen ja sosiaalinen eteneminen yhteisössä edellyttivät myös maan omistamista. Hierarkialtaan matalassa ja suhteellisen tasa-arvoisessa yhteisössä kaikilla miehillä oli mahdollisuus osoittaa sankaruutensa ja lojaaliutensa - ja usein. Jokainen saattoi omalla toiminnallaan saavuttaa sankarirunojen ylistämät palkkiot, joten valloituksen alku on varmasti ollut verinen. Edellä mainitut ilmiöt vaikuttivat anglosaksien etenemiseen valloituksen alkuvaiheessa. Sen tuloksena todennäköisesti Kaakkois-Englannin brittien määrä väheni merkittävästi. Kun valloitus alkoi saavuttaa roomalaisen Britannian ydinalueen reunoja, eteneminen hidastui. Tässä vaiheessa valloitus siirtyi toiseen vaiheeseen, jossa yhteiselo brittien kanssa oli jo jossain määrin mahdollista, kuten lait ja muut lähteet osoittavat. Ajan mittaan anglosaksiyhteisön hierarkkisuus kasvoi ja kun maata ja muuta saalista ei enää ollut loputtomasti jaettavissa kaikille, alkoi yhteisön alemmilla tasoilla olevan väestön into sotia laantua. Ideaali jaloista taisteluista kuitenkin säilyi, mutta mahdollisesti vain ylempien luokkien ihanteena. Näitä tutkimuksen tuloksena syntyneitä teorioita olisi kuitenkin syytä selvittää lisää.		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords historia, roomalaiset, britit, anglosaksit, oikeus, lait, maanomistus, myöhäisantiikki, varhaiskeskiaika, 400-600		
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Helsingin yliopiston kirjasto, E-Thesis		
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information		

Sisällysluettelo

Sisällysluettelo	1
1. Johdanto	2
1.1 Mitä tutkin ja miksi.....	2
1.2 Aiempi tutkimus	3
1.3 Lähteistä	7
1.4 Kielet ja kansat.....	9
2. Roomalaiset ja Albion	11
2.1 Roomalaisen oikeuden kehitys ja lähteet.....	14
2.2 Roomalaisen oikeuden yleispiirteitä	18
2.3 Roomalaisten käsitykset omistamisesta.....	21
2.3.1 Klassinen oikeus	21
2.3.2 Vulgaarioikeus	28
3. Britit ja Britannia	34
3.1 Kelttiperäisten kansojen oikeuden kehitys ja lähteet	35
3.1.1 Wales	39
3.1.2 Bretagne	40
3.1.3 Skotlanti	42
3.1.4 Irlanti	43
3.2 Brittien oikeuden yleispiirteitä	45
3.3 Brittien käsitykset maan omistamisesta.....	48
4. Anglosaksit ja Englanti	55
4.1 Anglosaksien oikeuden kehitys ja lähteet	57
4.2 Anglosaksien oikeuden yleispiirteitä.....	61
4.3 Anglosaksien maan omistus lainsäädännössä	67
5. Johtopäätökset	74
Lähteet ja kirjallisuus	80

1. Johdanto

1.1 Mitä tutkin ja miksi

Työn tarkoituksena on selvittää, mitä briteille tapahtui anglosaksien aloitettua Britannian valtauksen 400-luvun alussa. Tätä paljon tutkittua aihetta lähestyn maanomistuksen ja erityisesti sitä säätelevän lainsäädännön kautta. Voisiko Britanniaa asuttaneiden kansojen tavoilla omistaa ja hallita maaomaisuutta olla vaikutusta siihen, mitä briteille tapahtui?

Innoitukseni tutkia aihetta juontaa juurensa 90-luvulla vetämäni roolipeliin. Pelimekaniikka oli rakennettu artturiäänisiä ritariseikkailuita ajatellen, mutta Geoffrey Monmouthilaisen ja Chrétien de Troyes'n sankareiden sijaan halusin käyttää mallina Gildasin, Bedan ja Nenniuksen kirjoituksia ja alkuperäisen Arthurin aikalaisia. Seikkailujen keksiminen toki tuottaa omat pulmansa, mutta historioitsijana (ja kun pelaajien joukossa oli muitakin historioitsijoita) on tarve saada myös faktat kohdalleen. Pelin edetessä ongelmaksi muodostui anglosaksisten sankareiden suhde valloitettavien alueiden asukkaisiin. Mitä näille tapahtui? Tapettiinko kaikki, tehtiinkö heistä orjia vai jatkoivatko he uusien hallitsijoiden veroja maksavina alamaisina vai kenties uusien kuningaskuntien tasavertaisina asukkaina? Mitä valloitetuille alueille tehtiin? Jaettiin valloitetut maat omille joukoille ja jos, alkoivatko nämä sitten itse viljellä maata (mikä ei kuulosta kovin sankarilliselta)? Kuinka valloitetun alueen hallinto hoidettiin? Ja mitä sitten tapahtui: jatkettiin elämää onnellisesti maata viljellen – vai suunnattiin kohti seuraavaa rajan takana odottavaa vihollista? Kaikki kiinnostavia kysymyksiä, joiden vastauksilla oli merkitystä sille, mihin suuntaan sankareiden seikkailut saattoivat jatkua. Ja mitäpä muuta historioitsija tekee kuin alkaa tutkia asiaa.

Aluksi halusin siis selvittää, kuinka mitä briteille valloituksen yhteydessä tapahtui. Vasta aiheeseen paneuduttuani huomasin, että sitä oli mietitty jo aika lailla ja että aihe oli jopa ns. ikuisuuskyseminen – ja siinä mielessä harvinaisen huono aihe gradulle. Toisaalta, pitkän kypsyttelyn myötä ongelma alkoi myös rajautua ja tutkimusnäkökulmaksi muodostui maan omistaminen ja käyttö brittien katoamista mahdollisesti selittävänä tekijänä. Kun mantereella frankit korvasivat roomalaiset hallitsevana luokkana ja jatkoivat näiden esimerkkiä hallinnon ja verotuksen organisoinnissa, niin Britanniassa näin ei käynyt, vaan anglosaksit näyttävät likipitään tuhonneen kaiken tielleen osuneen, eivät vain hallinnollisia rakenteita vaan mahdollisesti jopa veronmaksukykyisen väestön, jota he eivät ilmeisesti ainakaan aluksi hyödyntäneet juuri edes orjina. Kun kaikilla kolmella kansalla/kulttuurilla viljely oli keskeinen toimeentulon lähde ja ylijäämän kerääminen oli oleellista hallitsevalle luokalle, on luonnollista ajatella, että valloitus manifestoituu maan omistuksen ja sitä säätelevien käytäntöjen kautta. Tutkimuksen lähtökohtana onkin selvittää, miten maan omistaminen oli oikeudelliselta kannalta jäsenelty ja oliko eri kansojen käsitykset keskenään niin ristiriitaisia, että yhteiselo ei olisi ollut mahdollista. Koska edelleenkin ei ole konsensusta siitä, kuinka roomalaistunut Britannia 400-

luvulla oli, on työssä selvitetty sekä roomalaisten että brittien maanomistusta ajatuksella, että jompikumpi tai mahdollisesti molemmat olivat käytössä 400-luvulla anglosaksien saapuesssa.

Tietääkseni aihetta ei ole tähän mennessä lähestytty tästä näkökulmasta. Edelleenkin aihe on laaja, sillä Rooman vetäytyessä ja anglosaksien saapuesssa alueella kohtaa kolme erilaista oikeustraditiota (vaikka ovatkin kaikki indoeurooppalaisia). Roomalaisten omistusoikeutta käsitelleen seminaarityön¹ jälkeen olen myös rajannut työn koskemaan maanomistusta vain oikeudellisten lähteiden valossa, en siis edes yritä selvittää, miten – jos mitenkään – nämä oikeudelliset tavat näkyvät käytännössä pelloilla. Niin kiinnostavaa kuin omistuksen konkreettisten jälkien selvittäminen olisikin ollut, tämä olisi laajentanut työtä liikaa.

1.2 Aiempi tutkimus

Kun alkaa tutkia brittien kohtaloa anglosaksi-tulokkaiden käsissä, huomaa nopeasti, että asiaa on tutkittu ennenkin. Vanhin vastaantuleva lähde on ainoan aikalaisen jättämä todistus. Gildas (n. 500-570) kertoi kirjoituksessaan *De Excidio et Conquestu Britanniae* seuraavaa:

...kaikki asukkaat, piispat, papit ja väki lyötiin maahan miekkojen välkkyessä ja tulen räiskyessä. Kauhea oli nähdä tornit ja korkeat muurit toreille kaadettuina ja pyhät alttarit ruumiinkappaleiden keskellä, hyytyneen veren peitossa kuin valtavan viininpuristimen jäljiltä. Heidän ainoa hautansa oli talojen raunioissa ja petojen ja lintujen vatsoissa...²

Tämä oli pitkään myös tutkijoiden käsitys: anglosaksit valloitusten myötä tappoivat kaikki vastaan tulleet alkuasukkaat, niin miehet, naiset kuin lapsetkin riippumatta siitä, olivatko nämä osallistuneet sotatoimiin vai eivät.³ Tuoreempiakin tämän teorian kannattajia on, mm. Berresford Ellis on vahvasti samoilla linjoilla, tosin hänen näkemyksiään vaivaa lievä tendenssi korostaa kelttien kokemia kärsimyksiä⁴ ja Coates puolestaan on päätenyt samaan tulokseen kielitieteellisen evidenssin pohjalta.⁵

Tätä tulkintaa on tukenut vanhastaan se tosiasia, että englannin kielessä on todella vähän kelttiperäisiä sanoja. Tämän yleensä tulkitaan tarkoittaneen, että anglosaksit eivät juurikaan olleet tekemisissä brittiväestön kanssa.⁶ Syitä tähän on voinut olla useita. Ensimmäisenä tietysti Gildasin edellä kuvailema kansanmurha, jonka jäljiltä ei ollut ketään puhumassa brittiä ja antamassa lainasanoja. On myös pidetty mahdollisena, että anglosaksit harrastivat oman aikansa apartheidia ja elivät erillään alkuperäisväestöstä, esim. majoittivat brittiorjat erilleen ja välttivät kanssakäyntiä. Tuoreempi tutkimus on kuitenkin sitä mieltä, että

¹ Pirhonen 2008.

² Gildas 24. Vaikka käytänkin Gildasin tekstiä kuvailemaan tapahtumia, on muistettava, että Gildasin tavoitteena ei ollut kirjoittaa historiaa, vaan todistaa kuinka Jumalan rangaistus kohtasi Britanniaa sen hallitsijoiden syntisen elämän takia. Myös Gildasin mahdollisuus tietää Kaakkois-Englannin tilanteesta on kyseenalaistettu (Todd 1977, 320-321).

³ Käyttämäni lähteet ovat pääasiassa tuoreempia, joten ne yleensä vain mainitsevat, että tähän selitykseen ei enää uskota, ks. esim. Coates 2007, 172-173. Collins 1991, 165-171. Ward-Perkins 2000, 518-519.

⁴ Berresford Ellis 1993, 42-58, 92-98, 246.

⁵ Coates 2007, 188-191.

⁶ Vain noin 30 lainasanaa muinaisenglannissa on peräisin briteiltä. Coates 2007, 175-181. Ward-Perkins 2000, 514.

myös tässä tapauksessa muinaisenglannista pitäisi löytyä jollei lainasanoja, niin ainakin briteiltä lainattuja kielioipillisia rakenteita.¹ Sama ongelma on myös ajatuksessa, että Kaakkois-Englannin väestö olisi ehtinyt täysin roomalaistua, tällöin muinaisenglannissa pitäisi olla merkkejä latinasta ja näitä ei ole löydetty.²

Paikannimitutkimus tukee kielitieteen näkemystä, sillä anglosaksien valtaamalla alueilla on vain vähän britti-peräisiä paikannimiä. Vain yksittäiset isommat kohteet kuten esim. joet ovat säilyttäneet alkuperäiset nimensä; kelttipäristen nimien määrä kasvaa kuitenkin länteen päin mentäessä ja myöhemmin valloitetuilla alueilla kelttipäristä nimitystä on eniten.³ Toisaalta paikannimien on havaittu säilyneen huonosti jo roomalaisten aikana.⁴ Vaihtoehtoisen näkökulman lingvistisiin tulkintoihin tarjoaa Oppenheimer, joka esittää keskeisimmällä roomalaisten ja myöhemmin siis anglosaksien valtaamalla alueella asuneen brittiheimon, belgien, olleen sukua mantereella asuneelle vastaavan nimiselle heimolle ja että ko. nykyisen Belgian alueella asunut heimo olisi ollut ainakin kieleltään germaaninen, ja niin muodoin myös heidän saarella asuvat sukulaisensa olisivat puhuneet germaanista kieltä. Tällöin olisi luonnollista, ettei muinaisenglannissa ole jälkiä kelttikielistä.⁵

Arkeologia tarjoaa myös tukea näkemykselle brittien tuhosta, sillä anglosaksien valtaamilta alueilta on löytynyt vain vähän britteihin viittaavaa materiaalia 400-luvulta eteenpäin, länteen mentäessä löytöjen määrä tosin lisääntyy.⁶ Samoin kristinuskoon liittyvät löydöt katoavat 400-500-luvuilla anglosaksien valtaamilta alueilta, vaikka alue pysyy asuttuna ja viljeltyinä, joskaan ei entisessä määrin.⁷

Täydellistä brittien tuhoa anglosaksit eivät kuitenkaan saaneet aikaan edes Gildasin mielestä. Ne jotka eivät jääneet anglosaksien miekkoihin, pakenivat:

Jotkut onnettomat selviytyneet jäivät kiinni vuorilla ja heitä teurastettiin suurin joukoin. Toiset, nälän näännyttämät antautuivat vihollisilleen ja heidät vietiin orjiksi, jollei heitä tapettu heti, mikä olisi ollut siunaus. Toiset lähtivät merten taakse äänekkäästi valittaen ja laulaen psalmia "olet jättänyt meidät kuin lampaat teuraaksi, ja pakanoiden joukkoon olet meidät levittänyt".⁸

Pakenemaan lähtenyt tai päässyt brittiväestö siirtyi anglosaksien tieltä kohti länttä ja pohjoista⁹, kunnes lopulta brittien hallitsemia alueita oli enää Walesissa ja Penniinien länsipuolella; myös Cornwall sinnitteli pit-

¹ Coates 2007, 190-191. Grimmer tosin pitää apartheid-skenaariota epäuskottavana (2007, 110).

² Woolf 2007, 115.

³ Ward-Perkins 2000, 514. Whitelock 1963, 15-19. Esimerkiksi monet joet: Avon, Severn, Thames, Trent.

⁴ Myös varhaiset anglosaksien antamat nimet säilyivät heikommin kuin esim. 1000-luvulla käytetyt. Hall 2012, 108-113, 124-126.

⁵ Oppenheimer 2007, 310-339. Oppenheimerin teorioita on myös kritisoitu, ks. esim. <https://www.grsampson.net/QOppenheimer.html> (21.10.2020)

⁶ Coates 2007, 182.

⁷ Higham 2007, 14.

⁸ Gildas 25. Berresford Ellis 1993, 91.

⁹ Schrijver 2007, 165-171.

kään, kunnes viimein taipui Wessexin vasalliksi 927. Roomalaisilta valloittamatta jäänyt pohjoinen jäi valloittamatta myös anglosakseilta ja alueet Antoniuksen muurin takana pysyivät kelttiperäisten kansojen hallussa. Riippuen perääntyvän väestön aiemmista yhteyksistä mantereelle, osa jatkoi matkaansa meren yli joko Irlantiin, Espanjaan tai Bretagneen, jonne Gildas itsekin lopulta päätyi.

Anglosaksien hyökkäyksen aiheuttaman alkujärkytyksen jälkeen britit kokosivat rivinsä ja yrittivät pysäyttää saarelleen saapuvat germaanit:

Toiset jäivät maahan pyrkien vapisevin sydämin pelastautumaan vuorille, jyrkänteille, läpipääsemättömiin metsiin tai meren kallioille. Kun nämä mitä julmimmat rosvot palasivat koteihinsa, kansamme surkeat jäänteet kerääntyivät yhteen kuin myrskyä pelkäävät mehiläiset. Jumalan rohkaisemina ja Häntä sydämessään "lukemattomilla lupauksillaan kuormittaen" he tarttuivat aseisiin, jotta heitä ei täysin tuhottaisi. Johdossaan heillä oli Ambrosius Aurelianus, vaatimaton mies, joka kaikista roomalaisista oli kaaoksen keskellä jäänyt henkiin. Hänen purppuraan pukeutuneet vanhempansa oli tapettu näissä samoissa kahakoissa. Nykyään hänen häpeällisesti rappeutuneet jälkeläisensä yllyttävät julmia valloittajia taisteluun ja Jumalan hyvyyden ansiosta voittavat.

Tämän jälkeen voitti vuoroin maamiehemme, vuoroin vihollinen. Herramme koetteli maatamme ja sen israelilaisia, rakastivat nämä häntä tai eivät, kunnes tapahtui viimeisin, vaikkei vähäisin julman vihollisemme teurastus Badon vuorella. Tuona vuonna oli kulunut varmasti 44 vuotta ja kuu-kausi saksien maihinnoususta (synnyin itse samana vuonna). Silti tähän päivään asti eivät kaupungit ole ennallaan, vaan ovat hylättyjä, kukistettuja ja autioita. Sodat vieraiden kanssa ovat päättyneet, mutta sisäiset ongelmamme jatkuvat.¹

Brittien kykyyn vastustaa anglosakseja vaikutti merkittävästi brittien jakautuminen keskenään riiteleviin heimoihin ja kuningaskuntiin. Asiaa ei auttanut, että anglosaksien lisäksi myös irlantilaiset ja pohjoisen piktit yrittivät tunkeutua Britanniaan (näitä vastaan anglosaksien apua oli alun perin pyydettykin).

Brittien vastustuskykyä heikensivät myös samoille ajoille osuneet luonnonkatastrofit, joiden takia väestön on arvioitu vähenneen merkittävästi.² Ainakin vuosille 535-536 osui (mahdollisesti tulivuorenpurkauksen aiheuttama) kylmä ajanjakso, jonka aiheuttamat huonot sadot näkyvät myös siitepölyanalyysissä.³ Vuosina 541-549 Välimeren rantoja ja Eurooppaa kiersi ns. Justinianuksen rutto, jonka on arvioitu tappaneen väestöstä jopa yli puolet (tosin tämän merkitystä on tuoreeltaan kyseenalaistettu).⁴ Toinen ja kolmas kierros ruttoa saapui Brittein saarille 600-luvun jälkipuoliskolla, tällöin irlantilaiset annaalit pitivät tautia ja sen mukana tullutta nälänhätää jopa pahempina kuin ensimmäistä.⁵ Lisäksi asukkaiden kykyyn selvitä taudeista ja nälänhädistä vaikutti Rooman jo pitkään harjoittama tiukka verotus, joka pahimmillaan teki viljelyn kannattamattomaksi tai ainakin laittoi maatyöläiset nälkäräjälle.⁶

¹ Gildas 25-26.

² Higham 2007, 8.

³ Dark 1994, 232. https://en.wikipedia.org/wiki/Extreme_weather_events_of_535%E2%80%93536 (16.9.2020)

⁴ Mordechai & al. 2019.

⁵ Maddicott 1997. Dark 1994, 232.

⁶ Jones 1973, 779, 813-814, Jones 1974, 85-86, Levy 1951, 112.

Kun anglosaksien germaanisuus oli vielä 1800-luvulla kiehtova fakta ja anglosaksien valloitus rinnastui yle-
västi ajan kolonialistisiin valloituksiin, niin maailmansotien myötä germaanien viehätys väheni ja viimeis-
tään toisen maailmansodan jälkeen oli jo enemmän kuin noloa ajatella, että anglosaksit olisivat tehneet
kansanmurhan.¹ Tästä seurasi paradigman muutos ja tutkimus alkoi kyseenalaistaa vanhempia käsityksiä.
Uudemman tutkimuksen myötä kansanmurhateoria näyttää muuttuneen paitsi vanhanaikaiseksi, myös
epätodennäköisemmäksi.²

Monet tutkijat ovat pyrkineet osoittamaan, että britit ja anglosaksit elivät rinnan.³ Rinnakkainelolon puolesta
on myös todisteita, tosin rajallisesti. Wessexin laeissa 600-luvulla britit olivat osa anglosaksiyhteiskuntaa.
On myös todisteita siitä, että brittien kuninkaita on ollut anglosaksikuninkaiden alikuninkaina ja ilmeisesti
osallistunut näiden sotaretkiin. Toki myös orjuus mahdollistaa ainakin jonkinlaisen rinnakkainelolon. Näiden
teorioiden kompastuskivenä on kuitenkin kielitiede: rinnakkainelolon olisi pitänyt jättää jälkiä muinaisenglan-
tiin.

Rinnakkainelolon vaikutukset ovat toki riippuvaisia myös populaatioiden koosta. Arviot anglosaksien muutto-
aaltojen koosta ovat vaihdelleet kokonaisesta kansainvaelluksesta muutamiin kymmeneen tuhansiin tai pe-
rästi vain pieneen eliittisotilaiden suorittamaan valtaukseen.⁴ Vaikka 700-luvulla kirjoittaneen Bedan mukaan
väkeä tuli niin paljon, että anglosaksien kotiseutu Angulus oli pysynyt autiona heidän muutostaan lähtien⁵,
niin toisaalta on arvioitu, että heidän määränsä ei ole voinut riittää asuttamaan kahta kolmasosaa Englan-
nista tai toteuttamaan niin täydellistä kulttuurin muutosta kuin mikä on havaittavissa. Ward-Perkins esi-
merkiksi arvioi anglosaksien määrän olleen n. 200 000.⁶

Arkeologien arviot Roomalaisen Britannian asukasmäärästä vaihtelevat 2-5 miljoonan välillä.⁷ Kun arviot val-
loittajien määrästä ovat laskeneet, on myös alkuperäisväestön määrä kokenut inflaation ja nyt arvioidaan
brittipopulaation olleen roomalaisten lähdön jälkeen noin miljoonaa ja olleen tulosta jo ennen anglosaksien
saapumista tapahtuneesta väestöromahduksesta.⁸

¹ Higham, 2007, 2-3. Ward-Perkins 2002, 518-519.

² Ward-Perkins 2002, 520-521. Woolf 2007, 115.

³ Pelteret 1985, 119-120. Ward-Perkins 2002, 519-520. Erityisesti Nicholas Higham ja Nora Chadwick edustavat tätä
suuntausta; kun puhutaan brittien ja anglosaksien rauhanomaisesta rinnakkainelosta, useampikin Highamin toimitta-
man teoksen *Britons in Anglo-Saxon England* kirjoittajista käyttää termiä "Highmanianism" ja Chadwick puolestaan
kuluu Berresford Ellisin (1993) hampaissa.

⁴ Woolf 2007, 115-116. Ward-Perkins 2002, 521-522.

⁵ Beda 1.XV (1907, 30).

⁶ Coates 2007, 173. Higham 2007, 3, 7, 9-12. Ward-Perkins 2002, 522.

⁷ Ward-Perkins 2002, 520-522.

⁸ Ward-Perkins 2002, 522.

Viimeisten kahdenkymmenen vuoden aikana myös geenitutkimus on osallistunut kadonneiden brittien etsimiseen. 2000-luvun alussa Y-kromosomiin perustuvat otannat tuottivat tulokseksi, että 50-100% anglosaksien valloittamien alueiden nykyisistä miehistä on heidän jälkeläisiään.¹ Myöhemmät tutkimukset laajemmalla geenimateriaalilla ovat kuitenkin tuottaneet arvioksi anglosaksien osuudesta vain vajaat 40% ja yleensä vahvistaneet käsitystä siitä, että anglosaksit ja britit olivat sekoittuneet.² Vastaava tulos on saatu myös tutkimalla hautalöydöistä saatua aikalaisten geneettistä materiaalia.³ Nämä tulokset ovat siis selkeästi ristiriidassa aiempien, kielitieteeseen perustuneiden kansanmurhateorioiden kanssa. Kätevintä kadonneiden brittien ongelman ratkaisemiseksi olisi, jos joku pystyisi selittämään, miten valloittajat ja valloitetut voisivat olla kanssakäymisessä ilman että heidän kielensä vaikuttavat toisiinsa.

1.3 Lähteistä

Työ perustuu pääasiassa tutkimuskirjallisuuteen. Työn tarkoituksena ei ole löytää uusia käyttämättömiä lähteitä, tehdä vanhoista uusia tulkintoja tai toisaalta kyseenalaistaa eri alojen tutkijoiden osaamista lähteiden tulkinnassa (kuin korkeintaan niissä rajoissa, joihin tutkimuskirjallisuus itsessään antaa aihetta), vaan pohtia miten oikeudelliset käsitykset maan omistamisesta ovat mahdollisesti vaikuttaneet anglosaksien valloituksen lopputulokseen ja erityisesti brittien kohtaloon. Työn vieminen pidemmälle alkuperäislähteisiin vaatisi latinan ja muinaiskelttiläisten kielten ja muinaisenglannin osaamista; suurin osa lähteistä on sentään jo painettu, jotkut jopa useampaan kertaan. Alkuperäislähteet on esitelty tarkemmin kussakin tutkimusluvussa.

Kun alkuperäislähteitä on säilynyt vain vähän, ovat tutkijasukupolvet lähestyneet ongelmaa eri näkökulmista. Niinpä pelkkää tutkimuskirjallisuuttakin käytettäessä haasteena on, että tutkimukset ovat usein hyvin monialaisia ja niissä hyödynnetään paitsi historian eri alojen metodeja, myös arkeologian ja lingvistiikan tuloksia, jolloin eri tieteenalojen tuntemuksesta olisi etua tulosten arvioimisessa. Toisaalta, näiden osaamisen puute ei ole aina haitannut pätevämpiäkään tutkijoita (mistä toki olisi otettava opiksi).⁴

Englannin oikeushistoria aloitetaan yleensä vasta anglosaksien laeista, sillä on katsottu, että roomalaiset oikeuskäytännöt, siinä määrin kuin niitä oli ehditty omaksua, eivät selvinneet anglosaksien valloituksesta.⁵ Erillistä tutkimusta roomalaisen oikeuden historiasta Britanniassa ei tietääkseni ole tehty. Sen sijaan monissa ajan historiaa käsittelevissä yleisteoksissa käsitellään myös roomalaista oikeutta, pääasiassa kuitenkin

¹ <https://academic.oup.com/mbe/article/19/7/1008/1068561> (17.10.2020)

² <https://www.nature.com/articles/ncomms10408> (17.10.2020)

³ <https://www.nature.com/articles/ncomms10326> (17.10.2020)

⁴ Hyvää kritiikkiä historian ja arkeologian tutkijoiden kapea-alaisuudesta löytyy Birgitta Hoffmannin 2001 pitämästä luennosta "Archaeology versus Tacitus' Agricola, a 1st century worst case scenario", ks. http://www.theromangaskproject.org/?page_id=317 (18.10.2020)

⁵ Baker 1979, 2.

mannermaisten analogioiden pohjalta, näin toimin itsekin. Monografioissa (joihin yleisteokset usein viittaavat) puolestaan on lähestytty aihetta pohtimalla brittien roomalaistumista, jonka yhtenä merkinä on pidetty roomalaisten oikeuskäsitysten omaksumista.

Koska vain yksittäiset kirjalliset dokumentit todistavat suoraan roomalaisista käytännöistä Britanniassa, on roomalainen oikeus esitetty tutkimuksessa Max Kaserin ja Ditlev Tammin roomalaisen oikeuden oppikirjojen pohjalta ja vulgaarioikeuden osalta Kaserin tietoja on täydennetty Ernest Levyn tutkimuksella.¹ Tavoitteena on ollut esitellä roomalaisen oikeuden maan omistusta koskevat periaatteet niin yleisellä tasolla, että ne näiltä osin olisivat voineet olla käytössä tai ainakin tunnettuja myös Britanniassa.

Kelttien oikeuskäsityksistä on Fergus Kelly laatinut hyvän yleisesityksen, vaikkakin se kohdistuu lähinnä irlantilaiseen oikeuteen. Watkinin teos Walesin oikeushistoriasta ei ole riittävän yksityiskohtainen, jotta siitä olisi samalla lailla hyötyä. Anglosaksien oikeudesta puolestaan ei ole kirjoitettu vastaavaa kattavaa yleisesitystä. Patrick Wormaldin kiitetty teos aloittaa käytännössä vasta Alfredin laeista, joten tässä työssä on nojattu Lambertin ja Johnin teoksiin.²

Maan omistukseen vaikuttavien oikeuksien ja lakien käsittely systemaattisesti jonkin yleisesti käytetyn mallin pohjalta on hankalaa, sillä suurin osa tarjolla olevasta malleista käsittelee moderneja oikeusjärjestelmiä. Esim. Suomessa yksityishenkilön (maan) omistusoikeutta käsitellään osana siviilioikeutta, jonka alta aihe löytyy ainakin varallisuus-, perhe- ja jäämistöoikeudessa, varallisuus oikeudessakin omistaminen liittyy sekä esine- että velvoiteoikeuteen.³ Suomalaisen ja pohjoismaisen oikeuden jaottelu ja käsitteistö noudattaa pitkälti roomalais-germaanista mallia⁴ (vrt. esim. Hollannin oikeusjärjestelmä⁵), joten sieltäkään ei löydy sopivaa, valmista mallia.

Historiallisetkaan oikeuskäytännöt eivät ole malleina ongelmattomia. Vaikka työssä vertaillaan roomalaisen oikeuden maan omistusta kelttien ja anglosaksien vastaavaan, ei kyseessä ole feodaalioikeuden jälkeinen muodostunut jako eurooppalaisen roomalais-germaanisen Civil Law'n ja anglosaksisen Common Law'n välillä (vaikka näiden käsitteet voivatkin aiheesta tehtyihin tutkimuksiin vaikuttaa). Feodaalinen maanomistus kehittyi Ranskassa tapaoikeuden pohjalta vasta 900-1100-luvuilla ja Normannit toivat sen mukanaan Englantiin. Lainsäädännön muutostarpeet alkoivat Englannissa aiemmin kuin Ranskassa mistä seurasi, että

¹ Kaser 1968, Levy 1951, Tamm 1996.

² Kelly 1988, Watkin 2007, Wormald (*The making of English law. King Alfred to the Twelfth Century. Vol I.* Blackwell 1999), Lambert 2017, John 1960.

³ *Oikeudellisen ajattelun perusteita* 2012, 54.

⁴ https://tieteentermipankki.fi/wiki/Oikeustiede:pohjoismainen_oikeus/laajempi_kuvaus (6.6.2020)

⁵ <http://www.dutchcivillaw.com/> (6.6.2020)

myöhemmin liikkeelle lähtenyt Ranska pystyi omissa uudistuksissaan huomioimaan uudelleen löydetyn roomalaisen oikeuden systematisoinnin ja käsitteet (Roman Law > Civil Law). Englanti puolestaan jatkoi tapaoikeuden viitoittamalla tiellä (Common Law).¹

Nyt käsitellyt oikeustraditiot ovat jo lähdemateriaalinsa suhteen hyvin erimitalliset ja varsinkin anglosaksiset lait ovat hyvin lyhytsanaisia maanomistuksesta. Olen pyrkinyt kussakin tutkimusluvussa antamaan yleiskuvan lakien subjekteista, henkilöistä joiden toimia lait säätelevät, sekä kertomaan kunkin kokonaisuuden kannalta ne maan omistamisen kannalta oleelliset asiat, jotka lait joko suoraan kertovat tai jotka niistä tai muusta lähdemateriaalista aiheeseen liittyen on tarkemman tutkimuksen avulla onnistuttu selvittämään. Jonkin verran on myös kuvailtu yhteiskuntaa, jossa lakeja on käytetty.

1.4 Kielet ja kansat

Työ käsittelee useita eri kansoja, kieliä ja kulttuureita. Näistä selkeimmin määriteltävissä ovat Latiumin alueelta lähtöisin olevat roomalaiset. Rooman valloitusten myötä latina levisi laajalti myös muiden kansojen käyttöön ja korvasi varsinkin Euroopassa usein paikallisten asukkaiden alkuperäiset kielet niin perusteellisesti, ettei syrjäytetyistä kielistä ole välttämättä säilynyt kuin yksittäisiä sanoja (esimerkiksi gallien puhuma kieli). Britanniassa roomalainen hallinto ja armeija puhuivat latinaa, mutta on todennäköistä, että myös eliitti puhui sitä alempien luokkien ollessa mahdollisesti kaksikielisiä.² Kielen lisäksi myös roomalainen kulttuuri ja lait levisivät valloittajien mukana.

Brittein saarten asujaimisto koostuu tutkitun ajan alussa useasta kelttiperäisestä kansasta, joiden kielet perinteisesti jaetaan goideelisiin kieliin (ns. q-keltti: gaeli/Skotlanti, iiri/Irlanti, manksi/Man-saari) ja britanniisiin kieliin (p-keltti: korni/Cornwall, kymri/Wales, kumbri/Cumbria ja mantereella bretoni/Bretagne). Lisäksi pohjoisessa asui piktejä, jotka tutkijasta riippuen ovat joko Brittein saarille aiemmin saapunut kelttiläinen kansa, joka syrjäytti/sekoittui jääkauden jälkeen saapuneisiin metsästäjä-keräilijöihin tai omaa, erillistä kulttuurilinjaansa³. Piktit ilmeisesti kuitenkin puhuivat p-kelttiläistä kieltä, joka myöhemmin sulautui gaeliin.

Kielten sijoittumista kartalle selittää alueiden asutus- ja valloitushistoria, esim. gaeli ja manksi ovat kehittyneet iiristä vasta irlantilaisten Skotlantiin ja Man-saarelle saapumisen jälkeen 500-luvulta lähtien. Vastavasti bretoni on kehittynyt Britanniasta saapuneiden maahanmuuttajien/pakolaisten kielestä 200-400-lu-

¹ Pierre 1997, 243-250.

² Schrijver väittää, että roomalaisen Britannian ydinalueella britti oli todennäköisesti lähes kuollut kieli, ja että tässä suhteessa Britannia ei eronnut esim. Galliasta, josta alkuperäiset kielet käytännössä katosivat (2007, 165-171). Higham on hieman varovaisempi (2007, 7). Watkin 2007, 36.

³ Pikteillä perimys kulki naislinjaa pitkin toisin kuin indoeurooppalaisilla. MacNeill 1933, 64-65.

vuilta lähtien. Roomalaisten saapuessa p- ja q-keltiläisiä kieliä käytännössä puhuttiin eri saarilla, joten jatkossa pääsaaren kieleen viitataan yleisesti termillä britti (British, Brittonic)¹. Vaikka pääsaarella asui useita eri heimoja, kansoja poliittisina yksikköinä, selkeä kulttuurinen jako on kulkenut Firth of Forthin tienoilla brittien ja piktien välillä. Roomalaisten aikana jakolinja liikkui ja päättyi lopulta Hadrianuksen muurille. Näin pääsaaren eteläosa muodostaa Britannian.

Vaikka samaan kieliperheeseen kuuluminen ei olekaan tae saman aineellisen tai henkisen kulttuurin piiriin kuulumisesta (biologisesta sukulaisuudesta puhumattakaan), käytän kuitenkin edellä kuvattuja keltti-kieliä puhuvista kansoista kokoomatermiä keltti ja vastaavasti nimitän heidän kulttuuriaan keltti-kulttuuriksi². Tämä määrittely sitoo epäsuorasti kaikki Brittein saarten keltti-kieliä puhuvat samaan jatkumoon Manner-Euroopan keltti-heimojen ja –kulttuurien kanssa, vaikka esihistoriallisia juuria ja satunnaisia myöhempiä kontakteja lukuun ottamatta kulttuurista jatkumoa Brittein saarten ja Manner-Euroopan välillä ei välttämättä olekaan. Oletuksena kuitenkin on, että Brittein saarten alueella keltti-kieliä puhuvat ovat ainakin jossain määrin kielisukulaisuuden lisäksi myös kulttuurisukulaisia keskenään.

Luoteis-Euroopasta saapuneet germaaniset heimot – anglit, saksit, juutit ja friisit – valtasivat suuren osan Britanniaa ja alue sai yhden valloitukseen osallistuneen heimon (anglit) mukaan nimekseen Englanti. Näiden kansojen kielenä oli muinaisenglanti (old English). Anglosaksien valtaukset kattoivat pitkälti roomalaisten valtaamat alueet, vain jo roomalaisillekin vaivaa tuottaneet lounais- ja länsiosat (Cornwall, Wales) jäivät Englannin ulkopuolelle. Lisäksi Luoteis-Englanti (~Cumbria) säilyi brittien käsissä. Työn kannalta yksittäisten heimojen rooli ei ole oleellinen, niinpä kutsunkin näitä germaanivalloittajia kootusti anglosakseksi, paitsi milloin kirjoitetut lähteet suoraan mainitsevat jonkin heimoista.

¹ Tutkimuskirjallisuus tekee eron Rooman vallan aikana puhutun kielen (British) ja sen jälkeen 450-600-luvuilla puhutun kielen (Brittonic) välillä, sillä jälkimmäisessä tapahtui kielihistoriallisesti merkittäviä muutoksia (Coates 2007, 172). Tällä erolla ei nähdäkseni ole merkitystä tämän tutkimuksen yhteydessä, joten käytän yleisnimitystä britti.

² Brittein saarilla asuvat keltti-kansat eivät kuitenkaan kutsuneet itseään kelteiksi. Käsitys Britannian kansojen kelttiläisyydestä on perua vasta 1700-luvulta.

2. Roomalaiset ja Albion

Ensimmäisiä merkkejä roomalaisista Brittein saarilla ovat kauppayhteyksien mukana noin 100 eaa. saapuneet hautaesineet, joita on löytynyt erityisesti Etelä-Englannissa. Laajemmin roomalaisten tietoisuuteen Britannia ilmestyy Julius Caesarin vuosina 55-54 eaa. tekemien kahden sotaretken myötä. Myöhemmistä Rooman hallitsijoista ainakin Augustus ja Galigula suunnittelivat seuraavansa Caesarin jalanjalkia, mutta vasta Claudius sai toteutettua Britannian valtaamisen vuonna 43 jaa. alkaneen kampanjan myötä. Claudiuksen joukot nousivat maihin mahdollisesti Chichesterissä ja Richborough'ssa ja nopeassa tahdissa valtasivat catuvellaunien pääkaupungin nykyisen Colchesterin tienoilla, jonne perustettiin 20:n legioonan linnoitus Camulodunum. Tehokas valloitusota jatkui ja muutamassa vuosikymmenessä roomalaisten hallitsema alue kattoi koko eteläisen Englannin, Walesin ja ulottui pohjoisessa Firth of Forthin korkeudelle. Agricolan johdolla aloitettiin 80-luvulla Skotlannin valtaaminen, joka kuitenkin jäi kesken. Myöhemmistä yrityksistä huolimatta Skotlanti jäi lopulta valloittamatta ja pohjoisraja vakiintui 120-luvulla rakennetun Hadrianuksen muurin tuntumaan.

Britanniassa roomalaiset toimivat samalla tavalla kuin muillakin vallatuilla alueilla. Valloitetujen kansojen kanssa solmittiin sopimuksia ja vielä valloittamattomista pyrittiin tekemään liittolaisia (*civitates foederatae*). Voitettujen myyminen orjiksi toi toki käteistä, mutta uusien veronmaksajien hankkiminen oli tuottoisampaa, joten tähän yleensä pyrittiin. Jo olemassa olevista asutuskeskittymistä kehitettiin kaupunkeja ja uusia perustettiin. Kaupunkien kautta levisi niin aineellinen kuin aineetonkin roomalainen kulttuuri paikallisten asukkaiden keskuuteen. Kaupunkeihin rakennettiin roomalaisen mallin mukaan temppeleitä ja muita julkisia rakennuksia, kylpylöitä ja teattereita, kadut kivettiin ja muitakin mukavuuksia otettiin käyttöön. Roomalaiset vientituotteet ja ylellisyysesineet levisivät paikallisen väestön keskuuteen ja roomalaista tyyliä kopioitiin ahkerasti myös maaseudulla. Roomalaisten kannalta oli tietysti tärkeintä saada valloitetuilta alueilta tuloja, joiden avulla ylläpidettiin sekä armeijaa, keisarin hovia, että alkuun myös Rooman kaupunkia, joten hallinnon organisoiminen oli tärkeää. Tärkeää oli myös värvätä uusia sotilaita, joiden avulla valtakuntaa laajennettiin ja suojeltiin.¹

Valloitetujen alueiden assimilointi ei sujunut aina rauhallisesti, kuten alkuvaiheiden kapinat osoittavat (esim. icenit ja brigantit), ja vaikka kaikkialla ei kapinan asteelle päädyttykään, eivät alkuperäisasukkaiden olot usein olleet helpot. Aina kun Rooman imperiumia vaivasivat sisäiset tai ulkoiset levottomuudet, joiden ei välttämättä tarvinnut edes levitä Britanniaan saakka, ne näkyivät taloudellisten rasisusten kasvuna. Bri-

¹ Hassal 1987, 687-688. Lintott 1993, 70-71. Rees 1978, 483.

tanniakaan ei välttynyt levottomuuksilta, sillä sieltä oli lähtöisin useampikin enemmän tai vähemmän onnekas legioonan valtaan nostama vallantavoittelija¹. Pohjoisessa asuvat piktit ja skotit aiheuttivat säännöllisesti huolia ja mantereelta lähtöisin olevat anglosaksiset heimot alkoivat häiritä kaakkoisrannikkoa jo 200-luvulla, vaikka varsinainen invaasio alkoikin vasta 450-luvulla.

Rooman valta Britanniassa loppui kuitenkin ongelmiin mantereella. Vuonna 407 vandaalit, alaanit ja svaabit ylittivät Reinin. Britannian kapinoivien legioonien valtaan nostama Konstantinus III vei legioonat mantereelle puolustamaan Galliaa ja jäi sille tielle taistelemaan keisari Honoriusta ja muita vallantavoittelijoita vastaan. Kun Konstantinuksesta ei enää ollut apua Britannian puolustuksessa, britit nousivat kapinaan ja yrittivät vedota keisari Honoriukseen. Tämä oli yhtä kiinni taistelussa barbaareja ja vallantavoittelijoita vastaan kuin Konstantinuskin, eikä pystynyt tekemään mitään Britannian hyväksi, vaan sen asukkaat jäivät omilleen. Vaikka roomalainen hallinto erityisesti paikallistasolla ei tähän loppunutkaan, katsotaan Rooman vallan Britanniassa päättyneen vuonna 410.

Augustuksen aikana Britannia oli keisarillinen provinssi, jonka johdossa oli keisarin legaatti eli kuvernööri. Severuksen (n. 200 jaa.) aikana Britannia jaettiin kahteen provinssiin (Britannia Superior & Inferior), jolloin toisen johdossa oli kuvernööri ja toisen johdossa propreetori. Diocletianuksen aikana sata vuotta myöhemmin Rooma jaettiin itäiseen ja läntiseen puoliskoon ja kummankin johtoon tuli kaksi keisaria (caesar & augustus). Sotilas- ja siviilihallinto erotettiin toisistaan. Siviilihallinnossa valtakunta jaettiin 12 diokeesiin (dioecesis), joista Britannia oli yksi. Britannia jaettiin neljään provinssiin (Britannia Prima & Secunda ja Flavia & Maxima Caesariensis). Britannian provinsseja johtivat nyt kuvernööri ja kolme praesides. Sotilashallinnon johdossa oli alkuun pretoriaaniprefekti, mutta myöhemmin tilalle tulivat duces ja comites (dux britannicum, comes litoris saxonici, comes britanniarum). 300-luvun puolivälissä muodostettiin vielä viides provinssi (Valentia).²

Alkuaan kuvernöörin pääasiallisena tehtävänä oli johtaa alueella olevia sotajoukkoja, myöhemmin painopiste siirtyi siviilihallintoon. Kuvernööri valvoi verojen keräämistä sekä paikallishallintoa ja toimi oikeusasioissa ensimmäisenä vetoomustuomioistuimena, ellei jopa korvannut paikallisia oikeusasteita.³ Oikeusasioissa kuvernööriä avusti ja tarvittaessa sijaisti legatus iuridicus, jollaisia Britannian lisäksi tunnetaan vain Espanjasta ja Pannoniasta. Provinssin talousasiat olivat prokuraattorin vastuulla. Prokuraattori oli suoraan vastuussa keisarille, joka myös valitsi hänet. Paitsi provinssin verojen keruusta, prokuraattori vastasi myös provinssissa sijaitsevien keisarillisten tilojen hoidosta.⁴

¹ Ainakin Flavius Vespasianus, Clodius Albinus, Theodosius, Magnentius ja Magnus Maximus.

² Collingwood 1937, 172, 279-281. Liebeschuetz 1987, 456-459. Mann 1977, 11-15.

³ Collingwood 1937, 161. Green 1987, 452. Liebeschuetz 1987, 459. Richardson 1976, 31-37.

⁴ Birley (2005) käy kirjassaan kattavasti läpi Britannian virkamiehistä säilyneitä tietoja. Burton 1987, 424-425. Collingwood 1937, 161-163.

Roomalaisten provinssien paikallishallinto perustui kaupunkeihin. Valloitetut kansat (*dedictii*) päätyivät Rooman hallintaan, ja klienttikuningaskunnatkin yleensä ennen pitkää menettivät itsenäisyytensä. Kaupungeilla sen sijaan oli pysyvä itsehallinto alueillaan (*territorium*). Kaupungeista osa oli roomalaisten perustamia (*coloniae*), osa taas paikallisten perustamia (*municipia*, *civitates*). Colonioissa vallitsi *ius civile*, sillä niiden asukkaat (pääasiassa legioonien veteraaneja) olivat Rooman kansalaisia. Britanniassa colonioita oli neljä (Camulodunum/Colchester, Lindum/Lincoln, Glevum/Gloucester ja Eburacum/York). *Municipia* puolestaan saattoi saada *ius Italicum*, jolloin siellä vallitsi *ius civile*, tai *ius Latiumin*, joka toi hieman rajatunmat oikeudet asukkaille.¹ Vain Verulamiumilla (St. Albans) oli *municipia*-status. Lontoo kehittyi merkittäväksi taloudelliseksi keskuksesi, mutta sen ei tiedetä olleen *colonia* tai *municipium*. *Civitates* syntyi tai perustettiin entisten hallinnollisten keskusten lähistölle; näitä Britanniassa oli tusinan verran. Lisäksi oli pieniä kyliä ja kaupunkeja (*vici*).²

Kaupunkien hallintoa johtivat virkamiehet (*magistrates*) ja entisten viranhaltijoiden (*decuriones*) muodostama paikallinen senaatti. Pienemmissä paikoissa oli omat virkamiehensä (*magistri*, *aediles*) sekä neuvosto jäsenineen (*vicani*). Virkamiehet rekrytoitiin paikallisesta eliitistä ja vaikka virkaan pääsemiselle ei ollut taloudellisia vaatimuksia, ei aivan varattomilla ollut niihin asiaa, sillä tehtäviin kuului kaupungin julkisiin töihin osallistuminen myös omalla kustannuksella. Provinssilla oli koko provinssin kattava edustuselin, *concilium provinciae*, joka kokoontui vuosittain hoitamaan lähinnä uskonnollisia menoja, mutta saattoi tarvittaessa olla yhteydessä suoraan keisariinkin, jos esim. haluttiin valittaa kuvernöörin toimista. Kuvernööri puolestaan valvoi paikallishallinnon toimia.³

Paikallishallinnon vastuulla oli oman alueensa verojen keruu. Kaikille uusille provinssille tehtiin väestönlaskenta ja arvioitiin maa-alueiden tuottavuus, joiden perusteella määriteltiin kerättävien omaisuus- ja henki-verojen määrä. Tämä oli tarkoitus uusien määrääjien, mutta jäi usein tekemättä ja niinpä verojen keruuperusteet eivät yleensä vastanneet todellisuutta, mikä tuotti ongelmia. Paikallishallinnon virkamiehet hyötyivät alkuun verojenkeruuvastuustaan, sillä he saattoivat vaikuttaa niihin paljonkin omaksi edukseen. Tämä yhdessä muiden virkoihin liittyvien etuuksien kanssa teki ne tavoiteltaviksi. Tilanne kuitenkin muuttui 200-luvun lopussa, kun virkamiehet laitettiin vastaamaan omalla omaisuudellaan kaupungin alueilta keräämättä jääneistä veroista. Tällöin virkamiesten rekrytointi alkoi muodostua ongelmaksi, mikä ongelma taas ratkaistiin tekemällä viroista perinnöllisiä.⁴ Keskusvalta kiristi muutenkin otettaan ja alkoi valvoa paikallishallintoa

¹ *Ius Italicum* oli kokoelma etuoikeuksia (vapautus tietyistä veroista ja rangaistuksista, oikeus *conubiumiin* ja *commerciumiin* jne.), vastaavasti *ius Latium* tuotti omat oikeutensa. Kun Rooman kansalaisuus ulotettiin ensin kattamaan koko Italia (n. 90 eaa.) ja myöhemmin koko Rooman valtakunta (212 jaa.) näiden merkitys väheni. Ks. myös s. 15.

² Birley 2005, 14. Collingwood 1937, 86, 164-166. Millett 1990, 85, 87. Richardson 1976, 49-51.

³ Birley 2005, 12-14. Collingwood 1937, 164-169. Burton 1987, 424-427. Lintott 1993, 134. Millett 1990, 138, 196.

⁴ Virkamieheksi saattoi päätyä jopa rangaistuksena. Tellagen-Couperus 1993, 113.

tarkemmin ja määräsi välillä hyvinkin yksityiskohtaisesti, kuinka asioita tuli hoitaa. Erilaisten epäsuorien verojen (tullien, perintöverojen jne.) keräämisestä vastasivat yksityiset veronkerääjät tai keisarin vapautetut orjat.¹

Osa itsehallintoa oli alueen oikeudenhoito. Provinssille ja kaupungeille (municipia & colonia) tehtiin usein roomalaisen mallin mukainen "perustuslaki". Näissä määriteltiin missä määrin Rooman lait olivat provinssissa tai kaupungissa voimassa. Tähän puolestaan vaikutti kaupungin asema, ts. oliko kaupunki alkujaan valtattu vai ystävällismielinen, asuiko siellä Rooman kansalaisia vai paikallisia, mitä kaupungin kanssa oli sovittu jne. Periaatteessa ja usein käytännössäkin kaupunkien annettiin toimia omien paikallisten lakiensa puitteissa ja kuvernööri puuttui oikeudenkäyttöön vain silloin kun paikalliset lait eivät ottaneet asiaan kantaa, kun vastakkain oli kahden eri kaupungin asukkaita tai Rooman kansalainen oli jutussa osapuolena – tai silloin kun hänen tuomiovaltaansa vedottiin. Tätä mahdollisuutta saatettiin käyttää myös tarkoituksella, jos paikallinen tuomari ei ollut tuominnut toivotulla tavalla. Tällöin roomalainen oikeus ajoi paikallisen ylitse. Kuvernöörin jälkeen oli vielä mahdollista valittaa keisarille, mutta tämä vaati jo enemmän yritteliäisyyttä pitkien välimatkojen ja käsittelyaikojen takia.²

Vuonna 212 Caracalla myönsi Rooman kaikkien provinssien vapaille asukkaille Rooman kansalaisuuden (Constitutio Antoniana). Sen jälkeen roomalaisen oikeuden olisi pitänyt ainakin periaatteessa olla käytössä kaikkialla Rooman valtakunnan alueella, mutta idässä, jossa oli jo valmiiksi kodifioitua oikeutta (esim. juutalaisten ja egyptiläisten), vanhat käytännöt saattoivat jatkua vielä pitkään. Lännessä, jossa oma oikeus oli kulkenut vain suullisesti, roomalainen oikeus sai jalansijaa todennäköisesti enemmän.³

2.1 Roomalaisen oikeuden kehitys ja lähteet

Roomalaisen oikeuden historian voi jakaa eri kehitysvaiheisiin⁴. Vanhin jakso on ns. muinaisroomalainen aika Rooman perustamisesta puunilaissotiin (264-146 eaa.). Esiklassinen aika kestää tasavallan loppuun asti. Klassinen aika kattaa prinssiäajan Augustuksesta Severukseen (27 eaa. – 235 jaa.)⁵ ja sitä seuraa jälkiklassinen aika Rooman valtakunnan hajoamiseen saakka. Roomalaisen oikeuden historia ei kuitenkaan lopu tähän, vaan se on muodossa tai toisessa ollut käytössä 1800-luvulle saakka.

¹ Burton 1987, 426-429. Liebeschuetz 1987, 461-462.

² Green 1987, 448. Hassal 1987, 690. Liebschuetz 1987, 465. Lintott 1993, 28-31, 132-145, 156-159. Richardson 1976, 34, 48-51.

³ Crone 1987, 14-15. Lintott 1993, 157-158.

⁴ Jaottelu Kaser 1968, 1-9.

⁵ Klassiselle kaudelle on muitakin aikarajoja, ks. Tamm 1996, 18.

Roomalainen oikeus ei ollut kerralla kodifioitua, kuten oikeus nykyään, vaan useiden kerrostumien tulos. Ennen lakeja Roomassa noudatettiin esivanhemmilta perittyjä tapoja (*mores maiorum*). Vanhinta lainsäädäntää edustavat Rooman kuninkaiden lait (*Leges Regiae*¹). Tasavallan alussa n. vuonna 450 eaa. säädettiin ns. XII taulun lait (*Leges Duodecim Tabularum*²). Nämä eivät ole säilyneet käsikirjoituksina tai edes myöhemminä kopioina, vaan ne on kompiloitu myöhemmissä lähteissä esiintyneistä viittauksista ja lainoista.³ Tästä huolimatta näiden vanhimpien lakien merkitys oli ilmeisesti suuri, sillä niihin viitattiin vielä satoja vuosia myöhemmin.⁴ Vanhin roomalainen oikeus ns. *ius quiritium* koski alkuun vain patriiseja, mutta laajeni myöhemmin koskemaan kaikkia Rooman kansalaisia jolloin puhutaan *ius civilestä*. Kun suhteet naapureihin ja ulkomaalaisiin lisääntyivät, tuli tarpeelliseksi säätää lakeja määrittelemään myös näitä suhteita (*ius gentium*).

Tasavallan aikana lakeja ja asetuksia (*leges, plebsciti*) säätivät kansankokoukset (*comitia curiata, concilium plebs*), mutta ne oli hyväksyttävä senaatilla; myöhemmin senaatti korvasi kansankokoukset lakia säätävänä elimenä (*senatus consulta*). Kun virkamiehet osallistuivat lainsäädäntään, syntyi aiempien oikeuksien rinnalle *ius honorarium*. Lainsäädäntö kehittyi myös vanhojen lakien tulkinnan kautta, esim. monien myöhempien oikeudellisten käytäntöjen kummallisuuksien taustalla on laajennettu tulkinta jostain XII taulun laista. Lakien tulkinta siirtyi papeilta virkamiehille ja juristikunta syntyi avustamaan paitsi kansalaisia, myös virkamiehiä oikeudellisissa kysymyksissä. Alkuaan juristit olivat oikeuskysymyksistä kiinnostuneita senaattoreita, joiden tehtävänä oli Ciceron mukaan *respondere, agere & cavere*⁵. Laista kiinnostuneet muodostivat senaatissa koulukuntia (*secta, schola*), jotka keskustelivat oikeudellisista kysymyksistä⁶. Juristit alkoivat myös kerätä ja organisoida antamia lainopillisia neuvoja (*responsa*) ja lopulta julkaista niitä. Vaikka lähde- materiaalin määrä kasvaa tasavallan ajan loppua kohden, ei oikeudellista kirjallisuutta ole juurikaan säilynyt edes kopioina, joten myös tämän ajan lainsäädäntöä pitää tutkia epäsuorasti myöhempien lähteiden pohjalta.⁷ Wiki tarjoaa yksittäisistä laeista ei-kattavan listan, jonka avulla pääsee etsinnän alkuun.⁸ Robinson

¹ Antiikin lähteiden mukaan (Gaius?) Papirius kirjasi lait viimeisen kuninkaan karkotuksen jälkeen. *Ius Papirianum* ei ole säilynyt, vaan lakifragmentit on koottu useista eri lähteistä (Watson 1991, 111-114). Kooste säilyneistä laeista ks. *Ancient Roman Statutes*. Ks. myös *Laws of the Kings*.

² Keltit tuhosivat Rooman 390 eaa. ja samalla Forumille ripustetut 12 laintaulua. Kooste säilyneistä laeista ks. *Ancient Roman Statutes*.

³ Robinson 1997, 55-56.

⁴ Tellegan-Couperus 1993, 3-4, 20-25, 29.

⁵ Cicero 1.48.212: Antaa vastauksia oikeudellisiin ongelmiin, toimia asianajajina ja tuottaa oikeudellisia asiakirjoja. Tellegan-Couperus 1993, 60-61.

⁶ Näistä tunnetuimpia olivat Sabiniani ja Proculiani.

⁷ Green 1987, 441. Robinson 1997, 61. Tellegan-Couperus 1993, 29, 39, 42-50, 61, 94-95.

⁸ https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Roman_laws (17.10.2020)

puolestaan käy läpi keskeisimmät lakikokoelmat, niiden provenienssin ja tärkeimmät julkaisut.¹ Lakitekstejä löytyy julkaisujen lisäksi verkkoarkistoista.²

Augustuksen myötä senaatin, kansankokousten ja virkamiesten rinnalle ilmaantui uusi lakia säätävä taho, keisari, joka ennen pitkää syrjäytti muut lakiasäättävät elimet. Prinsipaatin aikana keisarit käyttivät lainsäädäntävaltaa tribuunin tai prokonsulin virkamiesroolissa, mutta heidän tuotoksensa oli voimassa paitsi kunkin hallituskauden loppuun, myös sen jälkeen, ellei niitä erikseen kumottu tuoreemmilla määräyksillä. Uudet lait toki täydensivät vanhoja ja syrjäyttivät ne mikäli osoittautuivat hyödyllisemmiksi.³ Myöhemmin keisari tai tämän edustaja alkoivat myös antaa vastauksia (rescripta) kansalaisten oikeudellisiin kysymyksiin ja päätöksiä (decreta) toimiessaan tuomareina ja koska nämä vastaukset olivat keisarin antamia, ne saivat lainvoiman.⁴

Lähes klassisen ajan loppuun asti myös virkamiehet, erityisesti preetorit⁵ ja käskynhaltijat, vaikuttivat käytännön lainsäädäntöön antamalla ediktejä (edicta, mandata), joissa kertoivat mitä lakeja, tulkintoja ja oikeustoimia heidän virkakautensa aikana oli voimassa. Salvius Julianus kokosi keisari Hadrianuksen käskystä preetorien edikteistä vuonna 130 virallisen version (*Digesta, Edictum Perpetuum*), jonka jälkeen vain keisari saattoi muuttaa aiempia ediktejä. Tämäkään teos ei ole säilynyt alkuperäisenä, mutta koska sen tekstit ovat sisältyneet myöhempiin kompilaatioihin lähdetiedoin (inscripta) varustettuna, on ollut mahdollista pitkälti koota teos uudestaan. Tämän työn on tehnyt Otto Lenel vuonna 1883 julkaistussa teoksessa *Das edictum perpetuum. Ein Versuch zu dessen Wiederherstellung*, jonka 1927 versiota pidetään standardiversiona.⁶

Rooman valtakunnan laajeneminen ja sen myötä saadut vaikutteet (mm. hellenismi) alkoivat näkyä oikeudessa. Vaikka käytännöllisyys oli jatkuvasti tärkeintä, kreikkalainen filosofia loi pohjaa roomalaiselle oikeustieteelle, jonka tuloksena syntyi tarkka käsitteistö ja jaottelu, joiden puitteissa juristit harrastivat kasuistiikkaa, kiinnostavien ja vaikeiden tapausten käsittelyä. Juristit olivat edelleen pääasiassa senaattoreita, mutta nyt he saattoivat myös toimia viroissa. Formula-prosessin myötä tarve laatia asiakirjoja väheni ja vaikka juristit toimivat edelleen asianajajina, merkittävin osa työtä oli lainopillisten neuvojen antaminen.⁷ Juristit kirjoittivat pohdiskeluistaan myös oppikirjoja⁸, joita mahdollisesti käytettiin myös prinsipaatin aikana alkunsa

¹ Robinson 1997, 56-78.

² Verkkoarkistoista esim. Grenoblen yliopiston Roman Law Library (<https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, 17.10.2020), Yale Law Schoolin Avalon-projekti (<https://avalon.law.yale.edu/default.asp>, 17.10.2020) ja Volterra-projekti (<https://www.ucl.ac.uk/volterra/early-mediaeval-texts>, 17.10.2020).

³ Green 1987, 441. Harries 1999, 82-83.

⁴ Tellegan-Couperus 1993, 84-86.

⁵ Preetorien tehtävänä oli auttaa, täyttää ja muuttaa (adiuvare, supplere, corrigere) ius civileä. Tamm 1996, 26.

⁶ Green 1987, 446. Kaser 1968, 17. Tellegan-Couperus 1993, 89-90. Lenel 1883.

⁷ Tellegan-Couperus 1993, 94-95.

⁸ Esim. Quintilianuksen oppikirja *De Institutione Oratoria*, joka opasti myös juristeja puhumisen taitoon (Tellegan-Couperus 1993, 94).

saaneissa juristikouluissa.¹ Juristien kirjallisesta aktiivisuudesta huolimatta vain pieni osa klassisen kauden tuotoksista on säilynyt suoraan. Tärkein periaateen ajan oikeudellisista lähteistä on *Gaiuksen Institutiones*, oppikirja 160-luvulta, jonka säilynyt käsikirjoitus löytyi Veronasta vasta 1816.² Myös yksittäisiä sopimuksia ja testamentteja on säilynyt papyruksina ja vahatabletteina.³

Myöhemmän keisarikunnan (dominaatti) aikana senaatti menetti lopunkin vaikutusvaltansa lainsäädäntöön. Sen sijaan hellenismi ja vulgaarilait alkoivat vaikuttaa keisarilliseen oikeuteen. Nimekkäiden senaattorien ja juristien sijaan lainsäädännössä avustivat nimettömät virkamiehet ja lakikoulujen opettajat. Uusien näkemysten ja tulkintojen sijaan tehtiin yhteenvetoja ja antologioita klassisen kauden oikeudesta, jopa niin, että vuonna 426 säädettiin ns. sitaattilaki, joka kertoi, mitä klassikoita sai laillisesti käyttää keisarillisen lainsäädännön ohella.⁴ Justinianus puolestaan kielsi 533 lain opettamisen muualla kuin Roomassa, Konstantinopolissa ja Beirutissa, jotta laki säilyisi puhtaana.⁵ Vanhoja lakeja kokoamalla syntyivät mm. *Codex Gregorianus* (lakeja vuosilta 130-290) ja *Codex Hermogenianus* (lakeja vuosilta 293-94), joista kumpikaan ei ole säilynyt kuin osin.⁶ Myöhempi *Codex Theodosianus* (lakeja vuosilta 312-438) on säilynyt paremmin.⁷ Muita yksittäisiä säilyneitä tekstejä ovat esim. *Pauli sententiae* (200-300-lukujen taitteesta)⁸, *Fragmenta Vaticana* (320)⁹ ja *Epitome Ulpiani* (n. 320)¹⁰. Lisäksi on säilynyt lukuisia pergamentteja, papyruksia ja tabletteja, jotka täydentävät kuvaa keisariajan roomalaisesta oikeudesta, vaikka ovatkin yleensä katkelmallisia.¹¹ Lisäksi tietoja on saatu muusta antiikin kirjallisuudesta sekä germaanisista ja bysantin lakiteksteistä.¹²

Merkittävin kokoelmista oli kuitenkin Justinianuksen toimesta 529-534 koottu *Corpus Iuris Civilis*. Sen materiaalina oli pääasiassa klassisen kauden tekstejä (ja myös em. kokoelmat), niinpä sen avulla on pystytty pitkälti rekonstruoimaan miltä roomalainen oikeus on näyttänyt eri vaiheissaan ja erityisesti klassisella ajalla. *Corpus Iuris Civilis* koostui neljästä osasta, jotka koonneilla juristeilla oli lupa valikoida, editoida ja poistaa

¹ Tellegan-Couperus 1993, 98. Näissä opetettiin oikeutta ammattia varten, ei tehty "tiedettä" kuten senaatin koulu-kunnissa.

² Gaius: *Institutiones*. Myös *Breviarium Alaricanum* I. *Lex Romana Visigothorum* sisälsi ilmeisesti osan Gaiuksen teksteistä. Useita julkaisuja, näistä tuoreimpana 1948 aloitettu *Studia Gaiana* -sarja.

³ Tellegan-Couperus 1993, 64.

⁴ Tellegan-Couperus 1993, 124-125, 137.

⁵ Crone 1987, 12-14.

⁶ *Lex Romana Visigothorumissa* säilyneet osat on tunnistettavissa, *Codex Justinianukseen* päätyneet osat vaikeammin. Ks. Corcoran 2013. Haenel on julkaissut selvästi *Codex Gregorianukseen* ja *Codex Hermogenianukseen* liittyvät tekstit 1837, myös muita julkaisuja. Robinson suosittelee Krügerin 1890 editiota (Robinson 1997, 61).

⁷ Osana *Lex Romana Visigothorumia*. Usein yhdessä keisarillisten säädösten kanssa (ns. *Sirmondian constitution*). Lukuisia julkaisuja (Haenel, Krüger jne.) Robinson suosittelee Gothofreduksen (1616) ja Mommsenin (1905) editioita tai Pharrin käännöstä (Robinson 1997, 61).

⁸ Rekonstruoitu eri lähteistä, useita julkaisuja (Cujas, Haenel, Krüger, Seckel & Kübler; Robinson 1997, 63-64).

⁹ Palimpsesti 1300-1400-luvuilta, vain osa säilynyt. Mommsen julkaissut 1860 (Robinson 1997, 64).

¹⁰ Käsikirjoitus 900-luvulta, useita julkaisuja (Krüger, Schulz, Muirhead; Robinson 1997, 64).

¹¹ Johnston 1999, 13. Robinson 1997, 65-66. Paras kokoelma lakitekstejä ajalta ennen Justinianusta on julkaisussa *Fontes Iuris Romani Antejustiniani* (2p. 1964-68; Robinson 1997, 55).

¹² Esim. Theodericun edikti, *Lex Romana Burgundionum*, *Lex Romana Visigothorum* ja *Basilica* (Robinson 1997, 58, 61. Tellegan-Couperus 1993, 110).

lähdemateriaalista haluamansa tekstit. *Codex* kattoi laajan valikoiman keisarillista lainsäädäntöä.¹ *Digesta* puolestaan sisälsi klassisen ajan juristien kirjoituksia (myös osan Julianuksen *Digestaa*).² *Institutiones* oli Gaiuksen saman nimiseen teokseen pohjautuva oppikirja, joka esitteli *Codexin* sisällön.³ *Novellae* puolestaan sisälsi Justinianuksen itse säätämiä lakeja vuoden 534 jälkeen.⁴ Kaikille osille annettiin lain arvo ja samalla kiellettiin käyttämästä muita lähteitä (ml. teosten alkuperäisiä lähdemateriaaleja). Vaikka työ tehtiin Bysantissa, sen kielenä oli latina.⁵

Entisen Länsi-Rooman alueella vulgarisoitunut roomalainen oikeus vaikutti germaanisten lakien sekä kano-nisen oikeuden syntyyn. Näistä vähitellen muodostui keskiaikainen oikeus, joka kehittyi omia teitään 1000-luvulle asti, jolloin Bolognan nk. glossaattorit löysivät uudestaan Justinianuksen kokoelman ja aloittivat nii-den tutkimisen. Renessanssin aikana postglossaattorit ja kommentaattorit sovelsivat uusia, roomalaisen oikeuden pohjalta syntyneitä oikeusteorioita käytäntöön ja näin roomalaisen oikeuden vaikutus levisi ym-päri Eurooppaa, vain Englanti ja Skandinavia jäivät tämän kehityksen ulkopuolelle. Roomalais-yleisen oikeu-den valta-aika päättyi 1800-luvun alussa, kun yksityisoikeus kodifioitiin useissa maissa.⁶ Roomalaisen oikeu-den historiallinen tutkimus alkoi 1800-luvulla ja pääosin vuosisadan lopulla koottiin vielä nykyäänkin käy-tössä olevat kriittiset tekstieditiot säilyneistä kodifioidun oikeuden lähteistä. Uusia lähteitä löydetään edel-leen arkeologisissa kaivauksissa.⁷

2.2 Roomalaisen oikeuden yleispiirteitä

Oikeustoimet tapahtuivat toreilla tai julkisilla paikoilla. Tuomareina saattoivat toimia osapuolien hyväksy-mät yksityishenkilöt sekä preetorit, ediilit ja käskynhaltijat, joiden apuna oli oikeusoppineista koostunut concilium. Osapuolten apuna oli myös oikeusoppineita (usein patriisit avustivat klienttejään) ja tarvittaessa todistajina toimivia valamiehiä. Varhaisempina aikoina kantajan oli tarvittaessa sekä järjestettävä vastaaja paikalle että toimeenpantava tuomio⁸, myöhemmin toimeenpano siirtyi valtion virkamiehille, jotka myös autoivat vastaajan paikalle kutsumisessa. Alkujaan oikeusprosessi jakautui kahteen vaiheeseen, joista en-simmäisessä (in iure) preetorin avustuksella selvitettiin, mitä kannetta tapauksessa voidaan käyttää, toi-

¹ Vanhin säilynyt käsikirjoitus 800-luvulta, useita 1100-luvulta eteenpäin. Useita julkaisuja (Haloander, Cujas & Agustin, Gothofredus, Krüger; Robinson 1997, 59-60).

² Vanhin käsikirjoitus 500-luvulta, toinen 500-600-lukujen taitteesta, kolmas 1000-luvulta. Useita julkaisuja (Politian, Haloander, Mommsen, Watson; Robinson 1997, 58-59).

³ Vanhin käsikirjoitus 800-luvulta, useita kopioita 1100-luvulta lähtien. Useita julkaisuja (Cujas, Krüger, Thomas; Robin-son 1997, 59-60).

⁴ Ei koskaan virallisesti koottua versiota, lukuisia erillisiä käsikirjoituksia latinaksi ja kreikaksi, joista vanhimmat 600-700-luvuilta. Useita julkaisuja (Haloander & Scrymgeour, Schöll & Kroll, Lingenthal; Robinson 1997, 60).

⁵ Tellagen-Couperus 1993, 110.

⁶ Kaser 1968, 7-8. Levy 1951, 14.

⁷ Robinson esittelee käytettävissä olevia lähdejulkaisuja, ks. Robinson 1997, 54-66.

⁸ Mikä ei aina ollut helppoa, jos kantaja oli alempi arvoinen kuin vastaaja. Garnsey 1970, 1-10.

sessä vaiheessa (in iudicio) tapahtui varsinainen tuomioistuinkäsittely; keisariaikana vaiheet yhdistyivät. Tasavallan aikana tuomioihin ei voinut hakea muutosta, keisariajalla oli mahdollista valittaa keisarille tai tämän valtuuttamalle edustajalle.

Roomalaiselle oikeudelle oli tyypillistä, että laeissa kerrottiin, millaisiin oikeudenrikkomuksiin oli mahdollista saada kanneoikeus tai –suoja, kun modernit oikeusjärjestelmät puolestaan pohtivat enemmän oikeuksia itsessään. Vain jos oikeudelliselle vaatimukselle oli prosessuaalinen apukeino, sitä voitiin pitää oikeutettuna. Lait koostuivat näistä apukeinoista. Esimerkiksi *actio in rem* –kanteen saattoi oikeuden haltija nostaa jokaista vastaan, joka piti hallussaan hänen oikeutensa kohdetta tai esti häntä käyttämästä oikeuttaan. Jos kyseistä tapausta vastaavaa kannetta ei ollut olemassa, muita olemassa olevia voitiin tulkita laajemmin, käyttäen analogisesti tai jopa käyttäen vastakohtaa päättelyn apuna. Vastaajalla puolestaan oli käytössä väitteitä (*exceptio*), joiden avulla hän saattoi suojautua kantajan *actiota* vastaan (ja vastaajan *exceptioon* kantajalla saattoi olla *replicatio* ja vastaajalla tähän taas *duplicatio*). Myöhemmin *actio*-prosessin rinnalle kehittyi formula-prosessi, jossa preetorin avustuksella laadittiin kuhunkin riitatapaukseen sopiva kannekaava eli formula. Klassisen ajan lopulla näiden tilalle tuli *cognitio*-prosessi, jossa tapauksen selvittely ja tuomio tapahtuivat keisarin tai tämän nimittämän tuomarin päätöksellä varsin vapaamuotoisesti.

Roomalainen oikeus määritteli tarkkaan, ketkä olivat oikeustoimikelpoisia. Tällaisia olivat täysi-ikäiset ja täysivaltaiset miespuoliset Rooman kansalaiset. Rooman kansalaisuus oli laillisilla avioliapsilla, joiden isä oli Rooman kansalainen ja äidillä vähintään *conubium*¹. Täysi-ikäisiksi miehet tulivat 14-vuoden iässä, tosin "nuoria" suojeltiin huonoilta päätöksiltä aina 25 vuoden ikään asti. Alaikäiset, naiset ja mielisairaajat tarvitsivat aina holhoojan, tosin myös tuhlareille saatettiin sellainen määrätä. Täysi-ikäisyyuskään ei vielä riittänyt täysivaltaisuuteen, sillä niin kauan kuin perheenpää, *pater familias* oli elossa, lapset olivat hänen valtansa (*patria potestas*) alla.²

*Pater familia*lla oli kaikki valta oman perheensä jäseniin. Perheen jäseniksi katsottiin vaimo, lapset ja näiden jälkeläiset sekä talouteen kuuluvat orjat. Kaikki näiden tavalla tai toisella saama tai hankkima omaisuus kuului *pater familia*lle, toisaalta perheenpää oli myös vastuussa näiden tekemisistä, oli kyseessä taloudellinen tai oikeudellinen toimi. Halutessaan perheenpää saattoi antaa täysi-ikäiselle pojalleen (tai orjalle) omaa käyttörahaa (*peculium*), jonka puitteissa tämä sai toimia vapaasti. Joissain tapauksissa poika (tai orja) saattoi edustaa *pater familia*sta myös oikeusprosesseissa.³ Perheen isän valta lapsiin päättyi, kun tytär naitettiin (jolloin tämä siirtyi miehensä vallan alle), kun poika emansipoitiin (luovutettiin kolmesti *mancipatiolla*,

¹ Oikeus roomalaisen oikeuden päteväksi tunnustamaan avioliittoon. Kaserin (1968, 24) mukaan myös latinalaisen liiton kansoilla oli *conubium*, mutta toistakin mieltä ollaan, ks. esim. http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/secondary/SMIGRA*/Civitas.html (24.3.2008).

² Kaser 1968, 67-69. Tamm 1996, 48, 220.

³ Kaser 1968, 255-258. Tamm 1996, 48.

jonka jälkeen kolmas "ostaja" vapautti pojan¹), tai kun perheen isä kuoli, jolloin hänen pojistaan tuli omien perheidensä päitä. Patria potestas vaikutuksineen kesti yhtä kauan kuin Rooman valtakunta, vaikka vähitellen joutuikin yksityiskohdiltaan joustamaan.²

Vapautetuista orjista tuli Rooman kansalaisia, mutta nämä eivät saaneet conubiumia tai commerciumia, vasta vapautetun orjan lapsenlapsi sai täyden Rooman kansalaisuuden.³ Sen sijaan joillain Latiumin kansoilla oli commercium.⁴ Holhouksen alaiset (alaikäiset, naiset jne.) saattoivat tehdä oikeustoimia holhojansa (tutor tai curator) suostumuksella, holhojaksi puolestaan määrättiin yleensä holhottavan sukulainen (mahdollisesti perillinen).⁵ Periaatteessa kukaan ei voinut hankkia oikeuksia toisen vapaan miehen kautta, eikä ketään muuta voinut velvoittaa sopimuksillaan, mutta tähän sääntöön tekivät poikkeuksen em. isäänsä/isäntäänsä edustavat pojat/orjat, holhoajat sekä procuratores (vapaat omaisuuden hoitajat, esim. tilanhoitaja), institores (kauppaliikkeen hoitajat), cognitores (prosessiedustajat). Näiden tekemien sopimusten velvoitteet sitoivat niitä, joiden puolesta he toimivat.⁶

Rooman lakien vaikutusalue laajeni huomattavasti Constitutio Antonianan myötä 212 Tätä ennen provinsien asukkaat olivat voineet noudattaa omia kansallisia lakejaan (roomalaisten ja muiden välisiä toimia oli tuohon asti säädelty muukalaislakien puitteissa). 200-luvulta lähtien klassiseen oikeuteen alkoi sekoittua myös provinsiaalisia käytäntöjä, kun provinssien paikalliset oikeusoppineet pyrkivät toimimaan Rooman lakien mukaan, mutta eivät välttämättä hallinneet roomalaisen juristikoulutuksen hienouksia⁷. Kun Rooma jakautui vuonna 395, alkoi oikeus kehittyä idässä ja lännessä eri suuntiin, sillä keisarilliset lait olivat voimassa siellä missä ne oli annettu. Vuonna 429 idän ja lännen lainsäädäntö erotettiin virallisestikin.⁸ Länsi-Rooman hajotessa 476 säilyi roomalaisen oikeuden traditio Itä-Roomassa. Tähän vaikutti idän oikeuskoulut sekä erityisesti aiemmin mainittu keisari Justinianuksen lakikokoelma Corpus Iuris Civilis⁹.

Vaikka Justinianus ihailikin klassista oikeutta, ei alkuperäistekstejä voitu ottaa sellaisenaan uuteen kokoelmaan, vaan niitä piti muokata vastaamaan yhteiskunnassa tapahtuneita muutoksia (esim. kristinuskon leviäminen, ammattikuntien kehitys, verotuksen muutokset jne.) sekä oikeudessa itsessään tapahtunutta ke-

¹ *The Twelve Tables* IV.2.

² Arjava 1998, 50-51. Kaser 1968, 261-262, 272. Tamm 1996, 219-220.

³ Tamm 1996, 49.

⁴ Kelpoisuus tiettyihin roomalaisen oikeuden vaihdantatoimiin, tarjolla latinalaisen liiton kansoille, muille vain erityisluvalla. Kaser 1968, 24.

⁵ Kaser 1968, 264-265. Tamm 1996, 220-221.

⁶ Kaser 1968, 57-58, 89, 192-194, 228. Tamm 1996, 177.

⁷ Kaser 1968, 27. Levy 1951, 6-7.

⁸ Kaser 1968, 4-6. Levy 1951, 11.

⁹ Tamm 1996, 13-17.

hitystä (esim. vanha legis actio -prosessi oli korvautunut formula- ja cognitio-prosesseilla). Tällaiset alkupe-
räisteksteihin nähden tehdyt sisällölliset muutokset, interpolaatiot, kertovat Justinianuksen ajan oikeuskäsi-
tyksistä.¹

2.3 Roomalaisten käsitykset omistamisesta

Kuten kaikissa agraaritalouksissa, maa oli keskeinen omistuksen kohde. Sen avulla hankittiin elanto, se
tuotti vero- ja vuokratuloja, siihen sijoitettiin. Se oli myös turvallinen sijoituskohde, sillä vaikka se kärsi le-
vottomista ajoista, se ei hävinnyt.² Tästä huolimatta roomalaisilla ei ollut erillistä maa-oikeutta (land law),
vaan maa oli varsinkin klassisella ajalla omistamisen kohde (res Mancipi) siinä missä hevonen tai tynnyri vil-
jaa. Maan omistuksen siirtämiselle ei ollut omia erityisiä muotoja, siihen liittyvillä vakuuksilla ei ollut erityi-
siä ominaisuuksia eikä maan periminen eronnut muun omaisuuden perimisestä.³ Niinpä seuraavassa keski-
tytään niihin roomalaisen oikeuden piirteisiin, joilla roomalaiset omistivat, hallinnoivat omistuksiaan sekä
siirsivät omistuksensa henkilöltä toiselle. Koska agraariyhteiskunnassa useimpien elanto oli kiinni maanvilje-
lyksessä, oli perimys ehkä tärkein tapa siirtää maaomaisuutta, niinpä kaupan ja vuokrauksen lisäksi käsitel-
lään perheoikeutta ja perintöoikeutta siinä määrin, kuin ne koskettavat (maan)omistusta ja –hallintaa.

Vaikka tutkimuksen kohde onkin enemmän vulgaarioikeuden puolella niin aikakauden kuin maantieteen
suhteen, on tarkoituksenmukaista kuvailla myös klassisen kauden käsitteitä ja käytäntöjä, sillä vulgaarila-
eissa tapahtuneet muutokset ymmärtää niiden pohjalta paremmin. Toisaalta klassisen oikeuden korvautu-
minen vulgarisoituneella tapahtui hitaasti, eri paikoissa eri tahtiin ja jossain myös epätäydellisesti, joten la-
kien käytöstä todistavien kirjallisten lähteiden puuttuessa tai ollessa vähäisiä on mahdoton varmuudella
sanoa, kuinka pitkään mikäkin klassinen käytäntö oli lopulta voimassa.

2.3.1 Klassinen oikeus

Roomalainen omistusoikeus oli periaatteessa absoluuttista, omistajalla oli kaikki mahdolliset oikeudet omis-
tuksensa kohteeseen ja hän saattoi vaatia omaisuuttaan takaisin keneltä hyvänsä, jonka haltuun se oli jou-
tunut, riippumatta siitä, kuinka kauan aikaa oli kulunut⁴. Käytännössä tätä oikeutta kuitenkin rajoitettiin,
sillä omistusoikeuttaan ei saanut käyttää omaksi tai yleiseksi vahingoksi. Vanhempina aikoina sensori puut-
tui tilanteeseen, jos joku hoiti tilaansa siten, ettei sen tuotolla tullut toimeen; orjia suojeltiin omistajan
oman edun takia, sillä orjan kuolema olisi ollut omistajalle menetys ja toisaalta huonosti kohdeltu orja saat-
toi vahingoittaa isäntäänsä. Omaisuudellaan ei saanut aiheuttaa vahinkoa naapureilleen (esim. tulvavesiä ei
saanut ohjata naapurin puolelle), naapurin tontille oli sallittava kulkuoikeus ja julkisia töitä (tiet, vesijohdot

¹ Levy 1951, 12-13. Tamm 1996, 14-15.

² Jones 1974, 772.

³ Robinson 1997, 118.

⁴ Esimerkiksi kaikki maalle rakennettu automaattisesti kuului maanomistajalle. Tamm 1996, 79.

yms.) ei saanut estää.¹ Omistuksen ulkopuolelle jäivät julkiset tilat, esim. satamat ja torit, temppelit ja hautausmaat, meri ja ilma jne.² Valtion maata (ager publicus populi Romani) ei myöskään voinut omistaa.

Omistusoikeuden (dominium) kannalta ei ollut siis merkittävää, oliko kyseessä kiinteä vai irtain omaisuus, tärkeämpää oli jaottelu res Mancipi ja res nec Mancipi. Ensimmäisellä tarkoitettiin vain Rooman kansalaisille mahdollista perinteistä omistusoikeutta³ italialaiseen maahan, orjiin, tärkeisiin vetoeläimiin, joihinkin perinteisiin kiinteistöservituutteihin sekä lapsiin, jälkimmäisellä kaikkea muuta omistusta. Näiden oleellisin ero oli siinä, millä tavalla näiden omistusoikeus voitiin siirtää toiselle.⁴ Res Mancipin omistusoikeuden siirtäminen tapahtui kolmella eri tavalla, joista Gaius kirjoittaa ytimekkäästi⁵:

40. Muukalaisilla (peregrini) on vain yksi tapa omistaa, joko henkilö on omistaja tai hän ei ole. Muinaisilla roomalaisilla oli sama käytäntö, henkilö joko oli omistaja kviriittisen oikeuden mukaan (ex iure Quiritium) tai hän ei ollut omistaja. Myöhemmin omistus jaettiin siten, että yksi henkilö saattoi olla kviriittinen omistaja ja toinen olla bonitaarinen omistaja (in bonis).

41. Mutta jos en luovuta res Mancipi –esinettä Mancipatiolla tai in iure cessiolla, vaan pelkästään toimitan (traditio) sen sinulle, esineestä tulee sinun in bonis (eli osa omaisuuttasi⁶) mutta se on silti minun ex iure Quiritium, siihen asti, että olet hankkinut siihen omistusoikeuden usucapiolla. Usucapion jälkeen esine on täydellisesti sinun (pleno iure) eli sekä bonitaarisesti että kviriittisesti, eli aivan kuin se olisi luovutettu Mancipatiolla tai in iure cessiolla.

42. Irtaimen omaisuuden hankkiminen nautinnalla (usucapio) vaatii vuoden hallussapitoa, maan sekä talojen kahden vuoden hallussapitoa, sääntö joka on jo XII taulun laissa.

Mancipatio ja in iure cessio siirsivät res Mancipi –omaisuuden omistusoikeuden saajalle riippumatta siitä, millä oikeusperusteella myyjä oli esinettä luovuttamassa. Alkuun hyvinkin rituaalinomainen Mancipatio suoritettiin viiden todistajan ja vaa'ankäyttäjän läsnä ollessa.⁷ In iure cession (luovutus oikeuden edessä) vaikutus oli samanlainen, mutta se tehtiin preetorin tai provinssin käskynhaltijan läsnä ollessa. Mancipatiolla käytiin alkuun käteiskauppaa, myöhemmin sitä voitiin käyttää myös lahjan (donatio) antamiseen, velaksi ostamiseen yms.⁸ Vaikka todistajat omalta osaltaan takasivat, että myyjällä oli oikeus myytävään omaisuuteen, kuului Mancipatioon myyjän kaupanvastuu. Jos joku kolmas osapuoli tuli väittämään, että myyty omaisuus kuului hänelle, tuli myyjän auttaa uutta omistajaa tällaisia väitteitä vastaan ja sikäli mikäli ei siinä onnis-

¹ Kaser 1968, 97-98. Tamm 1996, 78-83.

² Res extra commercium, Tamm 1996, 80.

³ Dominium ex iure Quiritium; "quirites" oli Rooman kansalaisten ikivanha nimitys ja vain Rooman kansalaiset saattoivat omistaa kviriittisen oikeuden mukaan. Kaser 1968, 37. Tamm 1996, 79.

⁴ Tamm 1996, 79-88.

⁵ Gaius II.40-42. Käännöksen pohjana: http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/secondary/SMIGRA*/Bona.html (22.3.2008)

⁶ Kaser 1968, 96.

⁷ Tarkempi selostus sekä rituaalista että Mancipatiosta, ks. Kaser 1968, 36-39, 82.

⁸ Tamm 1996, 87-88.

tunut (ts. kolmas osapuoli sai omistusoikeuden), joutui myyjä korvaamaan ostajalle kauppasumman kaksinkertaisena.¹ In iure cession käyttöala oli alkuaankin *mancipatiota* laajempi, sillä voitiin sekä luovuttaa, siirtää että kumota erilaisia oikeuksia (ml. omistusoikeus).²

Traditio eli vapaamuotoinen luovutus oli keino siirtää *res nec Mancipi* –omaisuuden (esim. provinssikiinteistön) omistusoikeus. *Res Mancipi* –omaisuuden ollessa kyseessä traditiolla siirtyi vain hallintaoikeus. Ollakseen pätevä, traditio edellytti laillista perustetta (*iusta causa*, esim. kauppa, lahja, myötäjäiset; lahja puolisoiden välillä ei kelvannut, ks. s. 26) ja perusteen pätevyys voitiin tarvittaessa selvittää erikseen. Omistuksen kohde oli myös luovutettava saajalle (hallinnan siirto). Traditiolla käytiin kauppaa myös muukalaisten kanssa, joskaan nämä eivät voineet saada kviriittistä omistusoikeutta sen avulla (vaikka se toisin päin oli ilmeisesti mahdollista).³

Jos traditio vaati laillista perustetta, kuten esim. kauppaa ollakseen pätevä, niin pelkällä kaupalla (*emptio-venditio*) voitiin siirtää vain hallinta; jotta omistusoikeuskin olisi siirtynyt, tarvittiin lisäksi joko traditio, *mancipatio* tai *in iure cessio*. Omistusoikeus voitiin toki siirtää vain siinä tapauksessa, että myyjä oli omistaja. Kauppa oli kuitenkin pätevä, vaikka myyjä olisi ollut vain haltija, sillä myyjä oli velvollinen vain luovuttamaan myynnin kohteen ostajalle ja takaamaan tälle sekä pääsyn ostoksensa luokse, että nautintaoikeuden siihen. Vaikka ostaja ei olisikaan tullut kaupan seurauksena omistajaksi, ei hän voinut esittää vaatimuksia myyjää kohtaan ennen kuin joku kolmas oli kiistänyt hänen (ostajan) omistusoikeutensa ja ostaja oli sen johdosta menettänyt ostoksensa hallinnan. Vasta tällöin ostaja saattoi hakea korvausta myyjältä *actio emptillä*. Kaupanteossa riski siirtyi ostajalle (*periculum est emptoris*). Alkuaan ostetun irtotavaran puutteista ei voinut valittaa (mikä ehkä ei ollut torikaupassa tarpeenkaan)⁴, myöhemmin myyjä oli vuoden tai puoli vastuussa niistä virheistä, joista ei ollut rehellisesti kertonut ostajalle. Myyjän vastuu kattoi vain vahingon, ellei kaupan yhteydessä tehty erillistä sopimusta, jolla sovittiin laajemmasta vastuusta. Kauppa itsessään oli epämuodollinen sopimus, tarvittiin vai kaupan kohde ja siitä päätetty hinta. Kaupasta saattoi myös sopia stipulaatiolla (erillisellä sopimuksella), joka antoi mahdollisuuden muihinkin kauppaehtoihin kuin vain korvausvastuun määrittelyyn.⁵

Usucapion eli nautinnan avulla Rooman kansalaiset saivat omistusoikeuden *res Mancipi* -omaisuuteen. Se oli keino siirtää laillisesti omistus, joka periaatteessa oli laillinen, mutta ei viimeisen päälle (vrt. Gaiuksen esimerkki, jossa traditiolla sai omaisuuden haltuunsa vain *in bonis*, mutta ei *ex iure Quiritium*). Usucapion

¹ Kaser 1968, 178-179.

² Kaser 1968, 39-40.

³ Kaser 1968, 104-105, 176-177. Tamm 1996, 88-89.

⁴ Sekä Kaser (s. 175) että Tamm (s. 133) tuntuvat painottavan, että *emptio-venditio*-kauppa koski pääasiassa irtotavaraa. Tamm kuitenkin viittaa Corneliaanisiin kiinteistöihin (s. 134), kiinteän omaisuuden kaupoissa käytössä olevaan *actio de modo agrii* (s. 135) ja kiinteistörasitteiden myyntiin (s. 148) joten oletettavasti *emptio-venditio* oli käytettävissä myös kiinteistökaupoissa.

⁵ Kaser 1968, 105. Tamm 1996, 89-90, 133-151.

edellytyksinä olivat hallinta (omaisuuden tuli olla tulevan omistajan hallinnassa), laillinen perusta (kuten traditiossa¹), vilpitön mieli (bona fides, ts. omaisuus ei saanut olla varastettua tms.) sekä riittävän pitkä määräaika, joka oli irtaimelle omaisuudella vuosi ja kiinteälle kaksi vuotta. Jos oli esim. keskeytymättä nauttinut kiinteistöstä kahden vuoden ajan, sai sen omistusoikeuden riippumatta aikaisemmasta saantoperusteesta; siihen asti oli mahdollista, että kolmas osapuoli saattoi yrittää vindicatiolla hankkia kiinteistön itselleen väittämällä sitä omakseen. Myöhemmin keisari antoi vastaavan pitkäaikaisen hallinnan suojan (longi temporis prescriptio) myös res nec Mancipi –omaisuutta varten (aikaraja oli kuitenkin 10-20 vuotta). Res Mancipin ja res nec Mancipin ero alkoi hämärtyä jo klassisella ajalla, kun molempia alkoi saada traditiolla (usucapio vain hieman viivytti asioita res Mancipin osalta).²

Omistusoikeuden rinnalla hallinta (possessio) on merkittävässä osassa roomalaista oikeutta. Hallinta oli roomalaisille tosiseikka, joka sinänsä ei ollut oikeus. Esimerkiksi varas saattoi olla haltija, vaikka hänellä ei ollut oikeutta hallussaan olevaan esineeseen. Toisaalta, bonitaarinen haltija sai hallinnalleen lainsuojaa preetorilta ja saattoi muuttaa edellytysten täyttyessä hallintansa omistukseksi. Hallinta edellytti sekä valtaa esineeseen, että halua hallita sitä (corpore et animo). Kuka tahansa ei voinut olla haltija (possessor), mutta jos oli saanut jotain haltuunsa, oli hallintaoikeutta vaikea menettää. Hallintaa suojasivat interdictum-kanteet, joiden avulla haltija saattoi suojautua toisten omavaltaisilta haltuunottoyrityksiltä (esim. oikea omistaja ei saanut omavaltaisesti, väkivalloin tai salaa ottaa omaisuuttaan takaisin). Toisaalta, valmisteltaessa omistusoikeutta koskevaa riitaa, saattoi alkuperäinen haltija (ja mahdollisesti omistaja) nostaa interdictum-kanteen esineen nykyistä haltijaa vastaan, mikäli esine oli omavaltaisesti viety kantajalta. Jos voitti interdictum-kanteen, sai paitsi esineen takaisin, myös vastaajan edullisen osan, sillä nyt edellisen haltijan oli pystyttävä rei vindicatio –kanteella osoittamaan oma omistusoikeutensa, mikä saattoi olla vaikeaa, sillä hänen oli pystyttävä todistamaan paitsi oma laillinen saantonsa (kauppa, lahja tms.), myös sen omistusoikeus, jolta omistus oli aikoinaan hankittu ja mahdollisesti myös tämän edeltäjien omistusoikeus aina siihen saakka, kunnes kohdalle tuli joku, joka oli hankkinut omistusoikeuden usucapiolla, Mancipatiolla tai muulla ius quiritiumin hyväksymällä tavalla.³ Esimerkki selventäne:

Numerius Negidius on ottanut salaa haltuunsa Aulus Ageriuksen pellon kaukana Roomasta. A.A. huomaa tapahtuneen ja nostaa N.N:ää vastaan interdictum uti possidetis –kanteen, jolla vaatii N.N:ää palauttamaan salaa vallatun pellon. Oikeudenkäynnissä todetaan, että N.N. on tosiaan salaa ottanut pellon käyttöönsä, ja määrätään N.N. palauttamaan pelto A.A:n haltuun. N.N. ei ole kuitenkaan tyytyväinen, vaan väittää, että A.A. on aikoinaan väkivalloin karkottanut N.N:n isän pellolta ja että pellon omistusoikeus kuuluu oikeasti hänelle. N.N:n on nyt nostettava rei vindicatio –kanne A.A:ta vastaan, ja todistettava, että hän on isoisänsä perillinen, että isoisä on ostanut pellon traditiolla joltain kolmannelta, joka puolestaan on pitänyt peltoa hallussaan laillisesti ja vilpittömin mielin usucapion vaatimat kaksi vuotta. Jos N.N. olisi alun pitäen tontin valtaamisen

¹ Ja esim. jos nautinnan kautta saatu omistus perustui väärään oikeussuhteeseen (lahja ei ollutkaan lahja), omistus ei ollut pätevä. Tamm 1996, 84.

² Tamm 1996, 91. Kaser 1968, 82, 107-109.

³ Kaser 1968, 84-88 (jossa myös possession historiasta), 90-91, 114-115. Tamm 1996, 80, 88-89, 95-101.

*sijaan nostanut interdictum unde vi -kanteen A.A:ta vastaan, hän olisi voinut saada oikeudessa hallintaoikeutensa palautettua ja A.A:n olisi pitänyt nostaa rei vindicatio todistustaakkoineen N.N:ää vastaan.*¹

Omistus ja hallinta saattoivat kohdistua myös servituutteihin, jotka olivat lähinnä kiinteistölle kuuluvia rasitteita, joiden perusteella omistajan oli sallittava kiinteistöön kohdistuva toiminta tai jättää oma toimintansa tekemättä. Vanhoja maaservituutteja (res Mancipi) olivat mm. tie-, vesi- ja laidunoikeudet, uudempia rakennusservituutteja (res nec Mancipi) oli mm. oikeus johtaa sadevettä naapurikiinteistölle ja oikeus tukea oma rakennus naapurin rakennukseen. Reaalirasite, joka velvoitti kiinteistön kulloisenkin omistajan toistuvaissuorituksiin (esim. maksuihin, työsuorituksiin) puuttui klassisesta oikeudesta. Maaservituutit perustettiin Mancipatiolla tai in iure cessione, kaikki muut rasitteet in iure cessione. Provinssikiinteistöihin saatettiin perustaa rasitteita vapaamuotoisilla sopimuksilla.²

Ususfructus antoi haltijalleen nautintaoikeuden, oikeuden käyttää ja kerätä tuotto rasitteen alaisesta esineestä siitä riippumatta, kuka sen omisti (esimerkiksi maatilan sadon). Sen kohteena oli alkuaan kiinteistöt, myöhemmin ususfructus saattoi kohdistua myös muuhun omaisuuteen, irtaimiin esineisiin, erilaisiin oikeuksiin jne. Oikeutta tuoton nauttimiseen ei voinut kuitenkaan jättää perinnöksi tai siirtää. Ususfructuksella huolehdittiin usein perinnöittä jääneistä perheenjäsenistä (lesket, naimattomat tyttäret) ja useilla henkilöillä saattoi olla ususfructus samaan esineeseen. Hieman saman tyyppisiä oikeuksia olivat käyttöoikeus (usus) ja asuinoikeus (habitatio).³

Roman valtion omistamaa maata (ager vectigalis) ei voinut kukaan yksityishenkilö omistaa. Se ei kuitenkaan tarkoittanut sitä, että maa olisi jätetty käyttämättä. Maahan saattoi hankkia perinnöllisen vuokraoikeuden vastiketta vastaan. Vuokraoikeuden haltija sai hallintaansa interdictum-suojan; hän ei voinut luovuttaa hallintaansa, mutta ilmeisesti kuitenkin saattoi pantata sen tarvittaessa. Tällaiset vuokrasopimukset voitiin sopia määräajaksi tai toistaiseksi ja valtiolla oli milloin tahansa oikeus perua vuokraoikeus, esimerkiksi maan huonon hoidon tai maksamattomien vuokrien takia. 200-luvulla tämän ja määräaikaisen vuokrauksen (locatio-conductio) rinnalle kehittyi uusia vuokrasuhteita: keisarillisen yksityisomaisuuden pitkäaikainen vuokra (emphyteusis) sekä valtion maan pysyvä vuokra (ius perpetuum).⁴ Keisarin yksityisomaisuuteen kuuluvien provinssien rinnalla oli jo tasavallan aikana vallattuja provinsseja, joiden kiinteistöt olivat Roman valtion omaisuutta. Valtio sai näistä maaveroa, eikä niitä voinut omistaa roomalaisen oikeuden mukaan, paitsi silloin kun niihin poikkeuksellisesti sovellettiin ius Italicumia. Yksityishenkilöt saivat niihin

¹ Aulus Ageriuksesta ja Numerius Negiduksesta, ks. Robinson 1997, 80.

² Kaser 1968, 118-121.

³ Kaser 1968, 122-124.

⁴ Kaser 1968, 125-126, 131.

kuitenkin omistusoikeutta muistuttavan käyttö- ja hallintaoikeuden (*uti frui habere possidere*), jota suojattiin omistusoikeuden tarjoaman mallin mukaisesti. Nämä kiinteistöt luovutettiin traditiolla.¹

Roomalaisille määräaikainen vuokra *locatio-conductio* mahdollisti paljon muutakin kuin vain maanvuokrauksen. Sen puitteissa pystyi vuokraamaan asunnon insulasta, sopimaan urakasta tai tekemään työsopimuksen työmiesten kanssa.² Sen pohjalta kehittyi myös hallinnaton pantti (*hypotheca*): vaikka vuokranantaja saattoi hakea preetorin avustuksella vuokralaiselta korvausta huonosta tilanpidosta, ei korvausta voinut hakea vuokralaisen alivuokralaiselta (tällöin *hypotheca* oli esim. vuokralaisen omaisuus tilalla eli vuokranantajan pantti alivuokralaisen maksuista).³

Roomalaiset suosivat aina henkilökohtaista takausta (vanhastaan velallinen oli henkilökohtaisesti ja fyysisesti vastuussa veloistaan, toisaalta pantit eivät olleet julkisia), mutta tarvittaessa myös omaisuuttaan saattoi pantata. *Fiducia* tarkoitti omistusoikeuden siirtämistä vakuudeksi (jonka luovutus ja palautus hoidettiin joko *mancipatiolla* tai *in iure cessiolla*), *pignus* puolestaan oli varsinainen pantti, jossa panttioikeuden haltija sai panttiin rajoitetun esineoikeuden, mm. oikeuden myydä pantin, mikäli velkaa ei hoidettu. Vakuudet olivat oikeutta toisen omaisuuteen (*ius in re aliena*). Panttausta rajoitettiin kuitenkin niin, ettei arvokkaamilta roomalaisilta saanut viedä kaikkea omaisuutta (olettaen, että se oli panttina), vaikka pantti olisi jäänyt lunastamatta.⁴

Roomalaisille avioliitto (*matrimonium*) oli pelkkä sosiaalinen tosiasia, sen sai solmia vapaasti ja se vaati vain yhteistä tahtoa; se oli myös yhtä helppo purkaa. Avioliitosta kuitenkin seurasi oikeudellisia vaikutuksia. Nainen joko siirtyi miehensä vallan alle (*in manu*⁵, tämä oli klassisena aikana jo harvinaista), jäi isänsä vallan alle tai jos oli avioliiton solmimisen aikaan *sui iuris*, saattoi solmia (*manus*-)vapaan avioliiton.⁶ Ensimmäisessä tapauksessa vaimo rinnastettiin varallisuuden kannalta lapsiin ja hänen omaisuutensa kuului aviomiehelle (tai tämän vallan haltijalle). Jälkimmäisessä tapauksessa vaimon ja aviomiehen omaisuus säilyi erillisenä ja kummallakin oli valta omaansa (naisella toki holhoojan välityksellä).⁷ Aviopuolisoiden väliset lahjat olivat mitättömiä (tarkoituksena oli ilmeisesti estää oikeudettomat varallisuuden siirrot suvulta toiselle).⁸ Avioliiton solmimisen yhteydessä annetut myötäjäiset (*dos*) tulivat aviomiehen omistukseen, mutta niiden käyttöä rajoitettiin, sillä niiden tarkoitus oli turvata vaimon toimeentulo avioliiton päättyessä. Jo klassisena

¹ Kaser 1968, 96-98.

² Tamm 1996, 155-157.

³ Kaser 1968, 129-130. Tamm 1996, 107-108.

⁴ Kaser 1968, 127-128. Tamm 1996, 110.

⁵ Eri tavoista lisää ks. Kaser 1968, 243-245. Tamm 1996, 209-210.

⁶ Vasta kristinuskon myötä kehittyi avioliitto-oikeus. Kaser 1968, 236, 239, 245-247. Tamm 1996, 208-210, 212.

⁷ Kaser 1968, 57, 244-245, 248. Tamm 1996, 215.

⁸ Kaser 1968, 248-249. Tamm 1996, 215-216.

aikana esim. kiellettiin vaimon myötäjäisinä saaman kiinteistöomaisuuden luovuttaminen ilman vaimon suostumusta. Naisella oli avioliiton päättyessä tietyin poikkeuksin oikeus vaatia myötäjäisiään takaisin.¹

Ius civilen mukaan perintö, josta ei ollut määrätty testamentilla (ab intestato), meni ensisijaisesti niille perillisille (heres), jotka vapautuivat kuolleen patria potestas -vallan alaisuudesta: lapsille, vaimolle² ja muille jälkeläisille – kaikille, joista tuli pater familias'n kuoleman johdosta täysivaltaisia (sui iuris). Nämä perheperilliset saivat perinnön haltuunsa välittömästi. Ius civilen mukainen perimysjärjestys ei välittänyt perillisten iästä tai sukupuolesta, kaikki perivät suhteessa yhtä paljon. Jos kuolleella ei ollut jälkeläisiä, lähimmät sukulaiset saattoivat ilmoittaa haluavansa perinnönjaolle, mutta jos näitä ei löytynyt, meni perintö muulle suvulle (gens). Jos muutakaan sukua ei ollut jäljellä, oli perintö "isännätön" ja silloin sitä saattoi vaatia kuka hyvänsä, joka pystyi ottamaan sen haltuunsa (ellei paremmin oikeutettua ilmaantunut kolmen vuoden kuluessa). Ius civile noudatti yleensä agnaattista käytäntöä, jonka mukaan perintöoikeus meni vain isänpuoleista sukuhaaraa ja oman isänsä sukuun kuulunut vaimo ei voinut periä miestään. Myöskään lapset tai mies eivät perineet äitiään/vaimoaan, vaan tämän omaisuus palautui hänen suvulleen. Jo klassisella ajalla tilanne näiltä osin kuitenkin muuttui ja vaimo peri miehensä lastensa jälkeen, mutta ennen miehen sukua, ja toisaalta, lapset perivät äitinsä ennen tämän sukua.³

Jos lapset oli emansipoitu eli vapautettu pater familiaan vallasta, mutta halusivat kuitenkin osansa tämän perinnöstä, näiden oli ensin liitettävä emansipaation jälkeen hankkimansa omaisuus jaettavaan perintöön, jotta tilanne heidän osaltaan olisi sama kuin niiden lasten osalta, joita ei vielä ollut emansipoitu (ja joiden kaikki omaisuus oli siis jo muutenkin osa jaettavaa perintöä). Perinnöstä saattoi luopua (beneficium abstinendi) ja täten välttää perinnön mukana mahdollisesti seuraavat velat ja velvoitteet. Vapautetun orjan peri hänen entinen isäntänsä.⁴

Edellä olevan laillisen perimysjärjestelmän rinnalle kehittyi jo varhain mahdollisuus testamentilla (ex testamento) määrätä perinnöstä. Alkuun sen tarkoituksena oli ilmeisesti mahdollistaa agraariyhteiskunnassa ensiarvoisen tärkeän maatilan jättäminen yhdelle perilliselle, sen sijaan että se olisi vähitellen pirstoutunut tuottamattomiin pikkupalstoihin. Testamenttioikeus kehittyi lopulta niin vahvaksi, että sitä piti rajoittaa. Jo tasavallan aikana alkoikin kehittyä oikeus lakiosaan, jonka puitteissa testamentin tekovapautta supistettiin määrättyjen omaisten eduksi. Ne perilliset, joilla ei ollut laillisen perimysjärjestyksen mukaista perintöoikeutta, joutuivat hakemaan oikeutta perintöön erillisellä valvontatoimella (aditio hereditatis).⁵

¹ Kaser 1968, 251-252. Arjava 1998, 53. Tamm 1996, 216-217.

² Vain jos tämä oli siirretty miehensä sukuun "in manu", jos vaimo edelleen kuului isänsä sukuun, hän ei luonnollisesti voinut periä miestään. "In manu" –vaimo rinnastettiin perimysoikeudessa miehensä lapsiin. Kaser 1968, 282.

³ Kaser 1968, 282, 301-302. Tamm 1996, 221-223. *The Twelve tables* V.4-5.

⁴ Kaser 1968, 285. Tamm 1996, 222-223, 227.

⁵ Kaser 1968, 277-279, 287-288, 297-303. Tamm 1996, 221, 228.

Klassisella ajalla perinteinen testamentti jäljitteli mancipatio-kaavaa: testamenttaaja "möi" muodollisesti perheensä ja omaisuutensa testamentin valvojalle ja lausui lisäksi nuncupaation, jossa antoi ohjeet, kuinka perintö oli jaettava. Klassisena aikana nuncupaatio oli pääsääntöisesti jo kirjallinen (vaikka kirjallisten dokumenttien sitovuus alkoi yleistyä vasta jälkiklassisella ajalla¹), koska haluttiin varmistaa testamenttiohjeiden säilyminen ja mahdollisesti salata niiden sisältö läsnäolijoilta. Myöhemmin ei enää tarvittu mancipatio-prosessia, preetori oletti testamentin olevan asianmukaisesti tehty ja suojasi sitä, ellei joku ius civilen mukainen lakisääteinen perillinen tullut kiistämään testamentin lainvoimaisuutta sillä perusteella, että mancipatio puuttui. Sotilaille sallittiin myös muunlaiset epämuodolliset testamentit.²

Ollakseen voimassa, testamentin tuli noudattaa tiettyjä muutosääntöjä. Oleellista oli perillisen asettaminen ja jos testamentissa ei mainittu perillisiä, se oli mitätön. Perillisen tuli olla Rooman kansalainen, naimisissa (Augustuksen avioliittolakien mukaan); syntymättömiä ei saanut nimetä ja jos nimesi orjan, piti tämä samalla vapauttaa. Jos halusi jättää jonkun erityisesti testamentin ulkopuolelle, tästä piti mainita (ja perheen pojat erityisesti nimeltä). Testamentin tuli kattaa koko omaisuus. Testamentilla ei saanut määrätä kuka perii perillisen (mutta perijän kuoleman varalle saattoi määrätä sijaisperijän). Testamentin tekijän tuli myös olla oikeustoimikelpoinen.³

Testamentissa saattoi määrätä myös erityisjälkisäädöksiä (legatum ja fideicommissum⁴). Legaatti oli näistä vanhempi ja tiukasti muutosidonnainen ja jo vanhemmissa laeissa pyrittiin rajaamaan ylettömiä legaatteja, jotta suuret omaisuudet eivät pirstoutuisi.⁵ Fideicommissum oli alkuaan perittävän vapaamuotoinen pyyntö, jolla oli vain moraalista velvoittavuutta, klassisella ajalla velvoitteista tuli sitovia.⁶ Fideicommissumin pohjalta kehitettiin ns. perintö-fideicommissum (fideicommissum hereditatis), jonka puitteissa voitiin määrätä perillinen antamaan perintö seuraavalle, millä kierrettiin sitä, että perillisen perillistä ei saanut määrätä.⁷

2.3.2 Vulgaarioikeus

Roomalainen laki vulgarisoitui, kun sitä alkoivat käyttää ihmiset ilman klassista juristikoulutusta. Keisarilliset lait olivat usein käytöltään rajoittuneita, sillä ne oli saatettu antaa johonkin yksittäiseen tilanteeseen tai olemaan voimassa vain tietyllä alueella. Kodifiointien myötä ne levisivät kuitenkin uusille alueille ja niitä usein käytettiin parempien säädösten puuttuessa aiotusta poikkeaviin tapauksiin. Tulkinta ja soveltaminen sekä ihmisten muuttuvat tarpeet vaikuttivat myös lakien sisältöön ja käyttöön. Monet keisarien myöhemmät säädökset olivat myös reaktioita paikallisiin "sovelluksiin", joita joko pyrittiin kumoamaan tai epävirallinen

¹ Meyer 2005, 2. Levy 1951, 127-128, 145-146. Robinson 1997, 90-91.

² Kaser 1968, 288-289. Tamm 1996, 224.

³ Kaser 1968, 291-293, 297. Tamm 1996, 225.

⁴ Fideicommissum = sääntöperintö, majoraatti.

⁵ Kaser 1968, 314-315, 318-319.

⁶ Kaser 1968, 319-320.

⁷ Kaser 1968, 321-322

käytäntö vahvistettiin viralliseksi. Vulgaarilait eivät olleet muukalaislakeja, vaikka saivatkin niistä usein vaikutteita. Hellenistiset lait vaikuttivat roomalaisen lain kehitykseen, vulgarisoituneet lait vuorostaan germaani lakeihin ja lopulta myös germaanilait takaisin vulgaarilakeihin.¹

Kun kaikki vapaat asukkaat saivat Rooman kansalaisuuden vuonna 212, ulotti Diocletianus verotuksen koskemaan myös italialaista maata. Alkujaan omistusoikeus (*dominium*) oli mahdollinen vain niillä alueilla, joilla oli voimassa *ius Italicum*, muualla maahan saattoi saada vain hallintaoikeuden (*possessio*). Diocletianuksen aikana tilanne muuttui ja omistusoikeus tuli mahdolliseksi myös provinseissa. Enää ei ollut tarpeen erotella omistuksen kohteita perinteisellä jaolla *res Mancipi* ja *res nec Mancipi* ja nämä käsitteet ja niihin liittyvät vaihdantatoimet (*Mancipatio* ja *In Iure Cessio*) katosivatkin lopullisesti (edes Justinianus ei palauttanut niitä).²

Klassisella ajalla selkeästi erotellut omistuksen (*dominium*) ja hallinnan (*possessio*) käsitteet kokivat myös muita muutoksia. *Possessio* alkoi käytännössä merkitä samaa kuin *dominium* (erityisesti kun kohteena oli provinsiaali maaomaisuus), esim. pitkäaikaiset vuokrasopimukset keisarin maahan (*emphyteusis*) tai keisarin maan pitkäaikainen hallinta käsitettiin omistukseksi. Omistusoikeutta alettiin pitää hallinnan erikoistapauksena, hallintana "lain mukaan" (*possidere in iure*), perinteinen hallinta tunnettiin nimellä "*possidere in corpore*" ja näiden rinnalla oli myös omistusoikeus ilman hallintaa (*animo possidere*). Toisaalta myös *dominium* saattoi merkitä pelkkää *possessiota*.³ Kun klassisen ajan tarkka käsiteapparaatti oli lopulta sekoitettu, oli asiakirjoissa kuvailtava aiempaa yksityiskohtaisemmin, minkälaisista oikeuksista kulloinkin oli kyse, mikä puolestaan johti uuden terminologian syntyyn.⁴

Omistusoikeus menetti paikoin absoluuttisen merkityksensä, esim. aviomiehen *dominium* myötäjäisiin (*dos*) muuttui *ususfructukseksi*, ja rakentaja säilytti omistusoikeuden rakennukseensa, vaikka rakensikin toisen maalle, kunhan oli sopinut asiasta maanomistajan kanssa.⁵ Vastaavasti *ususfructus* voitiin tulkita tilanteesta riippuen omistamiseksi tai vuokraamiseksi.⁶ Myös uusia *dominiumin* lajeja ilmaantui, esim. sotilaille raja-alueilla omistukseen (*perpetuo iure et firmo dominio*) luovutetut tilat, jotka sai jättää perinnöksi mutta vain toisille valtion puolustukseen osallistuville, ja kun ammattikuntien jäsenyys tuli pakolliseksi, ei näiden omaisuutta saanut enää luovuttaa yhteisön ulkopuolelle, ainakaan ilman että omaisuuteen liittyvät velvoitteet palvellessa ammattikunnassa siirtyivät mukana. *Dominium* saattoi olla määräaikaista ja syntyi myös käsite

¹ Levy 1951, 2-7, 12, 15-16, 69.

² Maaveron kerääminen Roomassa lopetettiin 167 eaa. Sen jälkeen Augustuksen perintövero oli ainoa roomalaisia koskeva vero Diocletianukseen saakka. Kaser 1968, 82. Levy 1951, 19, 71, 102-103, 178.

³ Kaser 1968, 97. Levy 1951, 20-23, 27-34, 61.

⁴ Levy 1951, 63-66, 70-71.

⁵ Levy 1951, 24-25, 34-35, 49-54.

⁶ Levy 1951, 39-40.

kahden omistajan yhtäaikaisesta oikeudesta samaan kohteeseen, "dominium duorum in solidum", josta myöhemmin keskiajalla kehittyi jaottelu "dominum directum" ja "dominum utile".¹

Italialaisen maan omistuksen oli voinut vanhastaan hankkia nautinnalla (usucapio). Koska tämä ei koskenut provinssimaata, syntyi jo klassisella ajalla uusi käytäntö, jolla maan omistuksen saattoi hankkia pitkäaikaisella nautinnalla (longi temporis praescriptio). Jälkiklassisella ajalla nautinnan pituus vaihteli 10-40 vuoden välillä, riippuen siitä oliko maan alkuperäinen omistaja samassa provinssissa vai jossain muualla (ts. kuinka pian hän saattoi saada tiedon maansa haltuunotosta). Todennäköisesti vanhasta 1-2 vuoden usucapiosta luovuttiin viimeistään Diocletianuksen aikana, kun erottelu italialaisen ja provinssimaan välillä menetti merkityksensä, ainakaan siitä ei ole mainintoja Diocletianuksen ja Justinianuksen välillä.²

Merkittävimmät muutokset maan omistukseen ja hallintaan olivat kuitenkin seurausta 200-luvun kriisistä. Sen aikana (235-284) Rooman imperiumi kärsi sisällissodista (ajanjaksolla oli yli 20 keisaria) ja lukuisat ulkopuoliset viholliset ylittivät rajan (mm. gootit, vandaalit, alamannit, sassanidit). Sotimisen tuloksena imperiumin talous oli kaaoksessa, kun arvonsa menettänyt valuutta ja turvattomat olot olivat lopettaneet valtakunnan kattavan kaupan lähes kokonaan. Myös maatalous kärsi sotatoimista. Jotta valtio olisi selvinnyt kriisistä, pyrittiin kaikin keinoin takaamaan verotulojen jatkuminen ja usein tämä tehtiin vanhojen oikeuksien kustannuksella.³

Valtion tuloista 90% tuli maataloudesta, joten oli luonnollista kasvattaa veroja, joita kerättiin sekä tilojen arvioidusta tuotosta (iugatio) että asukkaiden määrästä (capitatio). Verojen korotuksista seurasi, että yhä useammalla viljelijällä ei ollut enää varaa sekä maksaa veroja, mahdollista maanvuokraa että elää tuotolla, joten nämä joutuivat joko luopumaan tiloistaan, tai erilaisten velkajärjestelyjen jälkeen luovuttamaan omistuksensa velkojille, joille saattoi kerääntyä valtavia maaomaisuuksia. Maata toisaalta hylättiin ja se päättyi viljelemättömäksi (agri deserti), ja maansa itse omistavien pienviljelijöiden määrä laski.⁴

Lainsäädännöllä puututtiin tilanteeseen monin tavoin. Uudisasukkaille, jotka ottivat hylätyn tai viljelemättömän tilan käyttöönsä myönnettiin määräaikainen verovapaus ja omistusoikeus maahan, entinen omistaja puolestaan menetti oikeutensa tietyn määräajan jälkeen. Kun uudisasukkaita ei silti ilmaantunut tarpeeksi, viljelemättömän maan verot siirrettiin muiden saman verotusalueen viljelijöiden ja maanomistajien maksettavaksi (epibole, peraequatio). Samalla katettiin sekä huonojen maiden vähäisempi tuotto, että autioituneiden tilojen puuttuva tuotto. Ja jos joku halusi hylätä huonosti tuottavan osuuden maistaan ja jättää verot sen osalta maksamatta, hän menetti kaiken omaisuutensa.⁵

¹ Kaser 1968, 55. Levy 1951, 41-43, 67-68, 100.

² Levy 1951, 176-187.

³ Levy 1951, 110-111. Ks. myös http://en.wikipedia.org/wiki/Third_Century_Crisis (28.3.2008).

⁴ Jones 1973, 811. Jones 1974, 83-86.

⁵ Jones 1973, 779, 813-814. Jones 1974, 85-86. Levy 1951, 112.

Valtio pyrki turvaamaan verotulonsa myös tukemalla erityisesti suurmaanomistajien joukkoa kiristämällä näiden vuokraviljelijöiden oikeuksia.¹ Vuonna 332 säädettiin:

Jokaisen, jonka kanssa toiselle kuuluva vuokraviljelijä (colonus) havaitaan, tulee paitsi palauttaa tämä kotipaikalleen, myös maksaa tämän henkivero (capitatio) tuolta ajalta. On myös hyvä, että vuokraviljelijät, jotka suunnittelevat pakoa, laitetaan kahleisiin jotta he tämän alentavan rangaistuksen myötä hoitavat velvollisuutensa kuten vapaalle miehille sopii.²

Vuokraviljelijöiden kotipaikaksi rekisteröitiin se tila tai kylä, jossa he maksoivat henkiveronsa ja kun heidän asemansa muuttui perinnölliseksi, tässä paikassa oli heidän alkuperänsä (originarii). Vähitellen heidän vapauttaan rajoittavia säännöksiä tuli lisää: originarii ei saanut myydä irtainta omaisuuttaan ilman maanomistajan lupaa (jottei siten vaarantaisi tilan tuottavuutta), hän ei saanut liittyä armeijaan, ottaa vastaan virkoja (esim. kaupungissa) tai ruveta munkiksi ilman maanomistajan lupaa (jälleen samasta syystä), hän ei saanut syyttää maanomistajaa oikeudessa muusta kuin vuokran laittomasta nostamisesta ja lopulta hänen lapsensa perivät saman aseman ja ketään heistä ei saanut myydä erillään heidän viljelemästään maasta. Jos sattui aikanaan päätyään sidottuun asemaan, ei tästä ollut vapautusta, toisaalta jos oli vapaa, ei voinut päätyä originariiksi. Kun sidottujen viljelijöiden määrä alkoi laskea³, otettiin käyttöön sääntö, jossa vapaasta viljelijästä joka oli viljellyt tiluksiaan 30 vuotta tuli sidottu (mutta ei kuitenkaan originarii). Toisaalta, vuodesta 419 lähtien originarii, jota maanomistaja ei ollut vaatinut/hakenut takaisin, vapautui 30 vuoden nau-tinnalla asemastaan (ilmeisesti monet keisarilliset viranomaiset olivat originarii-luokan jälkeläisiä ja heitä haluttiin suojata maanomistajien vaateilta). Molemmat aikarajat perustuvat longi temporis praescription.⁴

Tavallisen vuokraviljelijän asema huononi merkittävästi, mutta he olivat usein alivuokralaisia suurvuo-
kralaisille (conductores). Näiden osalta maan vuokraaminen tapahtui pitkälti samoilla ehdoilla kuten ennenkin. Näiden oli toki omalta osaltaan varmistettava, että vuokrat ja muut suoritukset hoidettiin asianmukaisesti eteenpäin. Määräaikainen vuokraaminen (conductio) oli mahdollista kuten klassisellakin ajalla ja siitä ei koskaan seurannut omistusoikeutta. Keisarin maahan kohdistuvien pitkien vuokrasopimusten (emphyteusis) rinnalle tuli pysyvä vuokrasopimus valtion maahan (ius perpetuum) sekä maan omistuksen siirtäminen erityistä veroa (canon) vastaan (ius privatum salvo canone) tai jopa ilman sitä (ius privatum dempto canone). Näistä kaksi jälkimmäistä olivat omistusoikeutta, mutta eivät täydellistä klassisessa mielessä. Vain keisari saattoi kumota ius perpetuumin. Dominiumin yhteydessä mainittiin, että emphyteusis alettiin vähitellen käsittää omistuksena. Tämä ei ole ihme, kun muistaa kuinka valtiovalta sääteli omistajaa-
kin ja määräsi mitä tämän tulee tehdä tai jättää tekemättä (esim. viljellä köyhiä takamaita, vaikka moinen ei

¹ Jones 1974, 299.

² *The Theodosian code* V.XVII.1. Jones 1974, 294.

³ Jonesin mukaan ankarana verotuksen aiheuttama nälänhätä oli syynä väestömäärän laskuun. Jones 1974, 87. Milletin mielestä tälle ei ole todisteita ainakaan Britanniassa (Millet 1998, 181-186).

⁴ Jones 1973, 795-797, Jones 1974, 298-306, Levy 1951, 191.

kannattaisikaan). Vähitellen emphyteus katosi ainakin käsitteenä, joskaan ei käytännössä, kun ius perpetuum syrjäytti sen.¹

Ususfructus ei enää tarkoittanut oikeutta omaisuuden tuottoon, vaan se alkoi lähestyä maanvuokraa. "Saddon" tai "tuoton" korjaamisen sijaan ususfructuksen haltijalla oli oikeus saada vastaava korvaus haltijalta/omistajalta. Kun ususfructuksen merkitys oli muuttunut, alettiin tehdä fideicommissum-toimia, joiden päämääränä oli antaa oikeus nauttia omaisuuden tuotosta ilman oikeutta luovuttaa sitä eteenpäin eli käytännössä se, mitä ususfructus oli tehnyt klassisella ajalla. Käyttämätön ususfructus "sammui" 1-2 vuoden jälkeen. Servituutin käsite (ja ajatus rasiteoikeudesta) oli kadonnut, perinteiset tie- ja vesioikeudet eivät kuitenkaan kadonneet, vaan niiden rinnalle oli jopa tullut uusia saman tyyppisiä, mutta erinimisiä suorituksia, lähinnä maksuja ja työvelvoitteita. Lähteet eivät kerro, kuinka servituutit syntyivät (ehkä stipulaatioilla), mutta ne sammuivat ajan myötä kuten ususfructus.²

Klassisella ajalla oli tarvittu kaksi erillistä tointa kaupan suorittamiseksi, ensin oli tehty varsinainen kauppa (emptio-venditio) jonka jälkeen oli tehty luovutus (traditio), jolla kaupan kohde oli luovutettu. Jälkiklassisella ajalla toimet yhdistyivät ja traditio menetti merkityksensä. Tästä kuitenkin seurasi luotto-ongelmia, sillä kun kaupan kohteen luovutuksen katsottiin sisältyvän kauppaan, ei ostaja voinut enää luottaa myyjän lupaukseen myöhemmästä toimituksesta, myyjähän olisi voinut väittää, että kyseessä olikin laina tai vuokra, näin erityisesti maakaupoissa, joissa luovutus oli vaikeammin havaittavissa. Tilannetta korjattiin kaupan todistajilla ja kirjallisilla dokumenteilla, mutta tällaisissa tapauksissa vanhalla traditiolla oli käyttöä. Maaomaisuuden kohdalla traditio saattoi tarkoittaa joko maan tosiasiallista luovutusta tai sopimusta ilman luovutusta. Maakaupoissa vaadittiin myös naapurien todistus ja tieto myynnistä oli kirjattava paikallishallinnon kirjanpitoon (myös siksi, että siten varmistettiin kaupasta saatavien verojen maksu). Paljon kiisteltiin siitä, kuka oli omistaja sellaisissa tapauksissa, joissa eri henkilö suoritti maksun, otti vastaan luovutuksen ja/tai oli kirjattuna kauppakirjaan, yleisenä sääntönä oli että se joka sai kaksi kolmesta, oli omistaja.³

Perinteiset vakuudet (fiducia, pignus, hypotheca) eivät enää olleet klassisesti "oikeutta toisen omaan" (re in aliena) vaan omistusoikeuden katsottiin kuuluvan velalliselle. Velkojan turvana oli velan rekisteröinti ja sitäkin vielä tärkeämpänä dokumentti velasta (scriptura), jolla velallisen saattoi pakottaa traditioon tai uhata maineen menetyksellä (infamia).⁴

Klassisessa oikeudessa lahjan (donatio) perusteen tuli olla laillinen, jotta sen ohella tehty omistusoikeuden siirto (traditio) olisi ollut laillinen. Jo vuonna 139 Konstantinus sääti, että laillisen lahjan edellytyksinä oli, että se oli annettu julkisesti, siitä oli tehty kirjallinen dokumentti (lahjoituskirjan antaminen ei kuitenkaan

¹ Kaser 1968, 126. Levy 1951, 43-49, 66, 100-101.

² Levy 1951, 24-26, 55-59, 180.

³ Levy 1951, 127-128, 131-136.

⁴ Levy 1951, 59-61, 173.

riittänyt omistusoikeuden siirtoon) ja että se oli rekisteröity (poikkeuksena myötäjäiset ja perheenjäsenten väliset lahjat). Vähäarvoisten lahjojen osalta tämä oli hankalaa ja sitä yleensä kierrettiinkin antamalla lahjan sijaan ususfructus. Maalahjoitukset kuitenkin yleensä rekisteröitiin ja julkistaminen suojasi omistusoikeutta.¹ Vaikka uudet säännöt eivät koskeneetkaan myötäjäisiä (dos), saatettiin maan ollessa kyseessä vaati kirjallista dokumenttia. Sen lisäksi, että myötäjäisten tuli turvata vaimon elanto avioliiton päättyessä, alettiin myös edellyttää, että myötäjäisten tuli säilyä lapsille.²

Jälkiklassisella ajalla vanhan agnaatti-perimyksen sijaan tuli tärkeäksi verisukulaisuus. Vapautetun orjan puoliso ja lapset perivät tämän entisen isännän sijasta. Testamentit tehtiin yhä useammin kirjallisina, vaikka suullisen testamentin mahdollisuus säilyi. Kummassakin tapauksessa vaadittiin 5-7 todistajaa riippuen siitä toimittiinko ius civilen vai pretorisen oikeuden mukaan. 200-luvun kriisi vaikutti myös perimykseen, sillä perillisten tuli ottaa vastaan myös huonommin tuottavat maat, sillä uhalla, että menettivät muuten koko perinnön. Jos perillisiä ei ollut, omaisuus siirtyi valtiolle.³

Siitä miten roomalainen maanomistus on käytännössä näkynyt Britanniassa, on vain vähän tietoa. Yksittäiset kirjalliset todisteet ovat tulkinnanvaraisia ja vaikka arkeologia on pyrkinyt tunnistamaan roomalaisten suorakulmaiset pellot (centuriae) brittien pienemmistä soikeista pelloista, ei peltojen muodoilla välttämättä ole tekemistä niiden omistusmuodon kanssa. Valloitettu maa päätyi keisarin omistukseen, mutta käytännössä tämä merkitsi verotulojen ohjautumista keisarille ja alkuperäinen omistaja jäi maan haltijaksi. Keisarin maata osoitettiin kuitenkin legioonalaisten ja veteraanien käyttöön ja tällöin alkuperäiset asukkaat syrjäytettiin; uusille kaupungeille puolestaan myönnettiin perustamisen yhteydessä maata, jonka veroilla ja vuokrilla kustannettiin kaupungin hallinnon kulut. Mannermaisten esimerkkien perusteella näillä mailla voisi olettaa noudatetun roomalaista omistusoikeutta. Muutoksia maanomistukseen lienee tullut myös silloin kun erilaisilta kapinallisilta konfiskoitiin omaisuutta. Esimerkiksi kun icenit Boudiccan kapinan jälkeen myytiin orjiksi, heidän maansa varmaankin asutettiin uudelleen roomalaisten käytäntöjen mukaan, ainakin Itä-Anglian alueelta on löytynyt paljon viitteitä roomalaisista peltomuodoista. Liittolaisheimojenkin maat päätyivät keisarille, kun niiden hallitsijasuku lopulta sammui. Vaikka tämän tyyppisiä katkoksia maan omistamisessa on paljonkin, niin epäselvää on, kuinka isoja alueita ne koskivat.⁴

¹ Levy 1951, 137-139, 144-146, 174.

² Levy 1951, 68, 170-171

³ Jones 1973, 814. Kaser 1968, 285-290.

⁴ Pirhonen 2008, 21-25.

3. Britit ja Britannia

Varhaisimmat kelteistä kertovat kirjalliset lähteet ovat ajalta n. 500 eaa. (mm. Hecataeus, Herodotos). Niin kreikkalaiset kuin roomalaisetkin lähteet sijoittavat kelttien ja näiden eri heimojen alkukodin Keski- ja Länsi-Eurooppaan, josta nämä ovat levinneet mm. Pohjois-Italiaan, -Kreikkaan, Anatoliaan (Galatea) ja lopulta Brittein saarille. Arkeologia ja nimistöntutkimus ovat yhdistäneet keltit rautakauden alkuun ja Hallstatt (800-450 eaa.) ja La Tene (500-50 eaa.) -kulttuureihin, joiden löytöpaikat Keski-Euroopassa osuvat samoille alueille kuin minne antiikin lähteet ovat keltit sijoittaneet. Brittein saaret puolestaan ilmaantuvat kartalle 530 eaa., jolloin kartagolaisen Himilcon nimiin laitettu risteily toi näkyville saaret Ierne ja Albion. Pytheas puolestaan kertoo Pretanic-saarista 325 eaa.¹

Brittein saarille saapui uutta väkeä useampana aaltona. Varhaisimmaksi mahdolliseksi kelttien saareen saapumisajankohdaksi on arvioitu suunnilleen 2000 vuotta ennen ajanlaskun alkua, jolloin saarille ilmaantui kellopikarikulttuuri (bell-beaker). Toinen mahdollinen ajankohta kelttien maihinnousulle on n. 600 eaa. linnanvuori-kulttuurin (hill-fort) myötä. Osa Britanniaa roomalaisvallan aikana asuttaneista ihmisistä oli saapunut viimeistään hieman ennen Caesaria:²

Britannian sisäosissa asustavat ne kansat, jotka perintätiedon nojalla väittävät olevansa saaren alkuasukkaita, merenpuolisessa taas ne, jotka ovat siirtyneet Belgiumista saalista hankkimaan tai sotaa käymään ja jääneet sinne sodan jälkeen, alkaen viljellä maata. (Melkein kaikilla näillä kansoilla on sama nimi kuin niillä valtioilla, joista ne ovat alkuperin kotoisin.)³

Kaakkois-Englannin asuttivatkin 300-200 eaa. pitkälti heimot, joiden nimille löytyi vastineita mantereelta (Atrebates, Belgae, Catuvellauni, Regni, Parisii). Mielenkiintoista on, että brittien geeniperimässä vaihtelu on suurta jopa yksittäisten alueiden sisällä (esim. Wales tai Cornwall) eli he eivät ole olleet mikään yksi ja jakamaton kelttiläinen kansa.⁴

Perinteisesti uusien kulttuurivaikutusten on tulkittu tarkoittaneen myös uusien asukkaiden ja heidän myötänsä kielten saapumista. Ajatus Britanniaa nimenomaan kelttikansojen asuttamana syntyi 1700-luvulla kun huomattiin iirin, gaelin ja bretonin olevan sukukieliä.⁵ Myöhemmin tehdyt arkeologiset löydöt on yhdistetty antiikin lähteiden antamiin tietoihin ja tulokseksi on saatu kelttikansojen kansainvaellus Keski-Euroopassa sijainneesta alkukodista Brittein saarille.

¹ Bridgman 2004, 155-157. Dillon & Chadwick 1967, 1-4. Freeman 1996, 12-20.

² Dillon & Chadwick 1967, 4-6.

³ Caesar V.12 (1988, 230).

⁴ <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4632200/> (17.10.2020) Afrikassa saman tyyppinen mutta suurempi variaatio on tulkittu osoitukseksi pitkään kestäneestä, vaihtelua tuottaneesta evoluutiosta, mutta tässä tapauksessa kyseessä lienee lukuisten migraatioiden tuote.

⁵ Oppenheimer 2007, 26-29.

Tätä pitkään vallinnutta käsitystä on sittemmin myös haastettu. Hallstat- ja La Tene –kulttuureihin kuuluvat esineet ovat voineet levitä kaupan, ryöstelyn tai kulttuurikontaktien myötä.¹ Keltti-kielet ovat voineet levitä kulttuurivaikutuksena tai vain pienten väestöjoukkojen mukana ja piirtokirjoituksia lukuun ottamatta mitkään esinelöydöt eivät kerro mitä kieltä esineiden käyttäjät puhuivat.² Kelttien alkukotia on pyritty sijoittamaan myös muualle (Länsi-Eurooppaan, Atlantin rannikolle, Espanjaan)³.

Jo ennen roomalaisten lähtöä 400-luvun alussa oli Britanniaan tullut ryöstelijöitä paitsi mantereelta, myös Irlannista. 400-500-luvuilla irlantilaiset valtasivat osan Walesia, mutta heidän läsnäolonsa ei juurikaan näy esim. paikannimissä, vaikka he piirtokirjoituksia jättivätkin jälkeensä⁴. Valtauksien myötä saapui pääasiassa eliittiä, joka tradition mukaan karkotettiin 500-luvulla, mutta todennäköisemmin sekoittui vähitellen paikallisiin asukkaisiin ja nykyisen käsityksen mukaan irlantilaisia asui alueella vielä 800-luvulla.⁵

Myös Skotlannin luoteisrannikolle saapui 500-600-luvuilla irlantilaisia skotteja. Nämä perustivat Dalriatan kuningaskunnan, josta aikaa myöten kehittyi Albion, Skotlanti. Campbell on kuitenkin kyseenalaistanut tämän yleisesti hyväksytyn käsityksen arkeologisten ja lingvististen todisteiden puutteessa ja myös arvioinut harvat (myöhemmät) historialliset lähteet poliittisesti motivoituneiksi. Hänen mukaansa Länsi-Skotlanti olisi ollut irlantilaisten kansoittamaa jo paljon pidempään.⁶ Walesin ja Skotlannin ohessa myös Man-saari sai samoihin aikoihin valloittajia Irlannista.

Viimeinen kelttien muuttoaalto liittyi brittien siirtymiseen Bretagneen. Muuttoliike alkoi 300-luvulla ja jatkui aina 600-luvulle saakka.⁷ Vaikka yleensä muuton motivaationa on pidetty anglosaksien saapumista, myös irlantilaisten, Dalriatan skottien ja piktien hyökkäykset länsirannikolla ja pohjoisessa lienevät vaikuttaneet muuttohalukuuteen. Lingvistisin perustein arvioituna Cornwall ja Devon ovat olleet merkittävimmät lähtöalueet, mutta bretoni-lähteet kertovat väkeä tulleen myös Walesista ja idempää Britanniasta.⁸

3.1 Kelttiperäisten kansojen oikeuden kehitys ja lähteet

Määrittä kansaa sitten kieli, kulttuuri tai geenit ja olivat Brittein saarten asukkaat aikaisemmin tai myöhemmin tulleita, niin Irlannissa, Walesissa, Bretagnessa ja yleisen käsityksen mukaan myös Britanniassa puhutut

¹ James 1999, 1-2.

² Collis 1996, 17-34.

³ Higham 2007, 13. Esim. Oppenheimer pyrkii osoittamaan, että kelttien alkukoti on Espanjassa ja Etelä-Ranskassa (Oppenheimer 2007, 57-67).

⁴ Tosin irlantilaisten q-keltti ja Walesin brittien p-keltti olivat 400-500-luvuilla vielä hyvin lähellä toisiaan ja ne alkoivat erota vasta 500-1000-luvuilla (Wmffre 2007, 50-52).

⁵ Charles-Edwards, 2013, 174. Mac Cana 2007, 18-19. Wmffre 2007, 50, 61. Woolf 2007, 102.

⁶ Campbell 2001, 285-292.

⁷ Kaksi päämuuttoaaltoa, ensimmäinen 450-550 ja toinen 577 jälkeen (Coates 2007, 185).

⁸ Dillon & Chadwick 1967, 55.

kielet olivat keskenään sukua. Säilyneiden oikeuslähteiden perusteella sitä olivat myös näiden kansojen oikeuskäsitykset.

Tutkimuksen kannalta oleellista on roomalaisten ja myöhemmin anglosaksien valtaamien alueiden alkuperäisten asukkaiden käsitykset maanomistuksesta ja miten ne näkyivät laeissa. Euroopan ja Brittein saarten kelttien kulttuurista on säilynyt vain vähän kirjoitettuja lähteitä ajalta ennen roomalaisia. Caesarin mukaan kelttien oppineet, druidit, eivät halunneet kirjoittamalla levitellä salaisuuksiaan ja toisaalta hän kertoo, että näin (so. kirjoittamatta) he pystyivät paremmin harjoittamaan muistiaan¹. Kelteiltä jäänyt kirjallinen materiaali on pääasiassa kreikkalaisin tai latinalaisin aakkosin (Brittein saarilla myös ogham-merkein) tehtyjä lyhyitä piirtokirjoituksia. Näiden joukossa ei ole juurikaan lainsäädäntöön tai sen toimeenpanoon liittyviä tekstejä.² Käytännössä brittien lainsäädännöstä ei voi siis sanoa mitään ajalta ennen roomalaisia – ainakaan kirjallisten lähteiden perusteella.³

Vaikka kirjallisia lähteitä ajalta ennen roomalaisvalloituksia ei olekaan, on kelttien varhaisia oikeuskäsityksiä ja –käytänteitä mahdollista arvioida myöhempien lähteiden pohjalta⁴. Kelteillä oli pitkä traditio oikeuteen liittyvän tiedon säilyttämisestä suullisena perinteenä, mistä vastasivat tähän koulutetut henkilöt.⁵ Jo Caesar kertoi druidien paitsi hoitaneen uskonnollisia menoja, myös jakaneen oikeutta ja määränneen tuomioita sekä ”opiskelevan ulkoa suuren määrän runosäkeitä”.⁶ Myöhemmät lakimiehet katsoivat ammatinsa historian juontavan druideihin.⁷ Druidit olivat hyvin organisoituneita omilla aloillaan. Oppineilla oli esim. Irlannissa neljä eri ”suuntautumisalaa”: pappi (druíd), runoilija (filid), oikeusoppinut (brithemin) ja historioitsija (senchaid).⁸

Asioiden muistiin painamista oli lakiteksteissä pyritty helpottamaan esim. allitteraation avulla⁹. Lisäksi walelaisissa lakiteksteissä asioita käsitellään usein ns. triadeina, jossa asioita oli muistamisen helpottamiseksi ryhmitelty kolmen sarjoihin¹⁰ ja Irlannissa vastaavasti heptadeina, seitsemän sarjoina¹¹. Molemmat keinot

¹ Caesar VI.13-18 (1988, 280-285). Caesarin mukaan arkiasioissaan gallit kuitenkin kirjoittivat kreikkalaisin kirjaimin.

² Koch & Löffler 2006, ”Inscriptions [1] ancient”, 965-970. Säilyneet sopimus- ja lakitekstien katkelmat ovat manteleelta. Myös muilta kansoilta lainattuja kirjaimistoja käytettiin (etruskit, foinikialaiset).

³ Kelttien varhaisista oikeuskäsityksistä on myös hyvä wiki-artikkeli: https://en.wikipedia.org/wiki/Celtic_law. Ainakin sen käyttämien lähteiden perusteella teksti vaikuttaa pätevältä (so. samat nimet löytyvät myös tämän tutkimuksen kirjallisuusluettelosta).

⁴ Tässä tutkimuksessa pohjana käytetty Kellyn (1988) teosta, joka käsittelee erityisesti irlantilaista oikeutta. Näiden tulkinnassa Walesin laeilla on kuitenkin ollut merkittävä rooli, sillä irlantilaiset lähteet ovat hyvin fragmentaarisia.

⁵ Kelly 1988, 225-232.

⁶ Caesar VI.13-18 (1988, 280-285). Korkeimman tason runoilija, ollam, ”tunsi historian ja irlantilaisen lain” (Latvio 2005, 78).

⁷ MacNeill 1933, 82. Higgins 2011, 4.

⁸ Watkin 2007, 4. Ks. myös Strabo IV.4.4 (pp. 245).

⁹ Kelly 1988, 231-232. Pryce 2000, 37.

¹⁰ Ks. Meyer 1906.

¹¹ Kelly 2004, 2-3. Kelly 2004, 2-3.

ovat osoitus tiedon suullisen välittämisen traditiosta. Lukutaitoa tärkeämmäksi katsottiin sisällön osaaminen, kirjat olivat tässä vain muistamisen apuvälineitä¹.

Irlannissa oikeusoppineeksi ja tuomariksi kelpasi vain alaa opiskellut, opetusta puolestaan sai kuuluisien lakimiessukujen pitämässä "kouluissa"². Monet säilyneistä irlantilaista lainsäädäntöä koskevista käsikirjoituksista on tulkittu opetusmateriaaliksi tuleville lainoppineille³. Walesissa oppilaita opastettiin tekniikkoihin joilla "juttu voitetaan"⁴ ja opintomenestys varmistettiin tutkinnolla, joka suoritettiin vanhempien juristien valvonnassa.⁵ Toisaalta Walesin myöhemmistä lakilähteistä puuttuivat oppimista ja käyttöä helpottavat samoihin aikoihin ilmaantuneet uudet innovaatiot: kommentaarit, ristiviittaukset sekä jako kirjoihin ja kappaleisiin, vaikka näitä jo muissa eurooppalaisissa lakiteksteissä hyödynnettiin.⁶

Irlannin eri puolilta säilyneiden lakitekstien yhdenmukaisuus osoittaa, että eri kuningaskuntien lakimiehet pitivät keskenään yhteyttä, vaikka muuten väestö liikkui vain vähän omien kuningaskuntiensa ulkopuolella.⁷ Lakimiesten (ja myöhemmin myös papiston) rooli oli keskeinen lainsäädännön kehittämisessä, sillä on vain vähän viitteitä siitä, että kuninkaat olisivat osallistuneet lakien säätämiseen.⁸ Kirjoitetuista laeista hyötyivät myöhemmin myös suurmaanomistajat (esim. Walesissa), joilla usein oli vastuullaan alueidensa tuomarin-toimi.⁹

Tuomarin osaamisen määrä¹⁰ vaikutti tämän sosiaaliseen arvoon, esimerkiksi siihen kuinka paljon hänen kunniansa maksoi (honour-price), jos sitä loukattiin. Tuomari oli lääkärin ja muutaman muun ammattilaisen lisäksi alemmaa ylimystöä (dóernemed; ylempään kuuluivat kuninkaat, muut herrat, papit ja runoilijat).¹¹ Tuomarin oli tarjottava rahallinen pantti/vakuus tuomionsa oikeudenmukaisuuden takeeksi. Tuomari menetti asemansa, ellei pystynyt vannomaan puhuvansa totta, joutui maksamaan korvauksen jos tapaus jäi

¹ Charles-Edwards 1989, 52. Pryce 2000, 50.

² Kolme irlantilaista lakikoulua 600-700 luvuilta tunnetaan myös nimeltä: Senchas Már, Nemed, Críth Gablach (Flech-ner 2019, 78). Kelly käy näitä vielä kattavammin lävitse (1988, 242-263); lakisuvuista kertovat Kelly (1988, 53) ja Higgins (2011, 5). Caesar VI.14 (1988, 282-283) kertoo, että parhainta oppia druideille oli tarjolla Britanniassa.

³ Charles-Edwards 1989, 49-53. Pryce 2000, 47-50. Stacey 2011, 135-144.

⁴ Stacey 2004, 113-114.

⁵ Walesissa oli tähän tarkoitukseen *Judges' test book* (Pryce 2000, 41, 47-50).

⁶ Pryce 2000, 51-52.

⁷ Kelly 1988, 4-5, 21.

⁸ Kelly 1988, 21. Vaikka Walesissa lait laitettiin kuningas Hywel Ddan nimiin, hänen osuutensa oli lähinnä vain käynnistää lakien kokoaminen, ei niistä päättäminen (Stacey 2004, 107-108).

⁹ Pryce 2000, 44, 61-62.

¹⁰ Paras oli "Judge of three languages" eli tuomari joka tuns i irlantilaisen lain, runouden ja kanonisen lain. Kelly 1988, 51-52. Latvio 2005, 78-79.

¹¹ Flechner 2019, 77. Kelly 1988, 9-10.

ratkaisematta, sai sakkoa väärästä tuomiosta tai jos ei tuominut lakikirjan mukaisesti sekä joutui kantaamaan virheellisen tuomion kustannukset¹. Jotta oikeustoimet olisivat olleet päteviä, ne oli suoritettava tarkkaan määrättyllä tavalla, eli myös muotoseikat olivat tärkeitä.²

Tarjolla on siis ollut organisoitunutta opetusta, joka on pyrkinyt monin keinoin säilyttämään tiedon alkupe-
räisessä muodossa. Opetuksen tuloksena on ollut arvostettu ammatti, johon on kohdistunut ammattia har-
joittavan yksilön kannalta merkittäviä laatuvaatimuksia ja sanktioita. Edellytykset sille, että myöhemmin
ylös kirjatut lait ja käytännöt kuvastavat jo pitkään ja paljon aikaisemmin käytössä olleita lakeja ja tapoja,
ovat olemassa.

Säilyneet lähteet osoittavat oikeuden ja lainsäädännön olleen erityisesti kelttiläisissä perinteessä myös hy-
vin staattista³. Esim. Rooman XII taulun laeissa 500-luvulla eaa. ollut "pignoris capio" (ulosmittaus, distraint)
oli jo tuolloin niin vanhamuotoinen käytäntö, että se oli sallittu vain rajatuissa, usein uskonnollisiin riitteihin
liittyvissä tapauksissa - sen sijaan tuhat vuotta myöhemmin vastaavanlainen käytäntö oli edelleen yleisesti
käytössä irlantilaisessa oikeudessa.⁴ Toisaalta vielä 1600-luvulla oikeuden käytännöt Irlannissa muistuttavat
tuhat vuotta aikaisempia.⁵

Myös oikeuden käyttöön liittyvällä terminologialla on kielihistoriallisesti vanhat juuret ja kelttiläisestä kan-
takelestä (Common Celtic) periytyy paljon sanastoa muinaisiiriin (Old Irish) ja muinaisbretoniin (Old Bre-
ton) sekä keskiaikaiseen gaeliin (Medieval Welsh).⁶ Yhteisiä termejä löytyy myös kauempaa indoeurooppa-
laisten kielten yhteisestä historiasta esim. muinaiskeltin ja germaanikielten välillä⁷ ja vieläkin kauempaa,
intialaisista laeista.⁸ Vaikka aikalaiset itsekin pitivät lakejaan muuttumattomia, ne käytännössä kuitenkin
adaptoituivat ajan mittaan yhteiskunnan kehitykseen ja muutosten mukanaan tuomiin tilanteisiin, mistä
yhtenä osoituksena on kristinuskon vaikutus.⁹

¹ Charles-Edwards 1989, 15. Kelly 1988, 52-55. Stacey 2004, 109.

² Esim. maan haltuunotto (tallach; legal entry) oli mitätön, jos se suoritettiin väärin (Kelly 1988, 189). Vastaava ilmiö oli myös roomalaisessa oikeudessa (Tamm 1996, 56). Ks. myös Stacey 2004, 112-115.

³ Latvio 2005, 67-69.

⁴ Kelly 1988, 177. Sekä roomalaiset että irlantilaiset lait ovat yhteisiltä juuriltaan indoeurooppalaisia, joten niistä löytyy paljon yhteistä paitsi keskenään myös vielä vanhempiin sukulaisiinsa esim. Intiassa, jossa myös oli käsitys suvusta neljä sukupolvea kattavana yksikkönä (hindu sapinda; Kelly 1988, 241). Ks. myös Charles-Edwards 1989, 50-51 ja Dillon & Chadwick 1967, 11-12. D.A. Binchy erityisesti oli kiinnostunut tästä aspektista.

⁵ Kelly 1988, 241.

⁶ Kelly 1988, 231-232. Stacey 1994, 19.

⁷ Esim. muinaisiiriin "oeth", gootin "aips" ja nyky-saksan "Eid", nyky-englannin "Oath". Kelly 1988, 231-232.

⁸ Jones 1972, 326. Kelly 1988, 241. Ks. myös <https://www.kortlandt.nl/publications/art320e.pdf> (18.10.2020)

⁹ Kelly 1988, 233-235.

3.1.1 Wales

Wales oli Cornwallin lisäksi se osa roomalaisten valtaamaa Britanniaa, jonne anglosaksit eivät levinneet, joten on mahdollista, että Rooman ajan lopulla vallinneet käytännöt olisivat säilyneet siellä. Koska roomalais-tenkin valta ulottui lähinnä laaksoihin, ovat myös alkuperäiset kelttipohjaiset käytännöt voineet säilyä. Walesin lakeihin ovat voineet vaikuttaa myös alueelle roomalaisten jälkeen saapuneet irlantilaiset. Ensimmäiset lainsäädäntöä ja maanomistusta käsittelevät kirjalliset lähteet ovat kuitenkin paljon myöhempiä.

Kun puhutaan Walesin laeista, tarkoitetaan Hywel Ddan (Hywel ”hyvän”) nimissä kulkevaa lakikokoelmaa (Cyfraith Hywel), johon tradition mukaan Deheubarthin kuninkaan Hywel ap Cadellin (880?-948) aloitteesta koottiin aiempia lakeja. Tekstejä on säilynyt sekä kymriksi (Middle Welsh) että latinaksi; vanhimmat säilyneet, latinankieliset versiot kirjoitettiin Walesissa 1100-1200-luvuilla. Charles-Edwards esittää lakien kirjoittamisen syyksi toisaalta valtakamppailun Edward I:n ja Llywelyn ap Gruffyddin välillä, toisaalta tarpeen saada arvostusta kansallisille laeille.¹ Käsikirjotusten arvellaan pohjautuvan vanhempiin lähteisiin, joiden puolestaan on arvioitu juontavan juurensa n. 800-900-luvulle ja mahdollisesti pohjautuvan vieläkin vanhempaan suullisena säilyneeseen tietoon.² Vanhoista juurista huolimatta käsikirjoituksissa näkyy myöhempi vaikutus, esim. lait pyrkivät huomioimaan (ainakin esipuheessaan) kanonisen oikeuden ja keisarien lait³, kieliasua on kopioinnin yhteydessä modernisoitu⁴, oikeuden käytön voi niissä nähdä olevan siirtymässä papistolta ja aatelistolta (takaisin) asiantuntijoille eli oikeusoppineille (brithem)⁵ ja uusia käytäntöjä oli syntymässä (osin Englannin lakien vaikutuksesta) kun toisaalta osa vanhojen lakien käytännöistä oli jo katoamassa⁶. Myös Euroopassa uudelleen löydettyjen vanhojen roomalaisten lakien vaikutusta on havaittavissa.⁷ Lait myös interpoloivat eli heijastivat kirjoitusaikansa tarpeita.⁸

Edward I:n vallattua Walesin, Hywel Ddan lait (poislukien rikosoikeus) jäivät käyttöön Englannin Common Law’n rinnalle. Vasta Henri VIII:n aikana Englannin lait ulotettiin kokonaisuudessaan myös Walesiin (1535 Laws in Wales Act) ja walesilaisten lakien käyttö päättyi.⁹

Lakikokoelmista on säilynyt yksittäisiä kymrin kielisiä käsikirjoituksia ja useampi kymmenen latinankielistä¹⁰. Käsikirjoitukset ovat eriaikaisia ja jakautuvat vaikutussuhteidensa perusteella ryhmiin, jotka on perinteisesti

¹ Charles-Edwards 1989, 11-12, 85-86.

² Jones 1972, 284-285.

³ Emanuel 163, 27. Watkin 2007, 45-47. Toisaalta kaikkea uutta ei haluttu ottaa huomioon: "scant regard paid to canon law on marriage" (Pryce 2000, 35-36).

⁴ Charles-Edwards 1989, 21-22.

⁵ Emanuel 1963, 28.

⁶ Kelly 1988, 241. Pierce 1963, 33-39.

⁷ Stacey 2004, 108, 118.

⁸ Charles-Edwards 1989, 9-10, 53-54.

⁹ Charles-Edwards 1989, 93.

¹⁰ Luettelo käsikirjoituksista ks. esim. Charles-Edward 1989, 100-102.

nimetty vanhojen walesilaisten kuningaskuntien mukaan (Gwentian, Venedotian, Dimetian) tai kokoojan/kokoojiensa mukaan (Blegyrwyd, Iorweth ap Madog). Osa sisällöstä on kaikille yhteistä, mutta osassa on lisäyksiä, muutoksia tai puutteita suhteissa muihin. Sisältöerojen pohjalta käsikirjoituksille on luotu ”sukupuita”, joiden perusteella on arvioitu käsikirjoitusten ikää ja keskinäisiä vaikutussuhteita.¹

Walesin keskiaikaisten lakien latinankielisistä versioista on toimitettu useampia julkaisuja. Ensimmäinen suppea kokoelma on julkaistu jo 1730 (William Wotton & Moses Williams: *Leges Wallicae*). Seuraavan kerran aiheeseen turtui Aneurin Owen vuonna 1841 (*The Ancient Laws and Institutions of Wales*). *The Welsh Historical Review*’n Walesin lakeihin perustuvat erikoisnumero² luettelee lähdejulkaisut kattavasti vuoteen 1963 saakka. Lakien translitteroinnit löytyvät nykyään verkosta, samoin indeksit ja paljon linkkejä tutkimuskirjallisuuteen (mutta valitettavasti ei käännöksiä).³

Walesissa ei ole säilynyt samanaikaisia dokumentteja, jotka todistaisivat kuinka lait toimivat käytännössä. Lichfieldin evakeliumin marginaaleihin on kirjattu yksittäisiä luovutuskirjoja, jotka on ajoitettu vuotta 974 varhaisemmiksi. Liber Landavensis 1100-luvun lopulta sisältää väärennetyjä maakirjoja, joiden kuvaukset maista ja niiden organisoinnista pitänevät paikkansa, vaikka maiden omistukset eivät pitäisikään. Lisäksi Vita Sancti Cadoci ja Liber Ruber Asaphensis (1100-1200-luvuilta) sisältävät mainintoja maanluovutuksista.⁴

3.1.2 Bretagne

Roomalaisten valloittamaa Armoricaa asuttivat gallialaiset, myös kelttiperäinen väestö, joka enemmän ja vähemmän roomalaistui Rooman vallan aikana.⁵ Armorica sai asukkaita Britanniasta jo 300-luvulla, sillä Rooman kansalaisuus, yhteinen uskonto, vanhat kauppasuhteet ja maantieteellinen läheisyys helpottivat liikkuvuutta, Tulijoiden määrä kasvoi, kun levottomuudet Britanniassa lisääntyivät 400-500-luvuilla.⁶ Tulijat (brettones) sekoittuivat paikallisiin (armorici), toisilleen sukua olleet kielet galli ja brittien puhumat kielet (ensi sijassa korni⁷) sulautuivat yhteen bretoniksi ja syrjäyttivät latinan, tosin kirjallisissa lähteissä käytettiin edelleen (vulgaari) latinaa. Roomalaisten jälkeen alueelle kehittyi lukuisia pieniä kuningaskuntia, joita frankkien merovingi- ja karolingi-kuninkaat yrittivät useaan otteeseen vallata siinä kuitenkaan onnistumatta. Bretagne yhdistyi vuonna 851 kuningaskunnaksi joka jäi lyhytikäiseksi perintöriitojen ja normanni-hyökkäysten takia. 900-luvulla Bretagne nousi uudestaan merkittäväksi herttuakuntana, joka puolestaan yhdistyi Ranskaan 1532.

¹ Charles-Edwards (1989) käy käsikirjoitusten sukulaisuussuhteita tarkemmin läpi luvussa IV.

² *The Welsh history review*, Special number 1963: The Welsh Laws.

³ <http://cyfraith-hywel.cymru.ac.uk/en/index.php> (18.10.2020)

⁴ Jones 1972, 285-286.

⁵ Galliou & Jones 1991, 115-116.

⁶ Galliou & Jones 1991, 129-133.

⁷ Galliou & Jones 1991, 134, 144, 147.

Bretagnen vanhimmat kirjoitetut lait löytyvät kokoelmasta *Collectio Canonum Hibernensis*, jonka lukuisista käsikirjoituksista vanhimmat ovat 800-luvulta; itse sisältö on kuitenkin vanhempaa ja 400-600-luvulta, tosin joukossa on yksittäisiä tekstejä myös 800-luvulta.¹ Kokoelman pääosin uskonnollisten tekstien joukkoon oli päätyntä rikosoikeutta käsittelevä osa *Incipit Iudicium Culparum* teoksesta *Excerpta de Libris Romanorum et Francorum*.² Näiden rikosoikeutta käsittelevien lakien kirjoitusajankohdaksi on päätelty 515-560³.

Käsikirjoitus on julkaistu ensimmäisen kerran em. Owenin toimittamassa julkaisussa 1841⁴, jossa *Excerpta* oli osana Hywel Ddan lakeja. Tämän takia pitkään oletettiin, että *Excerpta* olisi ollut walesilainen lakikoelma.⁵ Fleuriot on kuitenkin perustellusti kyseenalaistanut tulkinnan⁶: käsikirjoituksissa on ollut liitteenä muinais-bretonin kielisiä glossia, niissä viitataan frankkeihin ja saalilaisiin lakeihin (mikä olisi walesilaisille laeille tarpeetonta), käsikirjoituksissa mainitut henkilöt ja paikannimet viittaavat Bretagneen, lisäksi niistä löytyy viittauksia irlantilaisiin lakeihin, niissä on puutteita verrattuna Hywel Ddan lakeihin ja samankaltaisuuksia myöhempien Bretagnen lakien kanssa.⁷ Näitä myöhempiä lakeja puolestaan on säilynyt *Les cartulaires des l'abbayes de Redon et de Landèvennec* -käsikirjoituksissa, jotka ovat 800-luvulta.⁸

Vaikka Bretagne ei maantieteellisesti liitykään tutkimuksen kohdealueeseen, ovat sen lait varhaisen ajoituksen kannalta lähinnä tutkimuksen aikakautta. Bretagnen säilyneet lait käsittelevät vain suppeasti rikosoikeutta⁹, mutta niissä näkyy selvä sukulaisuussuhde Irlannin lakeihin, joiden varhaisimmat kirjalliset lähteet ovat kuitenkin useampia satoja vuosia myöhäisempiä. Näin ne osaltaan todistavat Irlannin ja Walesin lakien varhaista alkuperää ja oikeustraditioiden säilyvyyttä. Koska lait saapuivat Bretagneen aikana, jolloin irlantilaisilla ei vielä ollut merkittävää jalansijaa Britanniassa tai Walesissa, voidaan päätellä, että Irlannin ja Walesin lakien samankaltaisuus ei johdu vain Irlannin lakien myöhemmästä vaikutuksesta Walesin lakeihin, vaan että taustalla on lakien paljon pidempi yhteinen historia ja yhteiset juuret. Lisäksi jos Bretagneen tuotujen oikeusvaikutteiden alkuperä on sama kuin maahan muuttaneiden brittien, voidaan päätellä seuraavassa luvussa kuvailtujen oikeuskäytäntöjen olleen tuttuja myös roomalaisten valloittamilla alueilla Britanniassa (ainakin Cornwallissa) vielä roomalaisten lähdön jälkeenkin. Näin ollen, vaikka brittien oikeuskäytännöistä Rooman vallan ajalta ei olekaan kirjallisia lähteitä, voidaan niiden kuitenkin päätellä muistuttaneen paljon paitsi Bretagneen tuotuja lakeja, myös Irlannissa ja Walesissa myöhemmin käytössä olleita. Tuntuu myös

¹ Fleuriot 1971, 602-605.

² Fleuriot 1972, 196. Fleuriot 1971, 606.

³ Fleuriot 1972, 201. Fleuriot 1971, 617.

⁴ Aneurin Owen: *The Ancient Laws and Institutes of Ancient Wales*. 1841.

⁵ Julkaisuun sattui päätymään sellainen versio Hywel Ddan laeista, joihin oli liitetty myös osa *Excerpta de Libris Romanorum et Francorum*, käsikirjoitus n. vuodelta 1250. Fleuriot 1971, 607.

⁶ Ensimmäiset arvelut tästä ovat jo vuodelta 1889. Bradshaw 1889, 410-419, 476-477.

⁷ Fleuriot 1972, 198-199. Fleuriot 1971, 612.

⁸ *Cartulaire de l'abbaye de Redon en Bretagne* (toim. Aurélien de Courson, 1863) löytyy kansalliskirjastosta ja e-julkaisuna (<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k289165>). *Cartulaire de l'abbaye de Landèvennec* (toim. Artur de la Borderie, 1888) löytyy e-julkaisuna (<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k2150513>). Tuoreempiakin julkaisuja on.

⁹ Fleuriot 1972, 196-197.

epätodennäköiseltä, että rikosoikeuden ollessa samankaltaista, erot muussa lainsäädännössä olisivat merkittävästi suuremmat. Lisäksi muista lähteistä käy ilmi, että jotkin maan hallintaan liittyvät muodot vastaavat toisiaan Bretagnessa ja Walesissa.¹

3.1.3 Skotlanti

Ennen kelttien maihinnousua Brittein saarilla nykyisen Skotlannin alueella (ja mahdollisesti laajemminkin) asui ainakin piktejä, jotka joko olivat tai eivät olleet kelttiperäinen kansa². Nämä pitivät hyvin puolensa sekä kelttejä että roomalaisia vastaan Hadrianuksen muurista pohjoiseen. Roomalaisten lähdettyä tilanne muuttui. Kaakkoiseen muodostui anglosaksien Bernicia (myöhemmin Northumbria), lounaassa puolestaan oli brittien Strathclyde. Luoteisrannikolle saapui 500-600-luvuilla irlantilaisia skotteja, jotka perustivat Dalriatan kuningaskunnan (ja joilta Skotlanti myöhemmin sai nimensä) ja piktien hallussa ollut alue supistui koilliseen. 800-luvulla alkoivat viikinkien hyökkäykset ja näitä vastustaessaan piktien ja skottien valtakunnat yhdistyivät ja muodostivat ennen pitkää Skotlannin kuningaskunnan (Scotia, Alba).³ Jo tätä ennen Irlannista lähtöisin ollut lähetystoiminta (St Columba) oli kääntänyt piktit (irlantilaiseen) kristinuskoon, mikä osaltaan oli yhdenmukaistanut kulttuuria ja vaikuttanut alkuperäisen piktien kielen katoamiseen.

Skotlannin varhaisimmat lait ovat säilyneet kahdessa käsikirjoituksessa⁴. *Regiam Majestatem* on koottu 1318 jälkeen paikkaamaan Englannin Edward I:n Skotlannin oikeudelle aiheuttamia tuhoja⁵ ja koostuu useammasta tekstikokonaisuudesta. Näitä ovat Glanvillen Englannin lakien kokoelma 1100-luvulta⁶, otokset kanonisesta laista⁷ sekä teksti *Leges inter Brettos et Scottos* ja joukko varhaisempia skotlantilaisia statuuotteja. Käsikirjoituksista *Berne MS* puolestaan sisältää sekalaisen kokoelman lainsäädäntöä: em. Glanvillea, englantilaisia statuuotteja ja haasteita (writ), rajalait vuodelta 1249 (March Laws) sekä tekstit *Leges Scocie* ja *Leges Quatuor Burgorum*⁸ ja lopuksi jälleen *Leges inter Brettos et Scottos*.⁹

¹ Esim. bretagnelainen "cofrit" ja walesilainen "cyfrif" (Jones 1972, 372).

² Bedan 1.I (1907, 6-7) mukaan piktien kieli erosi brittien ja skottien puhumista kielistä. Britannica lisää piktien mahdollisesti puhumaksi kieleksi myös mantereella puhutun gallin, mutta mainitsee myös, että joidenkin mielestä piktit eivät olleet edes indoeurooppalainen kansa (<https://www.britannica.com/topic/Pictish-language>, 1.4.2020). Sjöblom puolestaan esittää varmana tietona (jo vuodelta 1955), että piktien puhuma kieli olisi ollut p-kelttiä (2004, 28-29).

³ Sjöblom 2004, 27.

⁴ *Berne MS* (PA5/1) kolmella kielellä (normanni, latina, englanti), *Regiam Majestatem* latinaksi.

⁵ Edward I konfiskoi 1291 Skotlannista kuninkaalliseen perimykseen liittyvät lähteet ja käytännössä kaikki Skotlannin lakeihin liittyvät käsikirjoitukset, jonka takia lakien kokoaminen piti aloittaa tyhjästä.

⁶ Ranulf de Glanvill: *Tractatus de legibus et consuetudinibus regni Anglie*.

⁷ Geoffrey of Trani: *Summa super titulis decretalium*.

⁸ Kyseiset kaupungit ovat Edinburg, Rokisburg, Berwic ja Strivelin.

⁹ *Berne MS*. Kannattaa huomata, että *Leges Scocie* ≠ *Leges inter Brettos et Scottos*.

Regiam Majestatem on julkaistu ensimmäisen kerran 1609¹ ja sen jälkeen useasti². *Leges inter Brettos et Scottos* puolestaan löytyy painettuna mm. Seebohmilta³.

Vaikka kokoelman muistakin, yksittäisistä laeista löytyy Irlantiin viittaavaa terminologiaa⁴, tutkimuksen kannalta relevantti on lyhyt *Leges inter Brettos et Scottos*, jonka lait käsittelevät henkilöihin kohdistuvia vahingonkorvauksia kohteinaan Skotlannin britit ja skotit⁵. Paitsi terminologia, myös lakien käsitys rangaistuksista vastaa pitkälti irlantilaisten ja walesilaisten vastaavia lakeja ja *Leges inter Brettos et Scottosia* pidetäänkin osoituksena siitä, että kelttiperäiset lait ovat olleet käytössä myös Skotlannissa.⁶ *Leges inter Brettos et Scottos* on koottu ilmeisesti David I:n aikana (1124-1153). David I organisoi ja uudisti Skotlannin hallintoa ja lain-säädäntöä englantilaisten ja ranskalaisten mallien mukaan feodaaliseksi. Vanhat kelttiperäiset oikeuskäsitkset olivat kuitenkin kurantteja jopa vielä 1300-luvulla, sillä niiden käyttöä on pitänyt erikseen kieltää.⁷

3.1.4 Irlanti

Ajanlaskun alussa Irlanti oli jakautunut lukuisiin pieniin kuningaskuntiin, jotka välillä yhdistyivät isommiksi kokonaisuuksiksi, mikä tilanne jatkui aina keskiajalle saakka. Roomalaiset eivät valloittaneet Irlantia, vaikka kävivätkin sen kanssa kauppaa. Kristinusko levisi Irlantiin 400-luvulla ja tämän mukana saapui myös roomalaiseen oikeuteen perustuva kanoninen oikeus. Myös viikingit kävivät irlantilaisten kanssa aluksi kauppaa⁸, mutta jatkoivat 800-luvulle tultaessa ryöstöretkillä ja asettuivat lopulta asumaan ja sekoittuivat irlantilaisiin. Viikinkien oikeuskäytännöt vaikuttivat mahdollisesti vain heidän perustamissaan kaupungeissa.⁹ Seuraavaksi Irlantiin saapuivat normannit vuonna 1169 ja heidän mukanaan tuli Englannin Common Law varhaisessa muodossaan. Hallinnollisten keskusten ulkopuolella irlantilaisten omat lait (Brehon laws, Native law, fénechas, Senchas Már¹⁰) pysyivät kuitenkin pitkään käytössä, vaikka Englannin kuninkaat säätivät useamman kerran Common Law'n käytöstä Irlannissa.¹¹ 1500-1600-luvuilla käytyjen sotien päätteeksi valta Irlannissa siirtyi protestanteille, joiden myötä Common Law tuli kattavasti käyttöön. Act of Union lopetti Irlannin parlamentin vuonna 1800. Vanhat lait ja niitä ylläpitäneet suvut ja käytännöt unohtuivat jopa niin,

¹ John Skene: *Regiam Maiestatem Scotiæ, veteres leges et constitutiones*. Londini, 1613. Myöhempiä painoksia myös käännettynä, esim. *Regiam Majestatem, The Auld Lawes and Constitutions of Scotland*.

² Esim. *Ancient laws and customs of the burghs of Scotland*. Vol I, AD 1124-1424. Edinburgh 1868.

https://books.google.fi/books?id=CUpkgY6ivDoC&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

³ Seebohm 1902, 307-318. Lakitekstit myös täällä: <http://exploringcelticiv.web.unc.edu/prsp-record/text-leges-inter-brettos-et-scotos/> mistä käy ilmi miten lyhyestä fragmentista on kyse.

⁴ Seebohm 1902, 302-304.

⁵ Vrt. Bretagnen lait edellä, nyt laeilla tosin ehkä pikemminkin yhdistettiin kahta kansaa kuin jaettiin kummallekin oikeutta omilla säännöillä... (?)

⁶ Kelly 1988, 125, 241.

⁷ Seebohm 1902, 298-302.

⁸ <https://www.archaeology.org/issues/168-1503/features/2969-ireland-dublin-early-viking-presence> (13.4.2020)

⁹ Vähintäänkin viikingit pyrkivät suojelemaan kaupankäyntiä. Valante 1989, 250-251. Muinaisnorjasta keski-iiriin saatujen lainasanojen joukossa on kuitenkin myös "lagmann" (lögmaðr), Walsh 1922, 41.

¹⁰ Brehon, brithemain olivat nimityksiä Irlannin lakimiehille. Higgins 2011, 2. Sinder 2001, 237. Kelly 1988, 8.

¹¹ Higgins 2011, 8-9.

että lakien käsikirjoitukset ovat pitkälti säilyneet 1700-luvulla Irlannissa toimineiden englantilaisten keräilijöiden ansiosta.¹ Kun Irlanti 1922 itsenäistyi, käyttöön tuli perustuslakiin, säädöksiin ja Common Law'hon perustuva järjestelmä.

Perinteisesti roomalaisten esimerkkiä on pidetty syynä sille, että irlantilaiset alkoivat lopulta kirjata ylös siihen asti suullisena perimätietona kulkeneita lakejaan. Myös huolta kanonisen oikeuden vaikutuksesta on pidetty syynä sille, että juristit lopulta kirjoittivat tietonsa ylös (esim. moniavioisuus, avioero ja maininnat druideista säilyivät laeissa pitkään vaikka kirkko niitä vastustikin).² Tuoreempi tutkimus on nostanut keskusteluun kirkolliset tahot lakien kirjoitustyöstä vastuullisina ja samalla kyseenalaistanut lakien pitkään jatkuneen suullisen välittämisen perinteen, mutta lopullinen vastaus tähän on vielä saamatta.³ Laeissa näkyy kuitenkin myös kristinuskon vaikutus, joten kanoniset lait ovat voineet toimia myös käytännön esimerkkinä työlle. Maalliset lait lainaavat suoraan tarjolla olleista kirkollisten lakien lähteistä (lähinnä *Collectio Canonum Hibernensis*⁴), mutta lainausta tapahtui myös toiseen suuntaan, joskin lähteinä olleiden lakikokoelmien nimeäminen on tällöin vaikeampaa.⁵

Ulsterin vuosikirja kertoo, että Irlannin lait (Senchas Már) kirjoitettiin vuonna 438.⁶ Lingvististen todisteiden perusteella lakitekstien varhaisimmat kirjoitusajankohdat voivat ajoittuvat 600-700-luvuille, mahdollisesti jopa 500-luvulle.⁷ Yksittäisten 1100-luvulta olevien tekstikatkelmien ohella suurin osa irlantilaisista lainsäädäntöä käsittelevistä käsikirjoituksista on kuitenkin vasta 1300-1500-luvuilta. Yksittäisistä oikeustapauksista ei ole juurikaan jäänyt dokumentteja, mutta muista lähteistä on saatu epäsuoria todisteita sille, että lakeja noudatettiin.⁸

Käsikirjoitukset koostuvat yleensä muinaisiiriksi kirjoitetusta varsinaisesta lakitekstistä, jonka ohkeen on kirjoitettu myöhempiä glossia ja kommentaareja. Kirjoitusten kopioijat eivät aina osanneet muinaisiiriä, joten teksteissä on paljon virheitä. Toisaalta muinaisiiri on säilynyt lakien sisällöt varhaisessa muodossaan.⁹ Virheiden lisäksi tutkijoita työllistää se seikka, että yksikään lakikirja ei ole säilynyt kokonaisuutena (toisin kuin Walesissa) ja alkuperäistekstejä on koottava useista osista.¹⁰ Tässä työssä Skotlannissa ja Man-saarellakin säilyneet irlantilaisperäiset lakitekstit ovat olleet hyödyksi, samoin Walesin paremmin säilyneet lait ovat usein selventäneet irlantilaisia käytäntöjä (toki irlantilaiset lait ovat vastaavasti selventävät walesilaisia).¹¹

¹ Kelly 1988, 260-261.

² Binchy 1975, 31-32. Kelly 1988, 233.

³ Flechner 2019, 78. Stacey 1994, 112-113.

⁴ Flechner 2019.

⁵ Flechner 2019, 77-79.

⁶ The Annals of Ulster, U438.1.

⁷ Kelly 1988, 225-226.

⁸ Kelly 1988, 238-240.

⁹ Vrt. myös intialaiset lakitekstit joiden myötä sanskrit on säilynyt. Binchy 1975, 17-18.

¹⁰ Charles-Edwards 1989, 16.

¹¹ Kelly 1988, 125, 240-241.

Ensimmäinen laajempi painettu lähdejulkaisu *Ancient Laws of Ireland*¹ ilmestyi 1800-luvun lopulta, mutta tätä ei pidetä kovin laadukkaana². Tuoreempi kokoelma on 1978 ilmestynyt D.A. Binchyn toimittama diplomaattinen editio *Corpus Iuris Hibernici*.³ Jälkimmäisen pohjalta on julkaistu erillisiä käsikirjoituksia editoituina ja käännettyinä versiona. Lista käsikirjoituksista löytyy myös Fergus Kellyn kirjasta *A guide to early Irish law*⁴ ja Liam Breatnach luettelee Binchyn käyttämät lähteet ja muutaman ylimääräisenkin kirjassaan *A companion to the Corpus Iuris Hibernici*⁵. van Hamelin säätien ylläpitämään Codecs-tietokantaan on luetteloitu iso joukko käsikirjoituksia, viitteitä ja bibliografiaa kelttitutkimuksesta ja sivuilla luetteloiduille käsikirjoituksille on myös annettu viite painettuihin lähteisiin, jos sellaisia on.⁶

Tässä tutkimuksessa nojataan pitkälti Kellyn hyvään ja kattavaan kokonaisesitykseen Irlannin muinaisista laeista, sillä Walesin laeista ei vastaavaa ole tehty (Watkinin, teos käsittelee pikemminkin lainsäädännön historiaa kuin sisältöä).⁷ Walesin lakeihin viitataan sen mukaan, kuin muu tutkimuskirjallisuus siihen antaa mahdollisuuden.

3.2 Brittien oikeuden yleispiirteitä

Irlannin vanhat lait eivät olleet yksittäisten kuninkaiden säätämiä, vaan kollektiivisesti ajan myötä kertyneitä.⁸ Vaikka lait Walesissa laitettiin Hywel Ddan nimiin, tekstit itse kertovat hänen vain kutsuneen koolle lainoppineet, jotka sitten kirjoittivat ylös sen mitä laeista tiesivät.⁹ Tarvittaessa oikeudellisia ohjeita oli kuitenkin mahdollista säätää, esim. Irlannissa (yli)kuningas saattoi poikkeustilanteessa antaa kansankouksen (óenach) esityksestä asetuksia, joita kansalaiset lupasivat puolestaan noudattaa. Vaikka kuninkailla ei juurikaan ollut roolia lainsäädännössä, heidän tehtäviinsä kuului valvoa oikeuden toteutumista. Kuningas saattoi toimia oikeuden tuomarina, hän valvoi yleistä lainkuuliaisuutta ottamalla rikollisia kiinni ja muutenkin ehkäisemällä laittomuuksia. Hän myös hoiti kuningaskuntien välisiä oikeudellisia asioita.¹⁰

Varhaisina aikoina ei ollut oikeuslaitosta tai poliisia joka olisi valvonut lakien noudattamista. Vääryyden kohteeksi joutuneen keinoina saada oikeutta oli julkisesti valittaa kärsimästään oikeuden loukkauksesta, taka-

¹ O'Donovanin ja O'Curryn aloittamaa työtä jatkoivat valitettavasti huonommalla menestyksellä Hancock, O'Mahony, Richey ja Atkinson. *Ancient laws of Ireland*. 6 osaa. Dublin 1865-1901.

² Ronayne 1982, 132, 140-141.

³ D.A. Bincy: *Corpus Iuris Hibernici*. I-VI. Dublin Institute for Advanced Studies 1978.

⁴ Kelly 1988, appendiksit 1 ja 2.

⁵ Breatnach 2005.

⁶ <https://www.vanhamel.nl/codecs/Home> (18.10.2020)

⁷ Kelly 1988, Watkin 2007.

⁸ Stacey 1994, 13.

⁹ Watkin 2007, 45-48.

¹⁰ Kelly 1988, 21-24.

varikoida vastaajan omaisuutta ja siten painostaa tätä noudattamaan laki tai jos vastaaja oli ylempiarvoinen, paastoamalla tämän oven pielessä. Viime kädessä oli mahdollista turvautua kostamiseen, ja joissain tapauksissa tämä oli myös suositeltu keino.¹

Lait olivat luonteeltaan siviilioikeudellisia ja keskittyivät ratkomaan yhteiskunnan jäsenten välisiä suhteita ja oikeuksia. Varsinaista rikosoikeutta ei tunnettu, sillä vakavistakin rikoksista oli mahdollista selviytyä maksamalla uhrille tai tämän omaisille. Jos tähän ei pystynyt eikä suku tullut avuksi, saattoi rangaistuksena olla kuolemantuomio, muu fyysinen rangaistus tai päätyminen orjaksi sen mukaan kuinka uhri tai tämän suku halusi.²

Lakimiesten tehtävänä oli toimia lakien tuntijoina ja tulkitsijoina sekä sovittelijoina ja välimiehinä, joiden avulla kansalaisten kiistoja ratkottiin. Kiistat koskivat sopimuksia, perintöjä ja omistusta, mutta myös toisiin tai näiden omaisuuteen kohdistuneita vahingontekoja ja väkivaltaa. Lakien ja sovittelun tavoitteena oli varmistaa, että päästiin osapuolia tyydyttävään lopputulokseen ja että osapuolet kunnioittivat päätöstä. Tässä tukena oli varsinaisen laintulkintaprosessin lisäksi myös osapuolilta tilanteen mukaan vaaditut takaukset ja pantit, lisäksi tarvittaessa voitiin vaatia korvauksia, ulosmittausta, takaajia tai panttivankeja, joiden avulla osapuolia painostettiin pitämään kiinni sovituksista tuloksesta.³ Kuninkaiden kiinnostus alamaistensa lainkuullaisuuteen liittyi vahvasti siihen, että he saivat osuuden mahdollisesti maksettavaksi määrätyistä korvauksista.⁴ Vasta myöhemmin ilmaantui ajatus "kuninkaan rauhasta", jonka rikkominen oli rangaistavaa riippumatta uhrin tai tämän suvun vaatimuksista.⁵

Yhteiskunta oli hierarkkinen ja epätasa-arvoinen ja ihmiset olivat lähtökohtaisesti eriarvoisia myös lain edessä.⁶ Irlannissa kunkin arvo määräytyi sen mukaan, oliko tämä etuoikeutettu (nemed), vapaa (sóer) vai epävapaa (dóer).⁷ Kuninkaita oli eri tasoisia yhden heimon pikku kuningaskunnan (túath) kuninkaasta aina ylikuninkaisiin. Herroja (flaith, aire) oli myös useita eri tasoisia.⁸ Kaikkia näitä yhdisti (myös kuninkaaseen) se, että heidän arvonsa oli riippuvainen syntyperästä, varallisuudesta ja siitä, kuinka monta klienttiä (céili, aithig) heillä oli.⁹ Klientit saivat herraltaan karjaa ja/tai työkaluja, jota vastaan heidän tuli toimittaa tilansa

¹ Kelly 1988, 15, 31, 125-126, 182-184.

² Ellis 1926-2, 70-76. Kelly 1988, 214-216. Latvio 2005, 84.

³ Kelly 1988, 22, 167-173.

⁴ Kelly 1988, 21-23.

⁵ Walesin laeissa tästä on jo viitteitä. Ellis 1926/II, 71-72, 125-126.

⁶ Kelly 1988, 7-8. Oikeusoppineet tunsivat kuitenkin kanonisen lain, jossa kaikkien kunnia oli saman arvoinen.

⁷ Raaen käännös nemedille on "sacred, holy" (Raae 2013, 15).

⁸ Kelly 1988, 26-28.

⁹ Galliassa kelttien yhteiskunta järjestyi samoin. (Caesar VI.13-15, 1988, 280-283). "Possession of clients makes a lord." (Kelly 1988, 9, 26-27). Arvoon vaikutti myös déis(i), johon vaikutti pitkään jatkunut (johto)asema yhteisössä tai suvussa, sotilaalliset johtotehtävät sekä syntyperä (vei kolme sukupolvea saavuttaa nemed-status), arvolle sopiva käytös ja korkea moraali. Latvio 2005, 72, 80-81.

satoa (food-rent) ja suorittaa palveluksia tai muita velvollisuuksia. Toisaalta herran oikeudet ja velvollisuudet riippuivat klienttien määrästä ja hän saattoi menettää asemansa, jollei hoitanut velvollisuuksiaan näitä kohtaan. Herran velvollisuuksiin klienttiä kohtaan kuului esimerkiksi toimia tämän takaaajana ja auttaa tätä oikeudessa.¹

Tavallisia vapaita miehiä oli useita eri tasoja sen mukaan, kuinka paljon maata tai eläimiä kukin omisti. Monet hankkivat lisää maata ja eläimiä sitoutumalla jonkun toisen/herran klientiksi². Vapaiden klienttien rinnalla oli myös puolivapaita ja epävapaita klienttejä, joista jälkimmäiset olivat käytännössä sidottuja maahan, vaikka eivät orjia olleetkaan. Varsinaiset orjat olivat lähtöjään joko vanhempiensa myymiä lapsia, sotavankeja, väärään aikaan ja paikkaan sattuneita ulkomaalaisia (esim. haaksirikkoiset saattoivat päätyä orjiksi) tai niitä jotka eivät pystyneet maksamaan velkoja tai vahingonkorvauksia.³ Ammattikunnista papit ja runoilijat olivat korkeampaa ylimystöä; lakimiehet, lääkärit, sepät ja käsityöläiset olivat alempaa.⁴ Luokat eivät kuitenkaan olleet suljettuja, henkilön arvo saattoi laskea sopimattoman käytöksen takia tai nousta varakkuuden kasvaessa tai ammatin myötä, usein tämä kuitenkin vei kolme sukupolvea.⁵

Hieman myöhempää perua olevat walesilaislait tunsivat viisi luokkaa: kuninkaat ja heidän seuralaisensa (so. kuninkaan perhe ja virkamiehet), vapaat miehet (boneddig, uchelwyr; tämä joukko käsitti myös ylimystön), epävapaat (aillt, taeog), vierasmaalaiset (alltud) ja (maa)orjat (caeth).⁶ Myös Walesissa viljelijät toimittivat herroilleen tilojensa satoa, tarjosivat kestitystä ja suorittivat palvelusta. *Domesday Bookin* pohjalta on arvioitu Pohjois-Walesin väestöstä olleen vuonna 1086 orjia (servii, bovarii) 17% ja epävapaita maanviljelijöitä (bordarii) 34%. Osasyynä näin suureen määrään epävapaita oli, että tasaperintöjen tuloksena tilat kutistui-
vat niin pieniksi, ettei niiden tuotolla tullut toimeen, jolloin viljelijät velkaantuivat ja lopulta päätyivät orjiksi/sidotuiksi.⁷

Konkreettisesti ihmisten arvo, status näkyi siinä, miten paljon heidän kunniansa ja fyysinen loukkaamattomuutensa maksoi. Kunnian arvoon vaikuttivat luokka, syntyperä, omaisuus, ammattitaito ja/tai suhde sukuun. Lait luettelevat minkä arvoisia eri henkilöiden kunnia on. Esimerkiksi Irlannissa vapaan miehen kunnian alin hinta oli 3 sétia, herroilla hinta lähti 10 sétistä, alimman kuninkaan kunnia puolestaan maksoi 7 cumalia.⁸ (Myöhemmin) Walesissa vapaan miehen kunnian arvo oli 3-4 lehmää ja 60-80d hopeaa, herran

¹ Latvio 2005, 84-85. Roomalaiset analogiat, ks. MacNeill 1933, 124-126.

² Kelly 1988, 10, 29-30, 100. Latvio 2005, 71.

³ Kelly 1988, 95-96.

⁴ Kelly 1988, 10. Raae 2014, 16.

⁵ Kelly 1988, 12, 35. Latvio 2005, 79, 82. "Everyone may become superior by his wealth, everyone may become inferior by his lips" (McLeod 1981-82, 47).

⁶ Watkin 2007, 52-53.

⁷ Jones 1972, 299-301.

⁸ Sét = "aarre, jalokivi, arvoesine". Sét'in arvo vaihtelee mutta suuntaa antaa glossaattorien tulkinta 2 sét = 1 unssi hopeaa = 1 lypsävä lehmä = 1/3 naisorjasta (cumal). Kelly 1988, 112-116. Latvio 2005, 69-70.

arvo oli 6 lehmää ja 120 d hopeaa ja kuninkaan hinnaksi 100 lehmää ja useita hopea- ja kultaesineitä.¹ Tämä hinta oli maksettava satiirin, varkauden tai väkivallanteon kohteeksi joutuneelle henkilölle.² Väkivallan kohteeksi joutunut oli lisäksi oikeutettu arvonsa mukaiseen sairaanhoitoon (sick maintenance) syyllisen kustannuksella; jos uhri kuoli, piti hänestä maksaa verirahaa (body-fine) tai uhrin suku oli velvoitettu verikostoon.³

Kunnian hinta oli käytännössä myös henkilön luottoluokitus, vapaa henkilö saattoi tehdä vain sen suuruisia sopimuksia kuin mitä oli hänen kunniansa hinta. Hän saattoi taata muiden tekemiä sopimuksia tähän summaan asti ja hänen valansa ja todistusvoimansa olivat saman suuruinen. Jos oli tarvetta isommille transaktioille, tuli hakea tukea suvulta tai herralta.⁴ Jos ei pystynyt maksamaan velkojaan tai todisti väärin, menetti oikeuden saada korvausta kunnianloukkauksesta.⁵

Muiden kuin vapaiden miesten kunnian hinta riippui heidän herrastaan (epävapaat klientit, orjat) tai huoltajastaan (naiset, lapset, palvelijat, mielenvikaiset) ja oli laskennallinen suhteessa herran/huoltajan kunniaan.⁶ Nämä saattoivat tehdä vain rajallisesti sopimuksia, esim. naiset saattoivat toimia oman henkilökohtaisen omaisuutensa rajoissa; hullut ja alle 14-vuotiaat eivät voineet tehdä sitovia sopimuksia lainkaan. Toisaalta näitä heikompia osapuolia myös erikseen suojeltiin, esim. hulluja ja alaikäisiä pidettiin syyntakeettomina ja hullujen erilainen hyväksikäyttö oli rangaistavaa.⁷

3.3 Brittien käsitykset maan omistamisesta

Ajanlaskun alussa kelttikansat eri puolilla Eurooppaa olivat olleet maanviljelijöitä jo yli tuhannen vuoden ajan. Perinteisesti viljelyn merkitystä Britanniassa ennen Roomalaisten saapumista on pidetty vähäisenä ja talouden on katsottu painottuneen paimentolaisuuteen kaakkoisen Englannin viljavimpia maita lukuun ottamatta.⁸ Uudemman tutkimuksen mukaan Britannian metsät oli pitkälti hakattu viljelysmaan tieltä jo ennen roomalaisten saapumista, lisäksi viljely on ollut myös oletettua tuottoisampaa.⁹ Roomalaisten mukana

¹ Ellis 1926-1, 356, 358.

² Kelly 1988, 8. Ellis 1926-2, 79, 90-91. Vrt. myös roomalaisten *The Twelve Tables* VIII.1

³ Kelly 1988, 125-134. Owenin mukaan sick-maintenance oli arkaainen jäänne ja jo liki kadonnut Walesin laeista (Owen 2007, 200).

⁴ Kelly 1988, 8-9, 158, 169-170, 203.

⁵ Tämä jää vähän epäselväksi, mutta tarkoittanee käytännössä luotto- ja oikeustoimikelpoisuuden menetystä ainakin ko. tapauksessa. Kelly 1988, 181, 208. Ks. myös McLeod 1981-82, 65.

⁶ Kellyn mukaan vaimon ja lasten kunnian hinta on puolet perheen pään kunnian hinnasta (Kelly 1988, 11). Raee toisaalta sanoo, että vaimon body-fine määräytyisi suoraan miehen honour-pricen mukaan (Raee 2013, 19-20).

⁷ Kelly 1988, 76, 81-83, 92-93.

⁸ Jones 1996, 168. Kuten Seebohm vielä olettaa: "Finally it must be remembered that in the tribal stage of land occupation the value of land itself bore a very small proportion to the value of the cattle upon it." (Seebohm 1902, 146-147).

⁹ Davis 1996, 25-29. Higham 2007, 7. James 2005, 54-56. Jones 1972, 281-282, 313. Lloyd-Jones 1983, 173.

saapui uusia viljelytekniikoita ja kasveja¹ ja parantuneet yhteydet sekä kauppa syntyneiden kaupunkien ja Rooman valtakunnan kanssa kasvatti kysynnän myötä tuotantoa.²

Maan ohella karjalla oli kuitenkin suuri merkitys toimeentulon ja varallisuuden kannalta. Karjavarkaudet olivat irlantilaisten kuninkaiden ajanvietettä ja lypsäviä lehmiä käytettiin laeissa arvon mittana ja vaihdon välineenä³, esimerkiksi maan määrän mittana oleva cumal oli arvoltaan 24 lypsävää lehmää.⁴ Arkeologia puolestaan todistaa pienviljelyn ja karjanhoidon tärkeydestä myös Walesissa ja Britanniassa jo ajalta ennen roomalaisten saapumista.⁵ Vaikka britit eivät pääsääntöisesti enää eläneetkään pastoraalitaloudessa, vielä roomalaisten jälkeenkin heikommin viljelyyn soveltuvilla ylämailla oli alueita, joilla paimentolaisuus oli pääelinkeino.⁶

Ancient Laws of Ireland -editiossa käännettiin termi "fine" pääsääntöisesti heimoksi (tribe) kun oikea käännös olisi ollut suku (kin-group). Tämän takia pitkään ajateltiin, että Irlannissa maa oli heimon yhteisomistuksessa. Yksityisen omistusoikeuden periaate oli kuitenkin tärkeä ja se ulottui myös kaivos- ja kalastusoikeuksiin. Metsästys oli pääsääntöisesti luvanvaraista, laidunoikeus rajoitettua ja "jokamiehen oikeudet" kattoivat vain hengissä pysymisen kannalta välttämättömimmän. Jopa túathin yhteismaalla saattoi olla yksityisessä omistuksessa olevia hedelmäpuita ja mehiläispesiä, vaikka muuten siellä saikin toimia melko vapaasti.⁷

Niin Irlannissa kuin Walesissakin maan omistuksen kannalta keskeisimmät yksiköt olivat perhe ja suku ja omaisuuden pitäminen suvun hallussa oli tärkeää. Jokaisella suvulla oli oma perintömaa (fintiu), jonka hoidosta jokainen suvun oikeustoimikelpoinen miespuolinen jäsen oli vastuussa. Vaikka yksittäinen henkilö saattoikin omistaa hallussaan olevan maan, hänellä ei ollut oikeutta luopua maasta sukunsa ja jälkeläistensä tappioksi.⁸ Suvun maan lisäksi oli mahdollista omistaa hankittua maata (acquired land).⁹ Walesissa maan muotoja oli kolme: suvun perintömaa (tir gwelyog), "laskettu maa" (tir cyfrif, reckoned land) jota viljelivät maahan sidotut tai vuokratalonpojat (villein, bondmen) ja suvun/kylän yhteismaa (tir corddlan). Perintömaa käsitti kotipaikan (tyddyn) ja siihen liittyvät pellot (tir priod), sekä kauempana olevat pellot ja niityt; näiden lisäksi siihen kuului osuus suvun yhteismaasta joka saattoi olla metsää, laidunta ja joutomaata.¹⁰

¹ Witcher 2013, 22-24.

² Davis 1996, 29. James 2005, 146-147.

³ Kelly 1988, 3, 26, 110, 112.

⁴ Kelly 1988, 99.

⁵ Laycock 2008, 22-46. Lloyd-Jones 1983, 187-190.

⁶ Laycock 2008, 44.

⁷ Bincy 1975, 8-10. Kelly 1988, 105-108. Peden 1977, 82.

⁸ Jones 1972, 320-321.

⁹ Kelly 1988, 100-101.

¹⁰ Jones 1972, 320-342.

Jaettaessa suvun maata perintönä Irlannissa, jaon tasapuolisuus taattiin sillä, että perillisistä nuorin teki jaon, mutta vanhin valitsi ensin ja jaon tehnyt sai viimeisenä sen mitä jäljelle jäi. Jos veljeksistä yksi oli kuollut, tämän pojat perivät isänsä sijaan. Poikkeuksellisesti maan jako perillisten välillä voitiin toimittaa arvalla. Tunnustetuilla aviottomilla pojilla oli myös oikeus perintöön, mutta lait luettelevat useita tapauksia joissa perintöoikeutta ei ollut.¹ Adoptoiduilla pojilla oli perintöoikeus maahan sen mukaan, mitä adoptiosopimukseen oli kirjattu ja jos suvun päämies oli sopimuksen hyväksynyt.²

Walesissa suvun omistamien maiden jako tapahtui samoin, vaihtoehtoisesti nuorin poika asettui kotitalalle, jolloin jaon suoritti toiseksi nuorin poika. Tilat oli mahdollista jakaa uudestaan sen jälkeen, kun veljesten sukupolvi oli kuollut ja vielä uudestaan sukupolvea tai kahta myöhemmin, jos joku serkuista tai pikkuserkuista niin vaati. Suvun maiden "historia" kattoi siis neljä polvea³, sen pidemmälle uudelleenjakovelvoitetta ei ollut.⁴ Sen sijaan tir cyfrif -maalla viljelevien sidottujen talonpoikien maa jaettiin uudestaan aina kun joku alueella (rhandir, trefi, township) asunut viljelijä kuoli tai kun hänen poikansa tuli täysi-ikäiseksi. Vaikka viljelymaa jaettiin säännöllisesti uusiksi, kotipaikkansa (tyddyn) sai pitää.⁵ Tir corddlan puolestaan kattoi useita erilaisia viljelys- ja hallintatyppejä, esim. maa saattoi olla puutarhana tai hautausmaana, kulotettuna nummena jota viljeltiin satunnaisesti, kesantona jne. Siihen sai pääasiassa käyttöoikeuksia, jotka kuitenkin olivat perinnöllisiä. Käyttöoikeuksien pituuksiin kuitenkin vaikutti se mitä maalla kasvoi ja kuinka sen hoitoon oli käytetty voimavaroja (lannoitettu, muokattu jne.)⁶

Irlantilaiset lait luettelevat kolme tapausta, joissa maan saattoi jakaa perillisille, vaikka omistaja ei ollut vielä kuollut: jos maanomistaja oli jälkeenjäänyt (drúth), menettänyt järkensä tai omistaja oli niin vanha, että hänen ylläpidostaan oli huolehdittava. Tällaisen omistajan elinaikana perillisten osuus maahan varmistettiin takauksilla. Perillisten tuli myös pitää huoli maan omistaneesta vanhuksesta tai mielenvikaisesta sakon ja maan menettämisen uhalla.⁷

Tytöt perivät maata vain siinä tapauksessa, että heillä ei ollut veljiä. Tällöinkin tytär sai vain elinikäisen käyttöoikeuden maahan ja hänen kuollessaan maa palasi takaisin isän suvulle; tyttären aviomiehellä tai pojilla ei ollut oikeutta tähän perintöön. Ainoa poikkeus sääntöön oli ulkomaalaisen (jotka eivät voineet omis-

¹ Charles-Edwards 1989, 9. Kelly 1988, 102-103, 209. "Sons of darkness" eli pojat, joiden osalta isyys ei ole varmaa.

² Kelly 1988, 105.

³ Vrt. jälleen vastaava intialainen tulkinta, ks. s. 38, alaviite.

⁴ Jones 1972, 320-321. Charles-Edwards 1989, 79-.

⁵ Jones 1972, 335.

⁶ Jones 1972, 340-341.

⁷ Kelly 1988, 93-94.

taa maata) kanssa avioitunut nainen, joka saattoi jättää pojilleen perinnöksi "sisarenpojan perinnön", käytännössä korkeintaan pienviljelijän maaomaisuuden (7 cumalia).¹ Walesissa tyttäret ilmeisesti joissain tapauksissa pystyivät perimään myös maata.²

Maata jaettaessa huomioitiin maan laatu niin, että jokainen perillinen sai saman verran sekä hyvää että huonoa maata. Suku saattoi myös päättää pitää jäsentensä kesken jaetut pellot yhtenäisinä.³ Irlannissa oli myös mahdollista, että tuotteliaampi sukuhaara saattoi vaatia suvun maiden uudelleen jakamista, mikäli toinen, varakkaampi sukuhaara ei ollut yhtä tuottelias. Tällöin ei kuitenkaan tehty täydellistä uudelleenjakoa, vaan varakkaamman sukuhaaran jäsenille taattiin riittävä maaomaisuus (vähintään bóaire-tasoisien vapaan osuus).⁴

Jos koko miespuolinen sukulinja isoisaisästä eteenpäin oli sammumassa, maaomaisuus jaettiin laajemman suvun kesken. Irlannissa tämä jako-operaatio kesti viisi vuotta: ensimmäisenä vuonna maa jaettiin osiin ja osat jaettiin tilapäisesti perillisten kesken. Toisena vuonna jaon tuloksena syntyneet maa-alueet vaihdettiin perillisten kesken. Kolmantena vuonna maa-alueet mitattiin. Neljäntenä vuonna tonteille pystytettiin talon perustuspilarit (minkä tahansa rakennelman pystytys maalle symboloi maan haltuunottoa). Viidentenä vuonna tontit arvottiin perillisten kesken ja lopullinen omistusoikeuden siirto tapahtui tämän pohjalta.⁵ Irlannissa myös kuningas saattoi vaatia osuuden maasta jolle ei ollut suoria perillisiä siten, että 2/3 meni suvulle ja 1/3 kuninkaalle.⁶

Naapureilla oli oikeuksia ja velvollisuuksia toistensa maihin. Myllykourujen ja kalapatojen pystyttäminen naapurin maalle oli sallittua mutta edellytti lupaa. Toisen maalla olevaa siltaa sai käyttää ja tarvittaessa karjaa ajaa maiden läpi, kunhan valvoi ettei karja tehnyt vahinkoa. Naapurin puolelle putoavat omenat jaettiin kolmena vuotena ja neljäntenä ne sai maan omistaja. Toisen maalla ei kuitenkaan saanut oleskella ilman lupaa, jopa pihan poikki kävely, oven avaaminen tai sisään kurkistaminen oli kiellettyä.⁷ Irlannissa saattoi tehdä myös rikoksia omaisuutta vastaan (injury to land), tällaisia olivat kasvuston vahingoittaminen, maan kääntäminen, metallin kaivu yms.⁸

¹ Kelly 1988, 104-105.

² Jones 1972, 338. Ilmeisesti näin tapahtui lähinnä kirkon hallussa olevalla maalla (Jones 1996, 176).

³ Jones 1972, 331-332, 350-352.

⁴ Kelly 1988, 104.

⁵ Kelly 1988, 104.

⁶ MacNeill 1933, 32-37.

⁷ Kelly 1988, 108-110.

⁸ Kelly 1988, 142-144.

Maan saattoi saada haltuunsa nautinnalla eli riittävän pitkällä oleskelulla. Lailliselle perilliselle saattoi riittää vuoden tai kahden nautinta, kun taas pisimillään saatettiin tarvita jopa viisi elinikää. Laittoman maan haltuunoton saattoi kiistää rikkomalla omistajaksi pyrkivän aidat, ajamalla tämän karjan pois ja tuomalla omaa karjaa tilalle tai valittamalla asiasta julkisesti. Kaikille näille toimille vaadittiin todistajien läsnäolo.¹

Walesissa neljä sukupolvea isän puolelta katkeamatonta maan hallussapitoa muutti hallussapidon omistukseksi (priodolder, ownership) ja tällöin "neljännestä miehestä" tuli omistaja. Näin hankittu omistusoikeus katosi, jos maan hylkäsi yhdeksän sukupolven ajaksi. Niinpä yhdeksän sukupolven ajan saattoi joku maan alun perin omistaneen suvun jälkeläinen tulla vaatimaan uudelleen neljän sukupolven ajaksi asutetun maan jakoa perustuen oikeuteensa saada osansa sukunsa perintömaasta. Tällöin maa jaettiin uudisasuttajan ja vanhan omistajan jälkeläisen kesken siinä suhteessa, kuinka monetta polvea vanhan omistajan jälkeläinen oli.² Jos joutomaan asuttaja tuli ulkomailta (alltudion, alien), hän sai maahan omistusoikeuden (priodolder), vaikka olikin itse sidottu (adscripti glebae, bonded).³

Jos henkilöllä oli laillinen oikeus maahan, mutta kyseinen maa ei ollut hänen hallinnassaan, oli oikean omistajan käytössä prosessi maan takaisin saamiseksi (tellach, legal entry)⁴. Siinä kantaja saapuu maalle kahden hevosen, todistajan ja takaajien kanssa, mutta poistuu heti. Nyt vastaajalla on viisi päivää aikaa toimittaa maakiista välimiesten käsittelyyn. Jos näin ei tapahdu, kantaja voi kymmenen päivää ensimmäisen toimenpiteen jälkeen tuoda neljä hevosta laiduntamaan maalle kahden todistajan ja takaajien läsnä ollessa. Nyt vastaajalla on kolme päivää aikaa reagoida. Jos mitään ei tapahdu, voi kantaja kaksikymmentä päivää ensimmäisen toimenpiteen jälkeen tuoda maalle kahdeksan hevosta ja kolme todistajaa. Nyt vastaaja voi pyytää tuomarilta nopeaa käsittelyä ensimmäisenä mahdollisena päivänä. Muussa tapauksessa kantaja saa omistusoikeuden, jonka merkiksi hän sytyttää tulen, hoitaa hevosensa ja yöpyy maalla. Jos kantaja on nainen⁵, aikarajat ovat lyhyemmät ja hevosten sijasta tuodaan uuhia; viimeisellä kerralla mukana on taikina-kaukalo ja jauhosiivilä. Oli laitonta yrittää ottaa haltuunsa maa, johon ei ole oikeutta, mutta laillinenkin haltuunottoyritys muuttui laittomaksi, jos esim. eläimiä oli väärä määrä. Toisaalta sukulaisten hylkäämän tai lainsuojattoman maan sai ottaa haltuunsa.⁶

Walesissa tellachia vastaava toimi oli dadannudd, jolla saattoi hakea omistusoikeutta perintömaahan. Jos kantajan isä oli kantanut tilalle kuorman ja sytyttänyt tulen, saattoi kantaja jäädä tilalle kolmeksi päiväksi, jos isä oli tuonut tilalle vankkurinsa ja tavaransa aikaraja oli viisi päivää. Jos kantajan isä oli viljellyt tilaa,

¹ Kelly 1988, 109-110. Vrt. roomalainen usucapio, ks. s. 23.

² Jones 1972, 323-324. Jones laskee, että jos Hywel Ddan lait ovat 900-luvulta, tämä käytäntö juontaisi juurensa 600-luvulle.

³ Jones 1972, 333-334.

⁴ Vrt. roomalainen interdictum, ks. s. 24.

⁵ Jos nainen oli perinyt maata veljien puutteessa (bantellech, femal entry; Kelly 1988 104-105).

⁶ Kelly 1988, 186-189.

kantaja saattoi jäädä tilalle sadonkorjuuseen asti. Kyseisten aikojen sisällä vastaajalla oli mahdollisuus todistaa parempi perintöoikeutensa (ach ac edryf).¹ Dadannuiddin lisäksi Walesissa tunnettiin muitakin maan hallintaan liittyviä kanteita, joiden käyttö vaati tietoa ja taitoa, sillä näissäkin proseduraaliset virheet saattoivat merkitä oikeuskiistan häviämistä.²

Osa kuningaskunnan (túath) maasta oli varattu kuninkaan käyttöön ja oli niin muodoin kulloinkin vallassa olevan kuninkaan omaisuutta. Osa tästä maasta saattoi olla osoitettu kuninkaan oikeusoppineelle, pääru-noilijalle, lääkärille tms.³ Kuninkailla oli kuitenkin hallinnassaan myös oman sukunsa maat ja he usein käyttivät valtaansa kasvattaakseen niitä tai pyrkimällä siirtämään lisää maaomaisuutta sukulaisilleen tai klienteilleen.⁴ Kuninkaiden ja herrojen mailla orjat ja palvelijat tekivät maatyöt, vuoden ajan mukaan myös klientit ja puolivapaat alustalaiset osallistuivat maatöihin.⁵ Myös Walesissa kuninkaiden maat olivat pääasiassa orjien ja epävapaiden hoidossa.⁶

Kirkko omisti paljon maata, josta osa oli vuokrattu kirkon klienteille.⁷ Kuninkaan käyttöön varattua maata saattoi lahjoittaa túathin päätöksellä kirkolle, joka vastavuoroisesti tarjosi palveluksiaan maksutta túathille.⁸ Vaikka suvun maata ei saanut luovuttaa suvun ulkopuolelle, kirkolle saattoi tehdä lahjoituksia (myös Walesissa), kunhan lahjoittaja ei ollut jo muuten vähentänyt maidensa arvoa.⁹ Merkittävät kirkonmiehet olivat usein merkittävää sukua ja ilmeisesti jättivät sukunsa maat lain mukaan omille pojilleen, eivätkä kirkolle.¹⁰

Irlannissa ei saanut myydä omaa osuuttaan suvun maasta ilman muun suvun suostumusta. Jokainen jäsen, joka oli hoitanut omat maahan liittyvät velvoitteensa, oli oikeutettu mitätöimään muiden suvun jäsenten myyntisuunnitelmat.¹¹ Jos joku jätti hoitamatta maahan liittyvät velvollisuutensa esim. aitaamisen osalta, muut suvun jäsenet olivat velvollisia hoitamaan asian hänen puolestaan.¹² Jos hoiti tilaansa niin hyvin, että se alkoi tuottaa ylijäämää, oli voitolla mahdollista ostaa lisää maata, joka ei tullut ainakaan kokonaan suvun omistukseen (acquired land). Tätä maata sai myydä vapaasti, mutta riippuen siitä, miten maan hankintaan tarvittu ylijäämä oli syntynyt, suvulla saattoi olla oikeus yhteen tai kahteen kolmasosaan maasta.¹³

¹ Jones 1972, 325.

² Stacey 2004, 112-118.

³ Kelly 1988, 100-101.

⁴ MacNeill 1933, 32-37.

⁵ Kelly 1988, 66.

⁶ Jones 1972, 300-301.

⁷ Jopa niin, että munkkia tarkoittava sana "manach" tarkoitti lakiteksteissä usein kirkon klienttejä. Kelly 1988, 39, 100-101.

⁸ Peden 1977, 85.

⁹ Jones 1996, 183. Kelly 1988, 122,

¹⁰ Viite?

¹¹ Kelly 1988, 12-13.

¹² Kelly 1988, 100-101.

¹³ Voitto saattoi olla tulosta maan tuottoisuudesta tai haltijansa ahkeruudesta. Kelly 1988, 100-101.

Sopimuksia (ja oletettavasti maahan liittyviä kauppasopimuksia) saattoi solmia vain oman kunniansa arvosta, suurempiin kauppoihin tarvittiin suvun suostumus ja mahdollisesti useampia ja merkittävämpiä takaaajia.¹ Naiset saivat tehdä sopimuksia ilman miehensä suostumusta vain jos olivat tuoneet avioliittoon omaisuutta ja tällöinkin vain suotuisia (advantageous) sopimuksia koskien taloutta ja tilaa, maan vuokrausta, eläinten ostoa yms. Jos mies ei ollut tuonut avioliittoon mitään omaisuutta, vaimo saattoi purkaa miehen tekemät sopimukset.²

Isä ei voinut purkaa velvollisuutensa hoitaneen pojan (dutyful son) suotuisia sopimuksia maan ostamisesta, jos tällä ei ollut tilaa viljellä isänsä maalla; huonoihin sopimuksiin isä saattoi puuttua. Sama toimi myös toisin päin, ja pojalla oli oikeus purkaa sellaiset isänsä sopimukset, jotka vaikuttivat hänen perintöönsä. Muu suku saattoi purkaa sellaiset sopimukset, joista tulevat tappiot olisivat päätyneet suvun maksettavaksi, samoin herra saattoi puuttua alaisensa sopimuksiin.³

Walesilaiset lait eivät käytännössä tunnustaneet kirjallisten dokumenttien (charters) merkitystä maan omistuksen siirrossa, vaan arvostivat enemmän perinteistä suullista prosessia todistajineen. Näin siitä huolimatta, että kirkko oli pitänyt kirjaa saamistaan maalahjoituksista mahdollisesti jo 500-luvulta alkaen.⁴ Näin oli myös Irlannissa: kirkko mielellään dokumentoi maan omistuksen siirron kirjallisesti, kun muut luottivat enemmän todistajiin, vakuuksiin, rajamerkkeihin jne.⁵

¹ Kelly 1988, 29, 158, 167, 169-170.

² Kelly 1988, 160.

³ Kelly 1988, 162-163.

⁴ Pryce 2000, 36.

⁵ Binchy 1975, 28-31.

4. Anglosaksit ja Englanti

Anglosaksien alkukoti oli Tanskan ja Luoteis-Saksan alueella. Perinteisen käsityksen mukaan juutit asuivat Pohjois-Jyllannissa, anglit Etelä-Jyllannin ja Schleswigin alueilla ja saksit puolestaan Schleswig-Holsteinin alueella ja Ala-Saksin rannikolla. Pohjanmeren rannikolla Ems- ja Rein-jokien välisellä alueella asui myös friisejä, joiden kieli ilmeisesti on lähinnä muinaisenglantia, vaikka he eivät lähteiden mukaan osallistuneetkaan valtaukseen siinä määrin kuin pohjoisemmat heimot.¹

Arkeologisten löytöjen perusteella ensimmäiset anglosaksit saapuivat Britanniaan jo 100-luvun lopussa kaupankäynnin myötä. 200-luvun loppuun mennessä anglosakseja toimi myös roomalaisten värvääminä foederati-joukkoina² ja miehitti ns. Saxon Shoren linnoituksia³. Kauppasuhteet mantereelle jatkuivat⁴, vaikka saksia osallistuihin skottien ja piktien ryöstöretkiin jo 300-luvulla. Asutus muuttui miehitykseksi 400-luvulla vasta roomalaisten lähdettyä.⁵

Germaanien kansainvaellus oli käynnistynyt jo huomattavasti aiemmin itäisten kansojen kuten slaavien ja hunnien levittäytyessä länttä kohti, ja kaikki nämä olivat aikanaan olleet myös osasyynä kelttien vaelluksessa länteen. Myös väestönkasvun katsotaan aiheuttaneen painetta migraatiolle. Anglosaksien kohdalla yhtenä syynä on voinut olla myös merenpinnan nousu ja lisääntyneet tulvat Pohjanmeren alavilla rannoilla⁶ sekä tanskalaisten leviäminen Skoonesta ja Sjellannista Jyllantiin.

Bedan mukaan brittien kuningas Vortigern kutsui vuonna 449 juutti-veljekset Hengistin ja Horsan joukkoi-neen auttamaan brittejä piktejä vastaan. Palkkansa lisäksi veljekset joukkoi-neen saivat Thanet'n saaren asuttavakseen. Vortigern ei kuitenkaan pitkään pystynyt maksamaan palkkasotilailleen. Anglosaksien Britannian valtauksen katsotaan alkaneen kun nämä kääntyivät häntä vastaan.⁷ Anglosaksit tulivat Englantiin tarkoituksenaan asettua asumaan ja he ilmeisesti toivat myös perheensä mukanaan⁸. Juutit perustivat valtaamalleen alueelle Kentin kuningaskunnan. Ællen johdolla saksit perustivat etelärannikolle Sussexin (South

¹ Ilmeisesti Susan Oosthuizen on tuoreeltaan kyseenalaistanut saapujien kansallisia identiteettejä (*The emergence of English*. Arc humanities press, Leeds 2019). Työn kannalta tällä ei kuitenkaan ole merkitystä.

² Mantereella germaanit saivat tällaisten suhteiden myötä jalansijan Rooman maaperältä ja saattoivat omaksua roomalaista kulttuuria, mikä todennäköisesti osaltaan selittää eroja Britannian ja mantereen germaanivalloituksissa.

³ Saxon Shore käsitti roomalaisten linnoituksia Englannin kanaalin molemmilla rannoilla.

⁴ Kauppasuhteet myös varmistivat, että tulevilla valloittajilla oli riittävä laivasto käytettävissään. (Charles-Edwards 2003, 25).

⁵ Berresford Ellis 1993, 34. Charles-Edwards 2003, 25. Dillon & Chadwick 1967, 47-48.

⁶ Meierin mukaan meren pinnan nousu ja tulvat ovat katkaisseet asutuksen Alankomaiden rannikolla 450-650 välillä eli juuri samoihin aikoihin anglosaksi-migraation kanssa (Meier 2004); toisaalta Maarleveld et al. kertovat merenpinnan laskeneen Tanskan lounaisrannikolla (Maarleveld et al. 2008, 10).

⁷ Beda 1.XV (1907, 29-31). Vrt. myös Visigoottien sopimus Rooman kanssa, joka päättyi Rooman valtaukseen 410 (Charles-Edwards 2003, 10).

⁸ Clark 1995, 209-210.

Saxons). Essex (East Saxons) ja Itä-Anglia saivat myös ensimmäisen anglosaksivaltionsa 400-luvulla. Ensimmäiset 100-150 vuotta anglosaksien toiminnan painopiste oli itäisellä ja eteläisellä rannikolla ja sieltä nousivat myös anglosaksien ensimmäisen bretwaldat, ylikuninkaat.

Britit yrittivät pitää puolensa tulokkaita vastaan, ensin Ambrosius Aurelianus ja sitten tuntemattoman, historialliseksi Arthuriksi arvelun sotapäällikön johdolla niin, että 500-luvun alussa anglosaksien eteneminen pysähtyi n. 50 vuoden ajaksi.¹ Tämän jälkeen aluevaltauksat jälleen jatkuivat ja niiden painopiste siirtyi pohjoiseen.² Mahdollisesti aiemmat britti-kuningaskunnat Bernicia ja Deira saivat ensimmäiset anglikuninkaan 500-luvun puolivälissä. Wessexin (West Saxons) ensimmäinen tunnettu kuningas on vuodelta 519, Mercian puolestaan vuodelta 584. Näiden lisäksi oli lukuisia pienempiä kuningaskuntia, jotka vähitellen kuitenkin liitettiin isompiin, alkuun alikuningaskuntina, myöhemmin maakuntina (esim. Hwicce, Lindsey). Nämä uudet kuningaskunnat myös ottivat johtoaseman anglosaksien joukossa.

Kun Englannin kartta alkoi täyttyä anglosaksien kuningaskunnista, alettiin sotia käydä myös anglosaksien kesken, vaikka rajaa jatkuvasti hivutettiin myös länteen brittien alueille. 600-luvun alussa Bernicia valtasi Deiran ja Elmetin, joista muodostui myöhemmin Northumbria. Wessex ja Mercia kilpailivat siitä, kenellä kulloinkin oli ylivalta valloituksista aiemmin johtaneiden Essexin, Sussexin ja Kentin yli ja Mercia saa yllötteen Itä-Angliasta 600-luvulla. Ylivalta ei aina tarkoittanut, että toinen kuningaskunta olisi lakannut olemasta, useimmiten hävinnyt osapuoli tunnusti toisen kuninkaan korkeammaksi ja saattoi tällöin jatkaa olemassaoloon. Ylikuninkaalla saattoi olla mukanaan useammankin pienen kuningaskunnan joukot käydessään sotaan jotain muuta naapuriaan vastaan; toisaalta tällaiset suuret liittoumat olivat yleensä lyhytikäisiä ja hajosivat kun ne koonnut kuningas kuoli. Ajan mittaan kuningaskuntien määrä kuitenkin väheni ja koko kasvoi, mikä hieman rauhoitti tilannetta.³

Tähän mennessä brittiperäisiin vastustajiin oli jo ehditty tutustua paremmin ja ilmeisesti rauhanomainen kanssakäyntikin oli jossain määrin mahdollista. Vastustajien kanssa on ollut ainakin tilaisuus neuvotella veroista (tribute), joilla brittien kuningaskunnat ovat yrittäneet ostaa rauhaa. Veroja maksavista brittien alikuninkaista oli se ilo, että näillä tuloilla anglosaksikuninkaat saattoivat palkita seuraajiaan ja pitää heidät lojaleina, mikä puolestaan auttoi pärjäämään muita anglosaksivaltioita vastaan.⁴ Mercialla ilmeisesti oli brittiylhäisöä jopa alikuninkainaan, riippuen siitä, tulkitaanko länsirajalla olleet pienemmät kuningaskunnat britti-

¹ Ward-Perkinsin (2000, 527-528) mielestä britit puolustautuivat tehokkaammin kuin gallit, koska anglosaksien valloitus eteni hitaammin kuin frankkien. Woolfin mukaan frankit olivat kuitenkin jo jossain määrin roomalaistuneet, joten heidän ei tarvinnut valloittaa Galliaa, riitti kun otti sen hallinnon haltuunsa (Woolf 2007, 117).

² Charles-Edwards 2003, 10-11, 30.

³ Lambert 2017, 113-116.

⁴ Charles-Edwardsin mukaan voimakkaimmilla kolmella anglosaksikuningaskunnalla oli kullakin oma brittien asuttama "takamaa", joista saatujen verotulojen avulla ne pysyivät merkittävinä; valloituksen alun voimakkailla valtiolla Kentillä ja Itä-Anglialle ei vastaavaa resurssia enää myöhemmin ollut ja ne pian menettivätkin asemansa (2003, 38-40).

vai anglosaksiperäisiksi. Wessex on mahdollisesti sopinut brittien kanssa hallitsijasukujen välisistä avioliitoista, mikä selittäisi Wessexin hallitsijahuoneeseen ilmaantuneet brittinimet.¹

Selkein todiste anglosaksien ja brittien yhteiselosta ovat Inen lait 600-luvun taitteesta. Näiden mukaan brittien oli mahdollista omistaa maata ja kuten anglosakseilla, omistuksen määrä vaikutti verirahaan, vaikka briteillä merkittävästi vähemmän. Britit eivät siis olleet vain orjia ja parhaimmillaan verirahan suuruus vastasi alempaa anglosaksiaatelia.² Ward-Perkins on esittänyt, että tämä jo itsessään olisi houkutellut alueen brittejä tekemään tietoisin valinnan ja vaihtamaan kansallisuuttaan.³ Woolf kuitenkin laskee, että samojen lakien tuloksena olisi ollut brittien maaomaisuuden menetys: kun valan arvo oli riippuvainen (myös anglosaksioikeudessa) maan (ja verirahan) määrästä, niin vaikka oikeus olisi tuominnut oikeudenmukaisesti, olisi britti joka kerta tarvinnut merkittävästi enemmän maata kuin vastapuoli voittaakseen ja hävitessään joutunut maksamaan isommat korvaukset. Näin brittien omaisuus ja maa olisi ajan mittaan siirtynyt vähitellen anglosaksien omistukseen.⁴

800-luvulla joukkoon ilmaantui uusi osapuoli, kun viikingit saapuivat rannoille. Alun ryöstely muuttui maa-hanmuutoksi ja lyhyessä ajassa viikingit valtasivat Itä-Anglian, eteläisen Northumbrian ja itäisen Mercian, sekä muita alueita Skotlannissa ja Irlannissa. Wessex joutui aluksi perääntymään ja neuvotteli rauhan, mutta 800-900-luvun taitteessa Wessex alkoi siirtää rajaansa takaisin itään. Vuonna 927 Wessex valloitti Northumbrian ja yhdisti ensimmäistä kertaa koko Englannin yhdeksi valtakunnaksi. Tämän jälkeenkin tanskalaiset vielä kilpailivat Englannin kruunusta, kunnes Normannit tulivat 1066 ja puhalsivat pelin poikki.

4.1 Anglosaksien oikeuden kehitys ja lähteet

Kun anglosaksit saapuivat uuteen kotimaahansa, he eivät osanneet kirjoittaa ja oikeuteen liittyvät tavat ja periaatteet kulkivat suullisena perimätietona. Vaikka valloitetujen alueiden asukkaista ainakin osa oli kirjotustaitoisia, oppivat anglosaksit taidon vasta kristinuskon myötä. Kristinusko saapui ensin Kentiin, kun kuningas Æthelberht avioitui frankkien Berthan kanssa.⁵ Tämän isoisä Clovis I oli käänthynyt kristityksi 496 ja itsekin kristitty Bertha puolestaan edesauttoi paavi Gregorius I:n lähettämien Augustinuksen ja Paulinuksen lähetystyötä Englannissa. Vilkkaiden kauppasuhteiden ja kuningattaren lisäksi Æthelberht sai frankeilta

¹ Esim. Cerdic, Ceawlin, Cynegils ja Cenwalh. Coates 2007, 175 (alaviite). Ward-Perkins 2000, 515-516.

² Grimmer 2007, 102-114.

³ Ward-Perkins 2000, 523-524.

⁴ Woolfin mukaan frankkien *Lex Salica* toimi vastaavasti. Woolf 2007 127-129.

⁵ Kentin ja frankkien suhteita mahdollisesti selittää, että juutit olivat asuneet frankkien alueilla ennen tuloaan Britanniin. Yhteydet alueiden välillä säilyivät ainakin arkeologisten löytöjen perusteella (Stenton 1971, 59-60. Whitelock 1963, 13.)

myös Rooman keisareihin pohjautuvan kristityn kuninkaan mallin.¹ Clovis I oli paitsi kääntynyt kristinuskoon, myös antanut koota frankkien ensimmäisen lain, *Lex Salica* vuoden 500 tienoilla. Æthelberht seurasi mallia: kääntyi kristityksi ja antoi kirjoittaa Kentin ensimmäiset lait n. vuonna 600.²

Æthelberhtin lait ovat varhaisista anglosaksi laeista pisimmät.³ Lait käsittelevät ensi sijassa sitä, miten erilaisia kunniaan kohdistuvia loukkauksia⁴ korvataan rahallisesti. Toinen keskeinen aihe ovat varkaudet.⁵ Perinteisesti on katsottu kirkonmiesten kirjanneen kuninkaan myötävaikutuksella anglosaksien tavat laeiksi.⁶ Kie-litieteen avulla on kuitenkin osoitettu, että lakiteksteissä on viitteitä allitteraatiosta, jonka puolestaan on tulkittu merkitsevän sitä, että myös anglosaksien lait olivat alkujaan säilyneet suullisina ne varta vasten opetelleiden henkilöiden muistissa ja niitä olisi käytetty ja kerrattu kansankokouksissa (assembly) joissa heimon jäsenet vastasivat itse oikeuden käytöstä.⁷ Lambert on myös sitä mieltä, että kyse on nimenomaan laeista (æ), eikä vain tavoista.⁸ Æthelberht oli siis lakien säätämisen sijasta antanut kirjoittaa ylös ja hyväksyttää kansankokouksessa kansansa perimätietona kulkeneet oikeudelliset säännöt – tämä puolestaan on Lambertin tulkinnan mukaan ollut ensimmäinen askel siinä jatkumossa, jossa oikeuden määrittely on vähitellen siirtynyt yhteisön omilta asiantuntijoilta kuninkaalle.⁹ Vaikka lait olivatkin nyt saaneet kirjallisen muodon, on epätodennäköistä, että näitä kirjoituksia olisi kopioitu ja käytetty laajasti.¹⁰ Todennäköisempää on, että varsinkin paikallisen oikeuden jakamisen osalta jatkettiin kuten ennenkin, suullisen perinteen varassa.¹¹

Seuraavat kirjoitetut lait ovat myös Kentistä. Hlothhæren ja Eadricin lait ovat heidän yhteishallintonsa ajalta vuosina 679-685¹², Wihtrædin lait ovat vuodelta 695. Samaan lakien ryhmään voi liittää myös Inen (670-728) hallintokauden alkuun ajoittuvat lait Wessexistä n. vuodelta 690.

Kun Æthelberht kodifioi aiempia lakeja, nämä myöhemmät kuninkaat alkoivat säätää myös uusia ja mahdollisesti hyväksyttivät ne neuvoa antavissa kokouksissa. Uudet lait eivät juurikaan toista sitä minkä ilmeisesti

¹ Lambert 2017, 31.

² Tosin on viitteitä siitä, että jo aiemmat kuninkaat säätivät/kokosivat lakeja, nämä vain eivät ole säilyneet.

³ Æthelberht 1-83 (*The beginnings of English law* 2002, 24-37).

⁴ Esim. ruumiinvamman tuottamus, tappo tai vapaan miehen suojeluksen (mundbyrd) rikkomisen tunkeutumalla hänen taloonsa tai häiritsemällä hänen naisiaan tai orjiaan.

⁵ Griffiths 1998, 33-42. Lambert 2017, 35-37.

⁶ Ks. esim. Griffiths 1998, 11-12.

⁷ Griffiths 1998, 11. Lambert 2017, 31-32, 45, 75-76, 140-141. Lambertin vertailukohtina islantilaisten, frankkien ja irlantilaisten lainoppineet.

⁸ Lambert 2017, 70-72.

⁹ Lambert 2017, 31, 34, 44. Vaikka lähteitä ei ole juuri säilynyt, niin ilmeisesti oikeuden omatoiminen jakaminen yhteisön jäsenten kokouksissa ei ole ollut aivan tavatonta, Lambert mainitsee esimerkkeinä Islannin ja Bretagnen.

¹⁰ Vasta Alfredin laeista on olemassa "taskupainos", jonka voisi olettaa toimineen referenssinä tuomioita jaettaessa (MS Cotton Nero A.I, British Library). <https://earlyenglishlaws.ac.uk/laws/manuscripts/g/> (2.10.2020) Ks. myös Lambert 2017, 142, alaviite.

¹¹ Lambert 2017, 80.

¹² Tai vaihtoehtoisesti molempien erikseen säätämät lait on koottu myöhemmin yhteen. ks. <https://earlyenglish-laws.ac.uk/laws/texts/hl/> (20.9.2020)

katsottiin olevan jo tunnettua ja Kentin osalta myös kirjoitettua, esim. verirahojen määrästä mainitaan pääasiassa vain ne, jotka uupuvat Æthelberhtin laeista. Jopa Inen lait lähtevät siitä, että niiden taustalla on vanhempaa lainsäädäntöä joko suullisena tai kirjallisena (mutta sittemmin kadonneena). Uudet lait syntyivät osin kuninkaan antamien tuomioiden (domas) myötä, kun nämä tuomarin roolissa joutuivat ratkomaan hankalia tai sellaisia uusia tapauksia, joihin ei suoraan löytynyt vastauksia vanhasta perinteestä. Itse lakeja ei niinkään muutettu, vain niihin liittyviä tapoja ja käytäntöjä (þeawas). Tämä myös näkyy lakiteksteissä siinä, miten lakipykälät loikkivat odottamatta aiheesta toiseen, ja toisaalta käsiteltyjen tapausten logiikkaa on välillä vaikea ymmärtää, jollei ajattele niiden olevan poikkeustapauksia yleisesti tunnettuihin lakeihin.¹

Näissä 600-luvun lopun uusissa laeissa oli toisaalta pyrkimyksenä ohjata väestö noudattamaan kristinuskon periaatteita, esim. kastamaan lapsensa 30 päivän kuluessa syntymästä, välttämään työntekoa pyhänä ja toisaalta proseduraalisten rikkeiden rankaiseminen, esim. kun asianosaisia velvoitettiin sakon uhalla hankkimaan tarvittavat takaukset tai olemaan suojelematta karkulaisia. Osa näistä on toki voinut olla kirjoittamattomina käytäntöinä jo aiemminkin. Uutta näyttää olleen kuninkaan lisääntynyt rooli oikeudellisten rikkomusten rankaisussa. Kun Æthelberhtin laeissa pääpaino oli korvata rikkomukset kärsineelle osapuolelle (joka saattoi olla myös kuningas itse), niin nyt korvausten rinnalle nousivat rangaistukset, joissa rahallisena hyötyjänä oli kuningas ja tapauksesta riippuen (ruumiillisena) kärsijänä rikoksen tekijä.² Lakien kirjoittaminen oli tuskin edelleenkään oleellisin osa niiden käyttöä, mikä selittää, että merkittävien anglosaksi-kuningaskuntien kuten Mercian, Northumbrian tai Itä-Anglian laeista ei ole kirjallisia lähteitä, vaikka viitteitä itse lakeihin on säilynyt.³

Æthelberhtin, Hlothhæren ja Eadricin sekä Wihtrædin lait ovat säilyneet vain yhdessä, 1100-luvulta peräisin olevassa käsikirjoituksessa, *Textus Roffensiksessa*.⁴ Inen lait sen sijaan ovat säilyneet useissa käsikirjoituksissa, sillä hänen myöhempi seuraajansa Alfred liitti ne omien lakiensa liitteeksi.⁵

Varhaisten lakien jälkeen kuluu lähes kaksi sataa vuotta, ennen seuraavaa lakikokoelmaa. Nyt asialla on Alfred, jonka *Domboc* on n. vuodelta 890⁶. Alfredin lait ovat säilyneet useammassa käsikirjoituksessa. Näistä vanhin *MS 173* sisältää myös yhden vuonna 890 aloitetun *Anglo-Saxon Chronicle*n vanhimmista versioista. *Dombocin* katsotaan valmistuneen Alfredin hallintokauden lopulla 890-luvulla. Muut *Dombocin* käsikirjoitukset ovat myöhempiä 1000-1100-luvuilta. Alfred liitti lakikirjaansa myös muita hyviksi katsomiaan lakeja: teos alkaa Mooseksen ja apostolien laeilla, jatkuu Alfredin omilla laeilla ja loppuun on laitettu liitteeksi

¹ Lambert 2017, 69, 72-74, 76-79, 81.

² Lambert 2017, 88-89, 94-103.

³ Lambert 2017, 74-75, 81-82.

⁴ Lisi Oliverin *The Beginnings of English Law* (Toronto 2002) sisältää näistä tuoreimman edition.

⁵ Lambert kuitenkin perustelee, että lait kuvastavat varhaisempaa tilannetta, sillä ne eivät ole kaikilta osin linjassa Alfredin myöhempien lakien kanssa (Lambert 2017, 68).

⁶ Griffiths 1998, 44-79.

Wessexin kuninkaan Inen lait. Alfred kertoo hyödyntäneensä laeissaan paitsi Inen, myös Kentin Æthelberhtin ja Mercian Offan lakeja. Alfredin myös latinaksi käännettyt lait sisältyvät ns. *Quadripartitus*-lakikoelmaan 1100-luvun alusta. Tämä puolestaan on säilynyt osana useampia käsikirjotuksia 1100-luvulta.¹

Alfredin jälkeen lakeja säätivät mm. Edvard Vanhempi (kaksi tekstiä), Æthelstan (useampia tekstejä), Edmund I (kolme tekstiä), Edgar (kolme tekstiä), Ethelred (useampia tekstejä) ja Cnut (useampia tekstejä). Lisäksi yhteiselo viikinkien kanssa tuotti useita sopimuksia, joissa määriteltiin sitä, miten viikinkien ja englantilaisten asukkaiden välillä tuli toimia, jos syntyi ristiriitoja tai tapahtui rikoksia. Lambertin mukaan lakitekstit ovat pitkälti samanlaisia, kuninkaan tuomioiden pohjalta syntyneitä lakeja kuten 600-luvun lopun lait, toki kuninkaiden kiinnostuksen kohteet ovat vaikuttaneet painotuksiin. Huomattavaa on, että rangaistusten merkitys paitsi kasvaa, ne muuttuvat myös hyvin ankariksi, jopa julmiksi, vaikka ne kohdistuvat edelleen varkauksiin, uskonnollisiksi katsottaviin rikkeisiin ja oikeudellisten menettelytapojen rikkomisiin. Edelleenkin väkivalta sinänsä ei ole rangaistavaa (korvattavaa kyllä), mutta nyt kuninkaat ovat laajentaneet suojaansa (grið) kirkkoihin, koteihin ja maanteille.²

Kaikki anglosaksien lait löytyvät Felix Liebermanin toimittamasta kirjasarjasta *Die Gesetze der Angelsachsen* 1-3 joka on standardieditio. Kommentoidut translitteraatiot ja käsikirjoitusten faksimilet löytyvät nykyään myös *Early English Law* –projektin sivuilta.³

Toinen merkittävä lähdejoukko, joka valaisee maanomistusta ovat maakirjat ja testamentit (charters), joissa (useimmiten) kuningas luovuttaa maahan liittyviä oikeuksia joko kirkolliselle yhteisölle tai muulle henkilölle, joka puolestaan tekee testamenttiluovutuksen kirkolliselle taholle. Näitä on säilynyt Æthelberhtin ajoilta lähtien liki kaksi tuhatta ja ne ovat nykyään kätevästi tarjolla *Electronic Sawyer* –projektin sivuilla, josta löytyy useimpiin paitsi translitteraatio myös käännös.⁴

Lakien ja maakirjojen lisäksi tarjolla on joukko sekalaisia lähteitä, kuten *Domesday book*, kronikoita ja pyhimyslegendoja, joissa satunnaisesti käsitellään tai referoidaan erilaisia oikeustapauksia. Koska mitään varsinaisia pöytäkirjoja ei oikeuden istunnoista ole säilynyt (jos niitä on koskaan ollutkaan), nämä ovat ensisijainen lähde, kun halutaan tutkia, miten lakeja on käytännössä pantu toimeen. Patrick Wormald koonnut listan näistä eri lähteistä löytyvistä tapauksista. Kun listalta tiputtaa maakirjat, jää jäljelle 83 tapausta, joista

¹ Ks. <https://earlyenglishlaws.ac.uk/laws/texts/af/> (27.9.2020).

² Lambert 2017, 156-157, 165-174, 181-183.

³ *Early English Law project* –sivusto tarjoaa myös faksimilen Liebermanin teksteistä koskien kutakin lakia: <https://earlyenglishlaws.ac.uk/> (27.9.2020)

⁴ Peter Sawyer vuonna 1968 julkaisema kirja *Anglo-Saxon Charters: an Annotated List and Bibliography* sisälsi ensimmäinen kokoelman asiakirjojen, jotka ovat nyt tarjolla tietokannassa, johon on täydennetty myös myöhempiä löytöjä: <https://esawyer.lib.cam.ac.uk/about/index.html> (4.10.2020)

noin puolet käsittelee maanomistukseen liittyviä riitoja, loppuissa taas useimmiten on kyse maaomaisuuden menetyksestä rangaistuksena johonkin muuhun rikokseen.¹

Jos haluaa laajentaa lähdemateriaalia anglosaksien germaanisiin juuriin, on hyvä muistaa mannergermaanien lait. Mainittakoon tässä yhteydessä seuraavat anglosaksien lähtöalueen asukkaille Kaarle Suuren käskystä 700-800-lukujen taitteessa kirjoitetut lait: *Lex Frisonum*, *Lex Saxonum*, *Lex Anglorum et Werinorum hoc est Thuringorum* sekä *Lex Chamavorum*.

4.2 Anglosaksien oikeuden yleispiirteitä

Kuten edellisessä luvussa kävi ilmi, lait olivat ilmeisesti alkuun suullisena kulkenutta perimätietoa, jota asiaan perehtyneet opettelivat, välittivät ja tulkitsivat kansankokouksissa. Kuninkaan rooli oli toimia tuomarina ja vasta kristinuskon myötä roomalaista esimerkkiä seuraten perinnäistavat kirjattiin ylös. Myöhemmin kuninkaat ottivat aktiivisemmän roolin ja alkoivat säätää lakeja yhdessä neuvostonsa kanssa.

Oikeuden kannalta keskeinen foorumi oli kansankokous. Tämä oli vanha perinne jo Æthelberthin aikana ja riippumaton kuninkaasta. Se teki päätöksiä kollektiivisesti ja päätöksillä oli auktoriteettia jopa kuningasta vastaan. Kirjoitetusta laista huolimatta paikalliset käytännöt usein vallitsivat², eivätkä kuninkaatkaan pyrkineet täydelliseen yhdenmukaisuuteen lakien noudattamisessa, tämän aika tuli vasta 1100-luvulla kiertävien tuomareiden myötä. Kansankokoukset olivat julkisia ja ilmeisesti ainakin alkuun niissä voitiin käsitellä myös kirkollisia asioita.³

Lähteet eivät kerro kuninkaan tai tämän virkailijoiden osallistuneen paikallisiin kokouksiin, tuomioihin tai edes tuomioiden toimeenpanoon. Vasta 900-luvulla ilmaantuvat sheriffit korvaavat asianomistajan tai yhteisön toimeenpanossa. Usein kuitenkin paikallinen mahtimies oli kokousten johdossa. Lambert arvelee yhteisön hyväksynnän olleen merkittävä motivaatio sille, että kansankokousten antamia tuomioita kunnioitettiin ja noudatettiin, toki asianomistajan ja vastaajan omat suvutkin osaltaan pitivät tästä huolen. Kuninkaanseen oli kuitenkin aina mahdollista vedota, jollei tuomio miellyttänyt.⁴ Jos uudempi ja vanhempi laki määräisivät eri tavoin, tuoreempi oli se jota noudatettiin, mutta vanhempaakin seurattiin, mikäli se vahvisti epäselviä kohtia tai täytti uudemman puutteita.⁵

Varhaisten lakien perusteella oikeudessa käsiteltiin eniten väkivaltaa, myöhempien lähteiden perusteella puolestaan maanomistusta ja perimistä. Säilynyt lähdemateriaali todennäköisesti kuitenkin kaventaa kuvaa

¹ Lambert 2017, 167. "A handlist of Anglo-Saxon lawsuits" (Wormald 1999, 253-287).

² Mumby 2011, 400-401.

³ Lambert 2017, 136-146.

⁴ Griffiths 1998, 17. Lambert 2017, 45-47, 135-146. Pollock & Maitland 1895, 16.

⁵ Griffiths 1998, 15.

oikeuden käsittelemistä asioista. Asianosaiset todistivat asiassaan vannomalla tai tarvittaessa myötävannojen tuella tai vaihtoehtoisesti antamalla taloudellisia takuita. Joissain tapauksissa oli osoitettava hyvämainisuutensa vannomalla, ennen kuin edes sai tuoda asian käsittelyyn. Rikosasioissa todisteita tai päättelyä ei juurikaan käytetty, ilmeisesti pienissä yhteisöissä syyllisen oletettiin olevan tiedossa muutenkin.¹ Kunniaan ja väkivaltaan liittyvissä rikoksissa osalliset olivat aktiivisia, mutta voutien ja paikallisten merkkihenkilöiden aktiivisuutta vaadittiin hallinnollisten ja uskonnollisten rikkomusten esilletuonnissa. Yleisesti haluttomuudesta näiden asioiden hoitoon kertoo se, että lait ottivat näitä rikoksia jatkuvasti uudestaan esille ja milloin kannustivat ilmiantopalkkioilla, milloin rankaisivat tekemättä jättämiset.² Myös vapauden menettämisen ja orjuuden uhka piti kansalaiset lainkuuliaisina.³

Vanhan käsityksen mukaan lakien tarkoituksena oli rajoittaa pakanayhteisön verenhimoa korvaamalla verikosto maksusuorituksilla. Lambert on kuitenkin pyrkinyt lukemaan anglosaksien lakitekstejä ajan omista lähtökohdista käsin⁴ ja tullut tulokseen, että säilyneiden varhaisten lakien kannalta keskeisintä oli vapaiden miesten kunnian säilyttäminen. Riitatilanteissa tähän päästiin arvioimalla loukkauksista maksettavat korvaukset niin suuriksi, että ne oli kunniallista vastaanottaa ja toisaalta niin alas, että ne oli vielä kunniallista maksaa – näin molempien osapuolien kunnia säilyi, erityisesti muiden yhteisön jäsenten silmissä.⁵ Tämä myös selittää, miksi laeissa mielellään luetellaan rahasummia. Tällainen käsitys kunnian merkityksestä saa tukea paitsi anglosaksien omista tarinoista ja runoista, myös muilta germaaneilta.⁶ Kunnian merkityksestä kertoo myös se, että nöyryyttävistä teoista joutui maksamaan enemmän.⁷

Lakien toinen tarkoitus näyttää olleen luetteloida ne rangaistukset, joista saataviin maksusuorituksiin kuningas oli oikeutettu (edellä mainitut yritykset hallinnollisten ja uskonnollisten rikollisten kiinnisaantiin liittyvät tähän). Suullisesti säilyneet lait lienevät käsitelleet muitakin asioita (kuten perintöjä, rangaistuksia, oikeudenkäyntien käytäntöjä), mutta näitä on mahdollisesti pidetty vähemmän tärkeinä tai sitten niissä on noudatettu paikallisia käytäntöjä, jotka eivät ole päätyneet kuninkaan "yleisten" lakien kokoelmaan.⁸

Vaikka varhaiset lait ovatkin lähes kaikista asioista vähäpuheisia, ne kertovat yhteiskunnan eriarvoistumisen lisääntymisestä Englantiin saapumisen jälkeen. Jokaisella väestöryhmällä oli tarkasti mitattava arvo, joka

¹ Griffiths 1998, 14. Pollock & Maitland 1895, 16.

² Lambert 2017, 155-156.

³ Griffiths 1998, 18. Vankilan sijasta

⁴ Lähteiden vähäisen määrän takia on yleensä päädytty rekonstruoimaan varhaisia oikeuskäytäntöjä myöhempien pohjalta – tähän syyllystyn myös itse tässä tutkimuksessa.

⁵ Esim. Islannissa *ólafnaðarmaðr* (man of no measure) oli henkilö, joka ei suostunut maksamaan korvauksia omista teoistaan eikä vastaanottamaan niitä muiden teoista. Lambert 2017, 57 alaviite.

⁶ "Stomachs may be impaled, eyes gouged out and slaves raped, but proper compensation settlements would allow all free men to live together in a state of mutual respect and peaceful goodwill." Lambert 2017, 33-40, 56-57. Charles-Edwards 1976, 180-181.

⁷ Esim. vapaan miehen kastroimisesta joutui maksamaan kolminkertaisen verirahan, kun tappamisen hinta oli vain yksinkertainen. *Æthelred* 64 (Griffiths 1998, 40). Pollock & Maitland 1895, 31.

⁸ Lambert 2017 49, 61.

näkyi parhaiten maksetusta verirahasta (wergeld). Æthelberhtin laeissa tämä ei vielä suoraan näy, yhteiskunnan hierarkia on vielä matala.¹ Kuninkaan suojelun (munbyrd) rikkominen on toki kalliimpaa kuin tavallisen vapaan miehen ja vapautetun orjan tappaminen puolestaan halvempaa kuin vapaan miehen.² Myöhemmin Alfredin laeissa hierarkia on jo lisääntynyt ja etäisyys kuninkaaseen kasvanut.³ Vapaat miehet lajitellaan sen mukaan mikä on heidän verirahansa: "two-hynde man", "six-hynde man", "twelve-hynde man" jne. ja tämän mukaan määrittyvät kaikki muutkin korvaukset.⁴

40. Rangaistus murtautumisesta (burg-bryce) kuninkaan asumukseen on 120 shillinkiä. Arkkipiispalle 90 shillinkiä. Piispalle tai virkamiehelle (ealdorman) 60 shillinkiä. 1200 shillingin miehelle (twelve-hynde man) 30 shillinkiä, 600 shillingin miehelle 15 shillinkiä. Vapaan miehen tilalle tunkeutumisesta (edor-bryce) rangaistus on 5 shillinkiä. Jos tämä tapahtuu, kun sotaväki (fyrd) on muualla tai pääsiäisen aikaan (lent), korvaus olkoon kaksinkertainen. Jos joku jättää viettämättä pääsiäistä ilman erivapautta, maksakoon 120 shillinkiä.⁵

Hierarkian yläpäässä olivat ylikuningas ja tavalliset kuninkaat, seuraavana kuninkaan sukulaiset (ætheling), muut aateliset (eorl, eorlcundman, gesithcundman), virkamiehet (ealdorman) ja kuninkaan seuralaiset ja muu vähempi aatelisto (thegn, thane). Kristinuskon mukana tulleet arkkipiispat olivat samanarvoisia kuin kuninkaan sukulaiset, piispat puolestaan olivat muiden aatelisten tasolla. Näiden alapuolella olivat vapaat miehet (ceorl), vapautetut miehet joita oli kolmea eri tasoa (læt) ja kahta eri tasoa olevat epävapaat (esne/puolivapaa tai palvelija, þeow/orja).⁶

Perinteisesti kuninkuuden on katsottu olleen anglosakseille tuttua jo ajalta ennen Englantiin saapumista.⁷ Nykykäsityksen mukaan kotiseuduillaan anglosaksien yhteisöt muodostuivat omavaraistaloudessa elävistä maanviljelijöistä, joilla ei ollut kuninkaita ja käsitys kuninkuudesta kehittyi asteittain kun pienemmät yhteisöt sulautuivat isommiksi, joiden yhteistyön koordinointi ja hallinto oli vaativampaa.⁸ Valloituksen alkuvaiheissa kuninkaan asema oli vaatimattomampi, hän oli vain muita merkittävämpi vapaa mies, joukkojensa johtaja, joka sai muita isompia korvauksia ja jolla oli oikeus kestitykseen (fedesl), oikeus kutsua kansankokous koolle ja velvoittaa kansansa vapaat miehet osallistumaan sotaretkelle tai maanpuolustukseen.⁹ Ylikuningas (bretwalda) puolestaan johti tarvittaessa usean eri kuningaskunnan yhteisiä sotajoukkoja ja muut kuninkaat maksoivat hänelle veroa (tribute).¹⁰

¹ Woolf 2007, 117.

² Æthelberht 24, 27 (*The beginnings of English law* 2002, 29).

³ Grimmer 2007, 112-113.

⁴ Alfred 29-31 (Griffiths 1998, 68).

⁵ Alfred 40 (Griffiths 1998, 72-73).

⁶ Lambert 2017, 50. Whitelock 1963, 77-82.

⁷ Whitelock 1963, 48.

⁸ Lambert 2017, 28.

⁹ Lambert 2017, 57-59.

¹⁰ Whitelock 1963, 48. Nimeltä mainittuja tai muuten sellaisiksi tulkittuja ylikuninkaita mahtuu vuosien 500-1000 välille viitisentoista.

Oli anglosakseilla sitten kuningas mukanaan tai ei, niin saapuessaan Englantiin anglosaksit olivat vapaita miehiä. Paikoin laeissa mainitaan ceorl, joka yleensä käännetään synonyymiksi vapaalle miehelle (frigman). Vapaan miehen aseina olivat keihäs ja kilpi ja hän oli velvollinen sakon tai maidensa menettämisen uhalla lähtemään sotaan tai puolustamaan maataan.¹ Ensijasssa hän kuitenkin oli sukunsa maita viljelevä talonpoika.² Pelteret näkee jaon olleen konkreettisempi: osa väestä olisi ollut viljelijöitä ja osa sotilaita, sen sijaan että kaikki olisivat toimineet tilanteen mukaan molemmissa rooleissa.³ Vapaa mies oli ensi sijassa itse vastuussa vahingonteostaan ja vasta jos hän ei pystynyt suoriutumaan korvauksista, osallistui suku niihin. Tällöinkin rikolliselle saattoi olla kannattavampaa vaihtaa maisemaa, sillä tässä tapauksessa suvun maksuvelvollisuus putosi puoleen alkuperäisestä summasta.⁴ Suvun merkitys ei kuitenkaan ollut yhtä suuri kuin kelteillä ja skandinaavisilla kansoilla, mahdollisesti siksi, että kuningas oli niin vahva vastavoima.⁵

Maata viljelevien vapaiden miesten asema kuitenkin heikkeni ajan mittaan. Alkuun he maksoivat kuninkaalle feormia tai ylläpitivät tätä kestityksellä ja osallistuivat aseineen fyrdiin. Jossain vaiheessa näitä suorituksia alettiin tulouttaa kuninkaan virkamiehille tai valtakunnan ylimystölle ja heistä tuli näiden "miehiä", varsinkin jos he seurasivat näitä sotaretkille. Mahdollisesti huonojen satovuosien myötä entisen omistajan oli luovuttava omistuksestaan ja jättävä vuokratilajelijäksi (gafolgelda, gebur). Myös huonoon aikaan sattunut rangaistus tai sakko saattoi pakottaa maiden myyntiin. Vähitellen suuria maaomaisuuksia keränneet maan mahtavat alkoivat maita luovuttaessaan luovuttaa ne asukkaineen "mid mete 7 mid mannum", vaikka mailla olisi ollutkin vapaita talonpoikia. Sitten tilojen omistajat alkoivat edellyttää alustalaisiltaan lupaa lähteä ja luvasta piti maksaa. Näin vapaan maata viljelevän miehen status oli muuttunut lähemmäs maaorjaa (serf). Jos vapaus alkuaan oli ollut suhdetta heimon muihin jäseniin, se oli myöhemmin suhdetta maahan.⁶

Toki kehitystä tapahtui myös toiseen suuntaan. Jos maanviljelijä menestyi niin hyvin, että sai hankittua haltuunsa viisi hidea maata, joista maksoi verot kuninkaalle, hän saattoi olla oikeutettu thegnin arvoisiin verirahoihin.⁷ Jos yksi hide oli riittävä ceorlin perheelle, niin viisi hidea puolestaan ylläpiti thegnin perheen. Hide (hid, hiwisc; 'family') ei niinkään ollut maan pinta-alan mitta, vaan sen avulla määriteltiin tilaan kohdistuvat raskuudet. Kentissä vastaava mitta oli sulung (sulh, 'plough'), joka puolestaan oli alue, jonka kahdeksan härän vetotiimillä sai pidettyä viljeltynä. Sulung oli isompi kuin hide, vähintäänkin kaksinkertainen.⁸

¹ Whitelock 1963, 73-75.

² Whitelock 1963, 67-70. John 1960, 34-35.

³ Pelteret 1985, 127-128.

⁴ Lambert 2017, 53-54.

⁵ Griffiths 1998, 18.

⁶ Finberg 1972, 437. Griffiths 1998, 18. Pelteret 1985, 129-130. Whitelock 1963, 99. John 1960, 35-36.

⁷ Whitelock 1963, 87.

⁸ Normanni-valloituksen jälkeisten lähteiden mukaan hide olisi ollut 40-120 eekkeriä sijainnistaan riippuen. Stenton 1971, 279-282. Whitelock 1963, 67-70.

Thegnin asema kuitenkin riippui myös syntyperästä ja hän oli kuninkaan seuralainen (geneat). Thegn oli perinyt osan maastaan suvultaan ja saanut osan maasta kuninkaalta, mutta saattoi menettää tämän, jos laiminlöi velvollisuutensa osallistua sotaretkille ja puolustukseen. Thegn alkoi vähitellen olla synonyymi alemmalle aatelille. Kun Alfredin aikana 800-luvun lopussa thegnejä oli vielä monen tasoisia, korkea-arvoisista lähes tavallisiin vapaisiin miehiin, 1000-luvulla he olivat jo paljon arvokkaampaa väkeä, ns. 1200 shillingin miehiä.¹

Earl puolestaan oli korkea-arvoisempi aatelinen. Nämä ja thegnit saattoivat olla ealdormaneja, kuninkaan virkamiehiä, jotka olivat usein kuninkaan edustajia paikallistasolla ja toimivat tarvittaessa kansankokousten johtajina. He myös vastasivat sotilaallisista toimenpiteistä, esim. fyrdin koollekutsumisesta omilta ja vastuullaan olevilta mailta. Tämän sotilaallisen roolin takia kuninkaat usein olivat heistä riippuvaisia. Korkeimmat ealdormanit vastasivat pienempien valtioiden alikuninkaita, joiden suvut usein ajan mittaan muuttivatkin ealdormaneiksi (dux).²

Anglosaksit tunsivat orjuuden (Peow, esne) jo ennen Englantiin saapumistaan ja orjuus jatkui aina normannien valloitukseen saakka³, vaikka sitä jonkin verran rajoitettiin (esim. ensin kiellettiin anglosaksi-orjien myyminen ulkomaille, sitten kristittyjen orjien myyminen pakanoille⁴). Mahdollisesti osa roomalaisten ja brittien orjista jatkoi valloituksen jälkeen anglosaksien omistuksessa. Valloitusten myötä myös aiemmin vapaita brittejä päätyi orjiksi, jopa niin, että muinaisenglannin "wealh", joka alun pitäen tarkoitti ulkomailaista, alkoi tarkoittaa ensin brittiä ja sitten orjaa (ja vielä myöhemmin walesilaista). Kaikista briteistä ei kuitenkaan tullut orjia, sillä esim. Inen lait määrittelevät heillekin verirahan, tosin alhaisemman kuin anglosakseille.⁵ Kun Englannin valloituksen edetessä anglosaksit alkoivat taistella vallasta keskenään, alkoi myös anglosakseja päätyä orjiksi. Nämä olivat yleensä maanviljelijöitä, kiinnisaadut sotilaat sen sijaan saatettiin tappaa. Orjaksi saattoi päätyä myös rangaistuksena, velkojen takia – tai myymällä itsensä tai perheenjäsenensä.⁶

Orjien asema riippui heidän omistajiensa asemasta. Aatelisen omistaman orjan vahingoittaminen maksoi enemmän kuin tavallisen vapaan miehen omistaman. Toisaalta orjan tehtävät vaikuttivat tämän loukkauksesta maksetun korvauksen suuruuteen siten, että tärkeämmässä roolissa ollut orja oli kalliimpi.⁷ Epäva-

¹ Finberg 1972, 436, 439. Lambert 1998, 128.

² Lamber 2017, 116-118.

³ Pelteret tosin arvelee, että tuolloin hävisi vain anglosaksien käyttämä termistö (Peow, esne, wealh), sillä normannien mielestä kaikki tilan henkilöt olivat käytetystä nimityksestä huolimatta riippuvaisia herrastaan (1985, 132-133).

⁴ Ine 11 (*Ancient laws and institutes of England* 1840, 111). Cnut II.3 (*Ancient laws and institutes of England* 1840, 377-379). Vaikka *Ancient laws and institutes* ei olekaan lähdejulkaisuista luotettavin, niin se on kuitenkin vapaasti saatavilla verksota. Ao. kohtia ja rinnakkaisia käännöksiä kannattaa etsiä muualtakin.

⁵ Ine 23, 32 (*Ancient laws and institutes of England* 1840, 117-119, 123). Finberg 1972, 438.

⁶ Pelteret 1985, 118-125. Pollock & Maitland 1895, 8. Whitelock 1963, 111.

⁷ Finberg 1972, 430.

paalle itselleen ei koskaan maksettu korvauksia, vaan ne sai hänen omistajansa. Epävapaa ei myöskään voinut maksaa verirahaa, vaan maksoi aina nahallaan.¹ Orjat saattoivat mennä naimisiin ja heillä usein oli omistajansa tarjoama mökki ja pelto käytössään. Orja saattoi myös vapaa-ajallaan ansaita ja siten mahdollisesti ostaa itsensä vapaaksi.² Kirkonmiesten antama esimerkki kannusti orjien vapauttamiseen. Tämä tehtiin maanomistajille houkuttelevammaksi, kun Wihtred 695 sääti, että vapautetun orjan isännälle jää jatkosakin tämän holhous ja entinen isäntä on oikeutettu entisen orjansa verirahaan, vaikka tämä olisi muuttanut muualle asumaan.³ Entisen orjan kannalta tämä näkyi lähinnä vapautena suhteessa muihin kuin entiseen omistajaan (mahdollisesti orjan satus oli muuttunut *peow* > *esne*).⁴ Oikeus orjien vapauttamiseen oli sidottu maanomistukseen ja oli mahdollista vain erivapaudella. Mielenkiintoista on, että vaikka kirkko alun perin näytti mallia orjien vapauttamisessa, se ei itse myöhemmin enää pystynyt sitä tekemään, koska se ei saanut vähentää omaisuuttaan.⁵

Naisen asema anglosaksisessa yhteiskunnassa oli varsin hyvä verrattuna normannivalloituksen jälkeiseen aikaan.⁶ Cnutin lain mukaan he saattoivat vaikuttaa puolisonsa valintaan⁷ tai jopa olla menemättä naimisiin. He saivat erota, erotessaan he saivat pitää avioliittoon tuomansa omaisuuden ja usein myös lapsensa⁸. Naisen veriraha oli sama kuin hänen miehensä ja lesken *mundbyrd* vastaavasti. Naisella oli oikeus tehdä testamentti, toimia kantajana, todistajana ja (myötä)vannojana oikeudessa. Naiset myös vastasivat itse omista rikoksistaan. Anglosaksisella ajalla oli paljon kaksoisluostareita ja näiden johdossa oli usein abbedissa, jolla oli valtaa yhteiskunnassa laajemminkin.⁹ Lambert on kriittisempi ja arvelee naisen aseman olleen kauppavararaan rinnastettavissa, so. tämä myytiin/ostettiin avioliittoon. Toisaalta, Charles-Edwards esittää avioliiton (gyft) vastavuoroisten vaihtokauppojen sarjana (gift), jossa mies antaa vastalahjan vaimosta tämän suvulle ja huomenlahjan vastalahjana vaimolle tämän neitsyydestä.¹⁰

Vaikka nainen toisaalta rinnastuu vapaaseen mieheen korvausten suhteessa, korvaus myös saattoi mennä naisesta vastuussa olleelle miehelle, jonka suojelua oli loukattu. Leskien maininta laeissa on kuitenkin Lambertin mielestä osoitus siitä, että naisten rooli yhteiskunnassa oli todennäköisesti merkittävämpi kuin mitä lakitekstit antavat ymmärtää.¹¹

¹ Lambert 50-51. Pelteret 1985, 124.

² Whitelock 1963, 109-110.

³ Wihtred 8 (*Ancient laws and institutes of England* 1840, 39).

⁴ Finberg 1972, 435-436.

⁵ Pelteret 1985, 130-131.

⁶ <https://earlyenglishlaws.ac.uk/reference/essays/women-and-law/> (6.10.2020)

⁷ Cnut 75 (*Ancient laws and institutes of England* 1840, 215).

⁸ Æthelberht 76.3-76.4 (*The beginnings of English law* 2002, 34; ks. myös Griffiths 1998, 41, jossa nro 79-80 hieman eri käännöksellä). Hlothhær & Eadric 6 (*Ancient laws and institutes of England* 1840, 31).

⁹ Clark 1995, 214-222.

¹⁰ Charles-Edwards 1976, 181.

¹¹ Lambert 2017, 51-55.

4.3 Anglosaksien maan omistus lainsäädännössä

Aiempiin tutkimuksen esittelemiin oikeusperinteisiin verrattuna säilyneet anglosaksiset lait ovat hyvin suppea, eivätkä juurikaan käsittele maan omistamista tai siihen liittyviä sääntöjä.¹ Ne eroavat tässä myös muista germaanien laeista, joihin maan omistamisen ja hallinnan yksityiskohtia on kirjattu tarkemmin. Tämä selittynee ainakin osin sillä, että mantereella germaanit asuivat pitkään roomalaisten naapureina ja olivat tätä kautta tutustuneet jo varhain roomalaisiin käytäntöihin kaupan ja muun kanssakäymisen myötä, toisin kuin anglosaksit, jotka asuivat pohjoisempana germaanien "takana". Valloitetujen alueiden mukana mannergermaanit saivat valtakuntiansa alamaiseksi suuren joukon roomalaistuneita gallialaisia. Tämä näkyy myös oikeudessa, esimerkiksi visigoottien varhaisimman, visigoottien omaan käyttöön suunnatun *Codex Euricianuksen* (480), rinnalle tehtiin toinen, *Lex Romana Visigothorum* (506) määrittelemään roomalaisten alamaisten oikeuksia. Ristiriitatilanteissa visigoottien omat käytännöt toki ajoivat yli roomalaisten. Muitakin erottavia tekijöitä löytyy: kun kaikki manner-germaanisaiset lait (jopa germaanien omaan käyttöön suunnatut) on kirjoitettu latinaksi, anglosaksien varhaisimmat lait on kirjoitettu muinaisenglanniksi.²

Vaikka maan omistamista tai omistuksen siirtämistä ei juurikaan säädelty laeilla, se ei kuitenkaan ollut vapaata ja mielivaltaista. Myöhempien oikeuslähteiden ja muun lähdemateriaalin perusteella on pystytty päättämään ainakin jotain maanomistuksen luonteesta. Lähteet kertovat kolmesta eri tyyppisestä maaomaisuudesta, joita ovat kansanmaa (folkland), kirjamaa (bookland) ja lainamaa (lænland). Perinteisen käsityksen mukaan kansanmaan omistusta säätelivät perinnäistavat, jotka pyrkivät säilyttämään maan suvun hallussa. Kirjamaa puolestaan oli maata, jonka saattoi luovuttaa vapaasti maakirjan/luovutuskirjan (charter) avulla. Lainamaa puolestaan kattoi kaikki maan tilapäisen hallinnan muodot, kuten vuokraamisen.³

Varhaisimmat maakirjat ovat 600-luvun lopulta ja latinankielisiä. Tällöin kristinuskoon kääntyneille anglosakseille oli herännyt tarve lahjoittaa maata uskonnollisten yhteisöjen toimeentuloa varten. Tämä ei ilmeisesti ollut kovin helppoa perinteisesti hallinnoidun kansanmaan osalta, mutta kirkonmiehet toivat mukaan tähän ratkaisun. Kirkon maaomaisuuden hallinnointi perustui 400-luvun roomalaiseen siviilioikeuteen ja ius ecclesiasticum –formulaan. Englantiin vastaavan asiakirjan mallin toivat kirkonmiehet Theodore (602-690) ja Wilfrid (633-709).⁴ Tässä vaiheessa klassisen roomalaisen oikeuden omistuskäsitteet olivat jo pitkälti sekoittuneet, joten maakirjoihin kirjautui korkein tunnettu keisarin annettavissa oleva roomalaisen oikeuden hallinnan muoto, ius perpetuum. Roomalaisilla tämä tarkoitti pysyvää maan vuokrasopimusta, kun taas anglosakseille tämä tarkoitti vapaata luovutus- ja perinnöksijättöoikeutta. Maan omistuksen ja hallinnan

¹ John 1960, 58-59.

² John 1960, 60-61. Johnin mukaan latinan kieli ei ollut Britanniassa yhtä laajassa käytössä kuin Galliassa. Nähdäkseni mannergermaaneilla oli kuitenkin muutenkin paremmat edellytykset ottaa latinalainen kulttuuri osaksi omaansa, ks. myös Charles-Edwards 2003, 11.

³ Vuokra-ajat saattoivat olla pitkiä, esim. kolme elinikää, jolloin alkuperäisen vuokraajan lapsilla ja lapsenlapsilla oli perillisinä oikeus jatkaa maan käyttöä (Clark 1995, 207.)

⁴ John 1960, 1, 18-20.

luovuttamisen sijasta maakirjalla luotiin oikeuksia (book-right), jotka liitettiin tiettyyn, usein maakirjaa hakenneen henkilön jo omistamaan maa-alueeseen (ja siksi kyseessä ei ollut maan hallinnan tai omistuksen luovutus). Ius perpetuumiin usein sisältyi facultas, jonka tarkoitti vapaata lahjoitusoikeutta. Anglosakseilla facultas sen sijaan lisäsi maakirjaan oikeuden vapauttaa maan mukana tulevat orjat.¹

Maakirjan myöntäminen – yleensä korkeaan hintaan - oli kuninkaiden yksinoikeus ja alkuun niitä pääasiassa sai kuninkaiden sukulaiset ja lähipiirin mahtihenkilöt sekä virkamiehet.² Lyhyimmillään maakirja saattoi olla seuraavanlainen:

*Jumalan nimeen, minä, Æthelred, Mercian kuningas, yhdessä neuvostoni kanssa ja hyväksynnällä, annan sinulle, piispa Wealdhere, 10 hidea maata paikassa, jonka nimi on Ealing, Lontoon luostarielämän parantamiseen.*³

Alun perin maakirjoja sai vain luostareille ja kirkolle tehtäviä lahjoituksia varten. Kuningas itse saattoi hakea omistamalleen maa-alalle maakirjaa, jonka hyväksytti neuvostollaan. Maakirjan antamien oikeuksien turvin hän saattoi luovuttaa kyseisen maa-alueen hallinnan ja tulot esim. luostarille sen toiminnan turvaamiseksi ja jotta se rukoilisi kuninkaan ja valtakunnan puolesta. Tällä tavoin perustettujen luostarien johtoon päätyi usein kuninkaan sukulaisia, joten siinä mielessä maan hallinta pysyi usein pitkäänkin "perheessä". Kirkolliset tahot mielellään käyttivät alkuun myös maakirjan mukana tulevaa oikeutta vapauttaa maan mukana tulleet orjat, myöhemmin orjien vapautus oli osa monen kirjamaata omistavan maallikonkin testamenttia.

Käytännössä kirjamaan omistaja sai kerätä maalta sellaiset tuotot, jotka muuten olisivat menneet kuninkaalle tai tämän edustajalle. Maakirjojen tarkoitus ei siis ollut vapauttaa asukkaita veroista vaan siirtää verotuotto kirjamaan haltijalle.⁴ Maa-aluetta viljelevät ceorlit ja orjat olivat velvollisia maksamaan mm. siltojen ja linnojen rakentamisesta, kustantamaan sotaväkeä (ja mahdollisesti itsekin siihen osallistumaan), mutta lisäksi oli monia muitakin velvoitteita (esim. tributum, vectigal, pastus, victus). Tärkein lienee kuitenkin ollut feorm, jolla kerättiin luontaistuotteita ja palveluksia, joilla ylläpidettiin kuningasta ja tämän hovia ja jonka tuotto siis maakirjan oikeuksilla siirrettiin kirjamaan haltijalle.⁵ Muita kirjamaan tuottoja saattoivat olla erilaiset sakot (wite) ja menetykset (forfeiture), joilla lainrikkokjia rangaistiin ja joiden määrä kasvoi sitä mukaa kun lait alkoivat jakaa enemmän rangaistuksia.

Nykyään voi tuntua oudolta luovuttaa maasta saatavat verot, sakot yms. toiselle. Luontaistaloudessa kuningas kuitenkin pystyi kuluttamaan vain rajallisen määrän maan tuottoa, joten oli järkevää luovuttaa ylimää-

¹ John 1960, 3-7, 11-14.

² John 1960, 7, 9, 11-12, 27, 32. Pollock & Maitland 1895, 37. Whitelock 1963, 36, 80-82.

³ <https://esawyer.lib.cam.ac.uk/charter/1783.html> (4.10.2020)

⁴ Lambert 2017, 129.

⁵ John 1960, 26-29, 64.

räinen ystäville ja seuralaisille, jotka pysyivät näin lojaaleina ja auttoivat paitsi pysymään vallassa, myös valtaamaan uusia alueita.¹ Kaikista maahan liittyvistä oikeuksista kuningaskaan ei kuitenkaan ollut halukas luopumaan. Valtakunnan puolustukseen liittyvät burh-bote, brycg-bot ja fyrd² puuttuvat varhaisemmista maakirjoista, mutta myöhemmissä eksplisiittisesti mainitaan, että (edes kirkon) kirjamaa ei ollut vapautettu näistä kolmesta rasitteesta. Vaikka kuninkaat olivatkin valmiit luovuttamaan feormin ja oikeuden tuotot, he eivät olleet valmiit luopumaan valtakunnan puolustamisessa tärkeistä resursseista ja jos näitä velvollisuuksia yritettiin vältellä, luvassa oli rangaistuksia.³

Kirjamaan tulot ja siihen liittyvät oikeudet houkuttelivat niin paljon, että kuningaskunnan silmäätekevät henkilöt alkoivat väärinkäyttää tätä kirkollisille tahoille suunnattua etuoikeutta. He perustivat luostareita itselleen ja perheenjäsenilleen ilman tarkoitustakaan elää luostarisääntöjen mukaan, vain jotta saisivat mailleen maakirjan tuomat etuoikeudet. Tämä käytäntö tunnetaan, koska Beda valitti kirjeessään piispa Ecgbertille, kuinka maan merkkihenkilöt, jopa ministerit, tällä tavoin ottivat käyttöönsä maata, jonka olisi pitänyt päätyä nuorille miehille, jotta nämä olisivat voineet perustaa perheen, mutta nyt joutuivat hakemaan onneaan muiden valtioiden palveluksesta.⁴ Mercian Offan (d.796) ajoista lähtien alkoi kuitenkin olla mahdollista saada maata myös ilman kirkollista tarkoitusta. Tämän jälkeen kirjamaa alkoi vähitellen muuttua tavalliseksi aristokraattiseksi maanomistukseksi, jota ennen pitkää saivat haltuunsa myös alemmilla sosiaalisilla portailla olevat henkilöt.⁵

Kirjamaata vanhempi maanomistuksen muoto oli anglosaksien lakeja edeltäviin tapoihin perustunut kansanmaa (folkland). Termi esiintyy lähteissä vain muutama kerran⁶, mutta sen merkitystä on tulkittu monella tavalla. John Allen esitti aikoinaan, että kyseessä oli heimon/kansan omistama maa, jota jaettiin vapaille miehille kansankokousten päätösten mukaan. Maa saattoi olla yksin tai yhdessä muiden kanssa hallittua, mutta hallintaoikeus oli määräaikainen, jonka jälkeen maa palasi jälleen kansankokouksen jaettavaksi, maa ei siis ollut perintöoikeutta.⁷ Vinogradoffin mukaan kyseessä oli yksityisessä omistuksessa ollut maa, jonka omistusta hallitsivat ja rajoittivat perinnäiset tavat (folkright, common law, communi iure), jotka puolestaan pyrkivät pitämään maan suvun hallussa (vaikka Vinogradoff olikin kriittinen termin "family land" käyttämisestä).⁸

¹ Lambert 2017, 157.

² Velvollisuus osallistua linnoitusten ja siltojen rakentamiseen sekä sotaväkeen ja sen ylläpitoon.

³ Lambert 2017, 129. Ine 51 (*Ancient laws and institutes of England* 1840, 135).

⁴ Beda §11-12 (1845, 146-148). John 1960, 73-78.

⁵ John 1960, 71-78.

⁶ Vinogradoff 1893, 6.

⁷ Allen 1830, 144-146.

⁸ Vinogradoff 1893, 10-11, 16-17. Pollock & Maitland (1895, 39) ovat samaa mieltä.

Uuden näkökulman keskusteluun toi Eric John 1960 ilmestyneessä teoksessaan. Hän aloittaa määrittelemällä mitä kirjamaa ja siihen liittyvät oikeudet tarkoittavat ja samalla määrittelee suhteessa niihin mitä kansanmaa voisi olla. Yksityiskohtaisen lähteiden tulkinnan pohjalta John esittää, että kansanmaa oli maata, jota kuningas jakoi seuraajilleen. Kun nämä aikanaan kuolivat, maa palautui takaisin kuninkaan jaettavaksi. Maan haltija saattoi esittää toiveen, että kuningas antaisi maan perilliselle, mutta maan periytyminen toiveen mukaan ei ollut itsestään selvää. Vanhojen teorioiden mukaan oleellista kansanmaalle olisi ollut sen periytyminen ja pysyminen suvussa, kun taas kirjamaan viehätys olisi ollut siinä, että se antoi vapauden lahjoittaa maat kenelle hyvänsä (vaikka sitten kirkolle).¹ Johnin teoria on päinvastainen: maa ei oletusarvoisesti periytynyt ja siten sen pysyminen suvussa oli epävarmaa, tällöin kirjamaan suosion kasvu johtui siitä, että sen avulla oli mahdollista jättää maa omille lapsilleen ja suvulle.²

Vaikka kansanmaan periytyminen näyttääkin tämän pohjalta riippuvan kuninkaan mielihaluista, niin sen hallinnointiin liittyi myös perinnäistapoja, joita kuningas joutui noudattamaan eikä voinut itsekään vapaasti jättää tällaista maata perillisilleen haluamallaan tavalla.³ Koska Johnin päättely perustuu pitkälti maakirjojen tietoihin ja nämä yleistyvät vasta 800-luvulla, voi näiden myöhempien asiakirjojen käsitys kansanmaan luonteesta erota siitä, mitä se anglosaksivalloituksen aikoihin on ollut. John kuitenkin varovasti tulkitsee anglosaksien runouden (lähinnä Beowulf, Widsith) kertovan samaa: maa oli kuninkaan miesten hallussa vain niin kauan kuin he täyttivät velvollisuutensa kuningasta kohtaan. Vaikka heillä sukunsa puolesta olisi ollut oikeus kansanmaahan, oli sen saaminen täysin kuninkaan käsissä. Maasta ja oikeudesta sen perimiseen oli maksettava palveluksilla ja ryöstösaaliilla.⁴ Näiden runollisten lähtökohtien puolesta puhuu myös anglosaksien myöhemmin tekemät testamentit, joilla kirjamaata jätettiin perinnöksi. Näissä on lähes jokaisessa mukana heriot eli perinteinen lahjoitus kuninkaalle siitä hyvästä, että sai jättää maaomaisuutensa testamentilla ja saattoi luottaa sen toimeenpanoon (näin siitä huolimatta, että maakirjaoikeuteen oleellisesti kuului vapaa luovutusoikeus). Johnin arvelee, että heriotin alkuperä palautuu jälleen Beowulf in kuvaamien käytäntöihin: sankarirunoissa kuninkaalta saadut aseet palautuivat sankareiden kuoltua kuninkaalle ja vastaavasti testamenttienkin heriot olisi alkujaan ollut aseita tai muuta arvotavaraa. Vasta kun oikeus kirjamaahan laajeni kuninkaan lähipiiristä ja ylimyksiltä tavallisten kansalaisten ja talonpoikien oikeudeksi, se alkoi merkitä proosallista maksua, perintöveroa (relief) oikeudesta perinnön jättämiseen.⁵

¹ Mumby 2011, 401-402.

² John 1960, 39-62. Pelteret 1985, 127-128. Finberg 1972, 444, 446. Mumby 2011, 412.

³ John 1960, 41 alaviite.

⁴ John 1960, 54-56. Whitelock 1963, 30.

⁵ John 1960, 56-58. Whitelock 1963, 35. Heriot myös sisältyy Beowulf in sanastoon. Arviot Beowulf in ja Widsith in luontiajankohdasta vaihtelevat 500-800-lukujen välillä, ja tällä on toki vaikutusta siihen, miten autenttisenä niidenkään kuvailemia käytäntöjä voidaan pitää.

Charles-Edwards jatkaa samalla linjalla: lahjojen vaihto oli keskeinen osa anglosaksista kunniakäsitystä, kuninkaalta saatu maa, vaikka ei olisikaan perinnöllinen, oli niin merkittävä lahja, että sitoi saajansa vastavuoroisuuden velkaan jota saaja ei pystynyt maksamaan elinaikanaan. Charles-Edwards kuitenkin päättelee lisäksi, että vaikka nuori mies osoitettuaan lojaaliutensa kuninkaalle sai tältä kansanmaata, hän olisi myös perinyt (ainakin osan) isänsä/sukunsa maasta yhdessä veljiensä kanssa.¹

Vaikka tutkimuskirjallisuus lähes pelkästään keskittyy käsittelemään folklandin ja boklandin eroja, on niiden rinnalla pakostakin ollut oltavat vielä vanhempi maanomistuksen muoto, jolla perheen ja suvun maaomaisuus siirtyi perintönä jälkeläisille. Tuskin kaikki maaomaisuus on voinut mennä kuninkaan käsien kautta etenköön anglosaksien lähtöalueilla, jos kuninkaan rooli tuli merkitseväksi vasta Englannissa. Ja jos näin, niin silloin "muinaisen" folklandin juuret ehkä ulottuvat vain Englannin valloitukseen ja siihen, kuinka ryöstelevän sotajoukon päällikkö on palkinnut ystäviään ja rohkeita miehiä vastavallotetulla maalla. Tämä ehkä myös selittää kuinka varhaisesta, tasa-arvoisemmasta anglosaksiyhteisöstä päädyttiin hierarkkisempaan: kuninkaan lahjoittama folkland nosti sen saajat muita paremmiksi ja ero maata viljelevän ceorlin ja soti-laana kunnostautuneen thegnin välille syntyi.

Maanviljelijä (ceorl, husband, commoner) sitoutui vastaavasti vuokranantajaansa, jos otti tältä vastaan maan lisäksi asumuksen. Pelkän maan vuokrannut viljelijä saattoi halutessaan lähteä ja jättää maan, mutta otettuaan vuokranantajalta vastaan asumuksen (botl, dwelling, home), hän oli vastavuoroisuuden takia sidottu vuokranantajaan eikä voinut enää lähteä. Lisäksi hän oli vuokranantajan armoilla, jos tämä halusi vuokralaisen tekevän vuokran lisäksi työsuorituksia, näin siis siitä huolimatta, että ceorlit olivat lähtöjään vapaita. Charles-Edwards katsoo tämän käytännön olleen mahdollisesti alkujuurena myöhempien aikojen maaorjuudelle (villeinage) Englannissa.²

Kaiken edellisen jälkeen voi tulla yllätyksenä, että maata kuitenkin jätettiin perinnöksi ja varsinkin myöhemmiltä ajoilta on tätä käsitteleviä ja sivuavia lähteitä, jotka ehkä osaltaan paljastavat miten asia aiemmin hoidettiin. Perintö jaettiin poikien kesken tasan (partible inheritance) ja vanhin poika peri kotitilan (frumstol). Kent erosi muista anglosaksikuningaskunnista, siellä nuorin poika peri kotitilan, mutta muuten vanhin sai valita ensin; poikien puuttuessa myös tytär saattoi periä.³ Kentin käytännöt olivat myös yllättävän kestäviä. Kun muu Englanti normannien myötä taipui primogenituuraan, niin kentiläinen perinnön tasajako poikien kesken vakiinnutti olemassaolonsa nimellä gavelkind. Jos perillinen oli alaikäinen, sukulaiset valvoivat hänen etujaan.⁴

¹ Charles-Edwards 1976, 183-184.

² Charles-Edwards 1976, 180-187.

³ Mumby 2011, 402, 409.

⁴ Griffiths 1998, 9, alaviite. Mumby 2011, 401, 403, 409. Whitelock 1963, 45.

Kirjamaa tarjosi mahdollisuuden testamentilla määrätä, kenelle maaomaisuus siirtyi. Se miten kirjamaata saattoi lahjoittaa tai testamentata eteenpäin riippui siitä, mitä alkuperäisessä maakirjassa sanottiin. Oli esim. mahdollista rajoittaa perillisen oikeutta vapaaseen testamenttiin:

41. Määräämme, että miehellä, jolla on kirjamaata, jonka hänen sukunsa on hänelle jättänyt, ei ole oikeutta luovuttaa sitä sukunsa ulkopuolelle, jos on olemassa kirjallinen tai suullinen todistus, että luovutuksen ovat kieltäneet ne henkilöt, jotka maan ovat alun pitäen hankkineet tai hänelle antaneet. Jos joku vastustaa tällaisen maan luovutusta, esittäköön todisteet luovutuksen kieltämisestä kuninkaan, piispan ja oman sukunsa läsnä ollessa.¹

Vaikka anglosaksien lait eivät erityisesti sano mitään naisten perimisestä, ne eivät myöskään estä sitä, vaan yleensä käyttävät sukupuolineutraaleja termejä "lapsi" (bearn, cild) tai "perillinen" (ierfenuma).² Jotkin tytärten saaman kirjamaalahjoitukset ovat voineet olla myös kansanmaata. Charles-Edwardsin mielestä myötäjäislahjat (morgengifi) saattoivat olla maata, mutta vasta 1000-luvulla.³ Clarkin mukaan tällä taattiin naisen taloudellinen turvallisuus avioliitossa.⁴ 900-luvun lopulla nainen saattoi kuitenkin omistaa ja hallita kaikkia maatyyppejä yksin tai yhdessä miehensä kanssa, lisäksi nainen pystyi myös vapauttamaan maan mukana saamiaan orjia.⁵ Pääosa lähteistä käsittelee kuitenkin naisia yhteiskunnan ylimmistä kerroksista, mutta toisaalta, suurin osa lähteiden miehistä on samoista piireistä.

Johnin jälkeen folkland-ongelmaan on palannut Mumby. Hänen lähteenään tosin on tutkittavaa ajanjaksoa myöhempi *Domesday Book*, josta hän on poiminut ne tapaukset, jotka käsittelevät perintöjä ajalta ennen normannivalloitusta. Näiden pohjalta katsottuna perinnöt ovat voineet olla hyvinkin eri tavoin järjestettyjä: maat ja niihin liittyvät rasitteet on voitu jakaa perillisten kesken tasan tai jakosuhdetta on voitu muuttaa niin, että joku on saanut enemmän maata ja vastaavasti enemmän rasitteita. Perilliset ovat myös voineet pitää maan jakamattomana ja joko asua samassa talossa (hall) tai rakentaa jokainen omansa. Kotitilan saanut on voinut korvata muille tästä johtuvaa epäsuhtaa jaossa. Maiden herralla on myös voinut olla sanottavaa siihen, miten jako on käytännössä suoritettu. Avioliitot, avioerot, uudelleen avioitumiset ja osasukalaisuudet ovat myös voineet vaikuttaa jakoon merkittävästi.⁶

Mielenkiintoisesti Mumby palaa siihen, mistä Lambert lähtee liikkeelle: lakien ja käytäntöjen suullisuuteen. Hänen mukaansa oleellisinta testamentin tai muun (maahankin) kohdistuvan transaktion kohdalla on, että se on tehty julkisesti kansankokouksessa. Muinaisenglannin testamenttia vastaava sana cwide tarkoitti lausumista (utterance) ja Cnutin mukaan:

¹ Alfred 41 (Griffith 1998, 73).

² Ine 38 (*Ancient laws and institutes of England* 1840, 127). Ethelred III.14 (*Ancient laws and institutes of England* 1840, 299). Mumby 2011, 410-412. Pollock & Maitland 1895, 37.

³ Charles-Edwards 1976, 181.

⁴ Clark 1995, 211-216.

⁵ Clark 1995, 211-216. Whitelock 1963, 87-95.

⁶ Mumby 2011, 405-410.

Jos joku poistuu tästä elämästä ilmoittamatta perillisiä (cwydeleas = "speechless", intestate), joko huolimattomuuttaan tai kuollessaan odottamatta, älköön hänen herransa ottako hänen omaisuudestaan enempää kuin laillisen heriotin. Jaettakoon hänen ohjauksessaan omaisuus oikeudenmukaisesti vaimon, lasten ja suvun kesken, jokaiselle sellainen osuus kuin tälle kuuluu.¹

Vastaavalla julkisuudella vältettiin kiistoja muillakin elämänaloilla esim. tekemällä kaupat ja antamalla lahjat julkisesti voutien tai luotettavien todistajien nähden (tosin Mumbyn esimerkeissä myöhäisen ajankohdan myötä kansankokouksen sijalla olivat shire ja hundred). Samoin perheet julkistivat perintöjärjestelynsä etukäteen. Monista tällaisista tilaisuuksista on jäänyt kirjallisena todisteena pitkiä todistajien listoja kuten "kaikki Essexin thegnit" ja kuolinvuoteellekin pyrittiin saamaan useampi todistaja paikalla kuulemaan viimeiset toiveet, jottei yksittäinen todistaja voinut vetää kotiinpäin. Kun Sifert lahjoitti Downhamin tilan St. Æthelthrythin luostarille, tämä toive julkistettiin kahdesti St. Æthelthrythissä, kerran kuninkaan ja hovin merkkihenkilöiden edessä, kolmannen kerran asia ilmoitettiin Sifertin kotiseudun merkittävälle ihmisille ja viimeisen kerran sitä todisti kolmetoista henkilöä hänen kuolinvuoteellaan, jolloin apotti Byrhtnoth kirjasi sen ylös.²

Jos riitoja pääsi syntymään, ne varmaankin ratkaistiin perittyjen tapojen mukaan. Lait ottavat kantaa vain tapahtuneisiin vahingontekoihin tai oikeudenrikkomuksiin, kuten luvatta toisen tilalla kulkemiseen (sakko 6 shillinkiä)³, tai jos yksi yhteispellon viljelijä oli jättänyt oman osansa aita hoitamatta ja eläimet olivat sen kautta päässeet tuhoamaan sadon (korvatkoon aitansa hoitamatta jättänyt muiden vahingon).⁴

¹ Cnut II.71 (*Ancient laws and institutes of England* 1840, 413-415).

² Mumby 2011, 401-404, 412-414.

³ Æthelred 27 (Griffiths 1998, 36).

⁴ Ine 42 (*Ancient laws and institutes of England* 1840, 129).

5. Johtopäätökset

Lukuisat tutkijat ovat pohtineet kadonneiden brittien arvoitusta eri näkökulmista ja muodostaneet erilaisia teorioita. Kun mikään yksittäinen selitys ei ole riittänyt ratkaisuksi, on ollut tarpeen kehittää uusia ja monimutkaisempia teorioita. Tämänkin tutkimuksen tuloksena on uusi osaselitys, joka mahdollisesti täydentää aiempia.

Alkuperäinen työhypoteesini oli, että sekä roomalainen että brittien maanomistus ja omistuksen siirto olivat paljon sofistikoituneempia prosesseja kuin anglosaksien vastaavat. Kuinka illiteraattit anglosaksit olisivat voineet noudattaa roomalaisten kirjallisia kaupp- ja testamenttikäytäntöjä? Tai miksi valloittaja olisi jaksanut katsella, kun britit jakavat perintöjään serkkujen kanssa neljänteen polveen? Lähtökohtaisesti hypoteesi tuntuu hieman hölmöltä, sillä miksi voittaja ylipäätään välittäisi voitettujen oikeusjärjestelmästä tai tavoista? Aivan pohjaa vailla ajatus ei kuitenkaan ollut, sillä mantereella osa germaaneista kunnioitti valtaamiansa alueiden alkuperäisiä lakeja, jos eivät peräti ottaneet niitä itsekkin käyttöön. Tämä tosin riippuu heimosta, alueesta ja ajasta. Heimosta ne, jotka olivat jo pidempään olleet tekemisissä roomalaisten kanssa, olivat valmiimpia hyödyntämään keisarikunnan hallinnon, verotuksen ja lakien rippeitä, toki omilla tavoillaan. Näillä alueilla usein valloittajien kieli myös sekoittui latinaan (frankit, visigootit), toisin kuin kauempana roomalaisista asuneilla heimoilla, jotka perustivat pieniä kuningaskuntia, pitivät oman kielensä ja kirjoittivat germaanisista lakeja - sikäli mikäli niitä edes kirjoittivat (alemannit, bavaarit ja saalilaiset frankit). Näistä jälkimmäinen joukko muistuttaa anglosakseja.¹

Kaikista työssä tutkituista oikeuskäytännöstä löytyy yhteisiä piirteitä: roomalaisilla ja briteillä omaisuus periytyi alkujaan agnaattista linjaa ja näin lienee ollut myös anglosakseilla, vaikka säilyneet lait eivät tästä kerro. Alkujaan naiset eivät voineet omistaa maata, mutta roomalaisen testamenttioikeuden kehitys toi heille lisää valtaa omaisuuteen; anglosakseilla naisilla puolestaan oli paljon valtaa maaomaisuuteen siinä vaiheessa, kun säilyneet roomalaismalliset testamentit alkavat asiasta jotain kertoa. Roomalaisilla ja briteillä oikeus pyrki suojaamaan maan aikaisempia omistajia laittomilta haltuunotoilta hyvinkin pitkään, anglosakseilta vastaavasta ei ole säilynyt tietoa. Kaikille oli yhteistä, ettei niissä tunnettu primogenituuraa vaan perintö jaettiin tasan, olkoonkin että briteillä naiset eivät olleet osallisina maaomaisuuden jaossa. Säilyneistä laeista käy ilmi, että roomalaisten ja brittien oikeudellinen ajattelu oli hienostuneempaa ja analysoivampaa kuin anglosaksien, mutta säilyneiden anglosaksilakien suppeus tekee tarkemman vertailun sisällön osalta hankalaksi.

¹ Woolf kuitenkin painottaa, että kuvailtu kielten, hallinnon ja lakien välinen suhde on tässä mallissa pikemminkin korreloiva kuin kausaalinen (Woolf 2007, 115-120).

Kaikista tutkituista oikeuskäytännöistä löytyy yhteisiä tekijöitä ja viitteitä yhteisiin juuriin, mutta samanlaisia ne eivät kuitenkaan ole. Vaikka esim. kunnian voimakas merkitys sosiaalisten suhteiden säätelyssä oli yhteistä sekä briteille että anglosakseille, se saattoi toimia pikemminkin rauhanomaista rinnakkaiseloa vastaan kuin parantaa yhteisymmärrystä. Anglosakseilla ei ehkä ollut intressiä mannergermaanien lailla hallita mahdollisesti roomalaistuneita brittejä näiden omien (roomalaisten tai brittiperaisten) lakien mukaan, mutta britit olisivat kuitenkin voineet sopeutua anglosaksien lakeihin (kuten Inen lait osaltaan osoittavat), jos vain olisivat saaneet siihen tilaisuuden. Valloitusten myötä maan omistajat mitä todennäköisimmin vaihtuivat, ja omistuksen vaihtuminen tuskin noudatti minkään vallinneen oikeuskäytännön prosesseja, vaan sodan lakeja.

Aivan hedelmättömäksi tutkimus maanomistusoikeuden vaikutuksista Britannian valloitukseen ei kuitenkaan jäänyt, vaikka tuloksia löytyikin hieman odottamattomista suunnista. Nähdäkseni Rooman keisarikunnan jo 200-luvulla alkaneiden taloudellisten vaikeuksien johdosta vähitellen kiristynyt politiikka pientilallisten liikkumavapauden suhteen yhdistettynä myöhäisen roomalaisen maanomistuksen trendiin muodostaa suurtiloja johti väkisinkin tilanteeseen, jossa brittien on ollut mahdotonta noudattaa perinteisiä käytäntöjä suvun- ja heimon maiden omistuksessa ja hallinnassa. Samalla maan omistuksen kautta jäsentyvät lojaliteetit kärsivät. Tämä puolestaan on voinut vaikuttaa siihen, miten britit pystyivät vastaamaan ulkoisiin uhkiin.

Kaakkois-Englanti oli pitkälti roomalaistunut. Kristinusko virallisena uskona oli omalta osaltaan säilyttämässä keisarikunnan aikaisia käytäntöjä. Tätä tuki myös uskonnon kautta organisoitu koulutus (esim. luostareissa), joka säilyi pitkään silloinkin, kun edellytykset muulle sivistykselle olivat heikommat. Ylemmät luokat puhuivat latinaa, alemmatkin olivat todennäköisesti kaksikielisiä. Suurin osa parhaasta viljelymaasta oli merkittävien kotimaisten ja/tai ulkomaisten oligarkkien omistuksessa. Suuri osa tasaperintöjen pieniksi lohkomia pelloja viljelevistä briteistä oli huonojen satojen ja nousseiden verojen myötä päätynyt joko maahan sidotuiksi tai orjiksi, elleivät olleet kokonaan hylänneet pellojaan. Toki joukkoon mahtui myös vapaita pienomistajia, mutta näiden merkitys roomalaisella ydinalueella oli varmaankin vähäinen; heidän määränsä oli suurempi lännessä ja pohjoisessa, jonne roomalaiset käytännöt eivät olleet levinneet niin kattavasti.

Britannia oli merkittäviä viljan tuottaja. Saadut tuotot olivat tärkeitä varsinkin läntiselle keisarikunnalle ja sen armeijalle, joten niiden kontrollointiin varmasti panostettiin. Varakas maanomistajaluokka hyötyi roomalaisten lakien tuomista erioikeuksista, joilla heidän valtansa viljelijöiden yli kasvoi varsinkin myöhäisen keisarikunnan aikana. Vapautensa ja omistusoikeutensa vähitellen kadottaneet viljelijät tuskin välittivät, millä muodollisuudella heidän oikeutensa ja eritoten velvollisuutensa maahan nähden siirtyivät seuraavalle polvelle. Perinteisesti näiden kahden luokan suhteita olisi hoidettu klienttisuhteina, mutta tuskin Roomassa sen enempää kuin brittiperinteessä maahan sidottuja puolivapaita tai orjia pidettiin klientteinä, heidän olivat jo muutenkin maanomistajasta riippuvaisia. Kun maanomistajilla oli jo riittävästi käskyvaltaa tilallisiinsa nähden, olisi brittikäytäntöihin palaaminen merkinnyt vain lisääntyviä velvoitteita. Tämä järjestely toimi

viljan tuotannon ydinalueella niin kauan kuin roomalainen hallinto toimi. Roomalainen hallinto puolestaan oli riippuvainen roomalaisesta armeijasta. Kun armeija lähti, tilanne muuttui.

Roomalaisten lähdettyä jäljelle jäänyt eliitti alkoi taistella keskenään vallasta. Suurmaanomistajat olivat varmaankin keskeisesti mukana valtakamppailussa, ja hyödynsivät siinä palkollisiaan, jolleivat viljelijöitäänkin siinä määrin kuin nämä olivat käytettävissä. Näiden intressi tukea maanomistajaa ei kuitenkaan ollut samanlainen kuin mitä se olisi ollut perinteisessä brittiyhteisössä, jolloin maanomistaja olisi mahdollisesti ollut oman suvun tai heimon johtaja, jota vapaan miehen olisi ollut velvollisuus tukea. Samanlaista sidettä ei ollut roomalaistuneeseen johtoon ja tilaisuuden tullen puolta oli varmaan mahdollista vaihtaa sen mukaan, kenen joukoissa sai parhaat edut. Epävakaat olot todennäköisesti myös mahdollistivat irtautumisen huonoiksi koetuista velvoitteista, kaupankäynnin paremmista ehdoista tai poistumisen takavasemmalle; kaikki nämä lisäsivät jo valmiiksi liikkuvuutta. Myös huonot sadot ja kulkutaudit saivat ihmiset liikkeelle ja verottivat väestöä vielä lisää, mikä vaikeutti puolustuksessa tarvittavien joukkojen rekrytointia entisestään. Toisaalta, kun väki ei enää pysynyt paikallaan, tieto paikkojen nimistä poistui heidän mukanaan, mikä selittäisi miksi brittiperäisiä paikannimiä on säilynyt niin vähän.

Kun sotaonni alkoi kääntyä briteille vastaiseksi, oli lähteminen helpointa eliitille. Näillä oli varaa siirtyä länteen, pohjoiseen tai vaikka meren yli Armoricaan tai Hispaniaan sen mukaan missä kullakin oli sukulaisia tai suhteita.¹ Jos ketään jäi jäljelle, niin nämä olivat maanviljelijöitä, jotka saattoivat hyvinkin olla entisten omistajien (maa)orjia. Mikäli heillä oli onnea selvitä valtauksista hengissä, elämä todennäköisesti jatkui kuitenkin ennenkin. Auki kuitenkin jää, mikä heidän suhteensa olisi ollut valloittajiin.

Toinen maan omistuksen käytännöistä nouseva, valloituksen lopputulosta ja mainetta selittävä tekijä on Eric Johnin hypoteesi kansanmaasta palkkiona, jota kuningas jakoi seuraajilleen yhteisön ihannoiman käytöksen perusteella. Tätä täydentää Charles-Edwardin käsitys kuninkaan lahjoittamasta maasta, jonka vastalahjaksi kelpasi vain yhtä merkittävä vastalahja, jatkuva lojaalius. Näin kunniakäsitys, yksilön sosiaalinen eteneminen yhteisössä ja jopa perheen perustaminen olivat kiinni maaomaisuuden saannista. Kun tähän tähtäävästä toiminnasta tehtiin vielä kulttuurisesti ylevää ja ihannoitua, motivaation maan saamiseksi on täytynyt olla korkea ja haluttuun lopputulokseen tähtäävät toimet tehtiin varmaankin innokkaasti. Ei siis ihme, jos anglosaksien valloitukset olivat verisiä.

Anglosaksien Britannian valloitus eteni kahdessa vaiheessa. Ensimmäinen alkoi pian roomalaisten lähdön jälkeen 400-luvulla. Tällöin anglosaksit saapuivat ryöstöretkille keskenään melko tasa-arvoisten sotilaiden joukkona, jossa jokainen sotilas oli lähellä joukon johtajaa, kuningasta ja siten jokaisella oli tasapuolinen mahdollisuus osuuteen voittosaalista ja maasta, vain oma kyvykkyys oli edellytys niiden saamiseen. Toki

¹ Vastaavasti tuoreemmista pakolaisjoukoista löytyy paljon kotiseutujensa varakkaita, joilla vain on ollut paremmat edellytykset lähteä kuin köyhemmillä.

kuninkaan läheisimmät miehet saivat enemmän maata, mutta tässä vaiheessa erot määrissä eivät vielä olleet merkittäviä. Menestys oli kunkin omissa käsissä ja mitä enemmän vastustajia sai kaadettua taisteluissa, sitä suurempi oli kunnia ja voittosaalis, sitä suurempi oli kuninkaalta lahjaksi saatu maaomaisuus.

Tavoitteena oli siis kuninkaan jakama maa, ja jos sitä kotiseuduilla oli enää vähän tarjolla, niin Englannissa sitten sitäkin enemmän ja nyt tavallisellakin miehellä oli mahdollisuus nousta Beowulfín rinnalle:

*Taisteluista kuulu kuningas, jaarliensa suoja
Hrethelin kultaan kiedotun sukuaarten käske
tuoda sisään; se oli paras esine,
jalokivin koristeltu miekka aarrekammioista.
Tämän hän laski Beowulfín syliin
ja lahjoitti tälle myös maata,
seitsemän tuhatta mitta, salin ja valtaistuimen.
Molemmat omistivat maata jo syntyjään
sukujensa mailla; mutta suurempi oikeus
oli peritty korkeammalla syntyperällä.¹*

Valloituksen alussa brittiväestön kohtalo oli kova. Itä-Engliassa väkeä oli jo valmiiksi vähemmän, mutta Kentissä ja Sussexissa alkuperäisväestö on varmaankin vähentynyt valloituksen myötä merkittävästi. Tässä vaiheessa briteillä oli kuitenkin vielä paljon anglosakseista vapaata takamaata, jonne suunnata, joten tuskin kaikkia on kuitenkaan tapettu. Anglosaksien brutaali ja väkivaltainen maine kuitenkin lienee ansaittu.

Ensimmäisille valloituksille oli tyypillistä, että se tuotti paljon pikkukuningaskuntia. Jokaisen sotajoukon herra oli toki oman valloituksensa kuningas. Jatkuvilla kahinoilla ja sodilla pidettiin yllä ryöstösaaliin virtaa, jolla puolestaan pidettiin omat seuraajat tyytyväisinä. Näiden avulla taas pystyttiin pitämään valloitus käynnissä. Loputtomiinhan tätä ei voinut jatkaa, jossain vaiheessa lähin naapuri ei ollut enää britti vaan toinen anglosaksikuningaskunta, jolloin alkoi pudotuspeli. Tämän kierroksen jäljiltä pienten kuningaskuntien määrä väheni, mutta jäljelle jääneet olivat sitä suurempia.

Kun valloitus siirtyy toiseen vaiheeseen 600-luvun tienoilla, vastassa oli paremmin taistelemaan kykeneviä brittejä anglosaksien valtaamien alueiden länsipuolella ja pohjoisessa. Alun voitokkaat kuningaskunnat, ensimmäisinä brittejä vastaan taistelleet Kent, Sussex ja Itä-Englia joutuivat luovuttamaan johtoasemansa uuden brittien vastaisen rajan kuningaskunnille Wessexille, Mercialle ja Northumbrialle. Näistä jokaisella oli oma brittien vastainen rintamansa jonne laajeta ja josta hakea ryöstösaalista. Tässä vaiheessa suhteet britteihin olivat kuitenkin jo monipuolisemmat ja myös yhteiselo oli mahdollista, mikä ehkä osaltaan selittää ristiriitaa kansanmurha vs. rinnakkainelo –debatissa.

Anglosaksit eivät enää itsekään olleet niin tasa-arvoisia, etäisyys kuninkaaseen kasvoi. Vaikka sotiminen oli tuottoisaa, valloitusten myötä tulevat saaliit päättyvät yhä harvempien käsiin ja henkilökohtainen sankaruus

¹ Beowulf 2189-2199.

alkoi kärsiä inflaatiota. Lait alkoivatkin 600-luvulla velvoittaa osallistumaan aseväkeen ja osa varsinkin nuoremista miehistä saattoi lähteä muiden palvelukseen, kun perinteisiä palkintoja ei ollut saatavilla. Lännempänä vähemmän roomalaistuneet britit pystyvät myös paremmin puolustautumaan, sillä roomalainen suurmaatalous ei ollut rikkonut heidän sukuun perustuvaa maanomistustaan ja uusien heimokuninkaiden oli mahdollista koota lojaalimpia sotajoukkoja perinteisiin suvun ja klienttien velvollisuuksien nojaten.

Vaikka toisen aallon aikana brittien tilanne oli selkeästi parempi, oli sitten osana sulautua valloittajiin tai taistella heitä vastaan, anglosaksien ihanteet olivat edelleen verenhimoisia. Beda kirjoittaa vielä 600-luvun lopulla Englannin kirkkohistoriassaan:

Samaan aikaan rohkea ja kunnianhimoinen kuningas Æthelfrith hallitsi Northumbrian kuningaskuntaa. Hän tuhosi brittejä enemmän kuin muut englantilaisten johtajat, niin paljon, että häntä saattoi verrata israelilaisten kuninkaaseen Sauliin, paitsi että Æthelfrith ei tuntenut Jumalallista uskoa. Hän valloitti enemmän alueita briteiltä kuin kukaan muu päällikkö tai kuningas, joko alistaen asukkaat ja laittaen heidät maksamaan veroja tai ajamalla heidät pois ja sijoittamalla englantilaisia heidän sijalleen.¹

Alun perin työn jatkamisen kannalta kiinnostavimmalta suunnalta näytti sen laajentaminen arkeologisiin lähteisiin, joiden kautta olisi voinut ehkä selvittää, miten roomalainen, brittien ja anglosaksien maanomistus olivat käytännössä levinneet. Tässä tutkimuksen kohteena olisi ollut paitsi asutus, myös löytyneet muinaispellot.² Toinen tutkimussuunta olisi puolestaan vienyt syvemmälle alkuperäislähteisiin. Kehityskulkujen vertaaminen vastaaviin mantereella ja muiden germaanien parissa olisi myös ollut kiinnostavaa.

Tutkimuksen merkittävin tulos oli havainto myöhäisten roomalaisten lakien ja valtiontalouden mahdollisesta vaikutuksesta roomalaisen Britannian maanomistukseen ja sitä kautta puolustuskykyyn. Tätä varten pitäisi selvittää tarkemmin 200-300-luvun Britannian taloutta ja sen merkitystä Rooman valtiontaloudelle. Toisaalta olisi tarpeen perehtyä tarkemmin brittien käsityksiin siitä, miten herran ja klientin välinen suhde toimi.

Tutkimuksen toinen tulos siitä, mikä mahdollisesti motivoi anglosakseja tarpeellista suurempaan väkivaltaan, tuntuu heppoisemmalta siksi, että perustuu osin kansanrunoista saatuun kuvaan varhaisten anglosaksien arvomaailmasta. Toisaalta Eric John on vastaavasta lähtökohdasta käsin kirjoittanut kirjan anglosaksien maanomistuksesta, joten ehkä tämäkin tulos saattaisi olla selvittämisen arvoista. Osaltaan kyse on myös siitä, kuinka tämän tutkimusalan pienistäkin tiedonmuruista on kehitetty hypoteeseja, jotka yksinään eivät

¹ Beda 1.XXXV (1907, 73).

² Näiden tunnistamisen on mahdollistanut ilmavalokuvaus ja maan muotojen arkeologia (landscape archaeology) on tuottanut tämän osalta paljon uutta tietoa.

kanna pitkälle, mutta yhdessä ja toisiaan tukien ovat onnistuneet selittämään asioita, jotka vielä sata vuotta sitten ei osattu edes tutkia.

Tutkimuksen tulosten pohjalta olisi myös kiinnostavaa selvittää, voiko anglosaksien valloituksen "aaltoja" käytännössä todentaa. Anglosaksien valloitushistorian lähteiden tarkempi läpikäyminen uudelleen tästä näkökulmasta voisi antaa viitteitä siitä, onko ensimmäisen vajaan kahden sadan vuoden aikana tapahtuneen ja myöhemmän etenemisen välillä oikeasti havaittavissa merkittäviä eroja ja toisaalta, olisiko mahdollista paikantaa maantieteellisesti ja ajallisesti missä ja milloin valloituksen alku muuttuu jatkoksi. Tässä olisi apua arkeologiasta ja myös nimistöntutkimus saattaisi selventää tulosta. Jos edellisten selvitysten tulokset tukisivat hypoteesia, voisi olla mahdollista selvittää myös tämän oletetun jakajan vaikutusta sen eripuolilla asuvien tai asuneiden ihmisten geeniperimään. Jos tämä oletus saisi vahvistusta, olisi ehkä mahdollista päätellä, että sekä kansanmurha että rinnakkainelo ovat molemmat valideja selitysmalleja, ne vain kohdistuvat eri aikoihin ja paikkoihin.

Lähteet ja kirjallisuus

Linkit annettu verkkolähteisiin ja niihin kirjoihin, joihin ei pääse käsiksi Kansalliskirjaston kautta mutta joiden painettu versio on löydettävissä netistä muodossa tai toisessa.

Lähteet

Ancient laws and institutes of England. Ed. Benjamin Thorpe. London 1840.

https://books.google.fi/books?id=9FYtAQAAIAAJ&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

Ancient laws and institutes of Wales. Transl. Aneurin Owen. London 1841.

https://books.google.fi/books?id=4_qi_6p1ZucC&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

<http://cyfraith-hywel.cymru.ac.uk/en/ancientlawstables.php> (20.10.2020)

Ancient Roman statutes. Transl. etc. Allan Chester Johnson, Paul Robinson Coleman-Norton & Frank Card Bourne. General editor Clyde Pharr. University of Texas Press, Austin 1961.

Anglo-Saxon chronicle. Transl. & ed. Dorothy Whitelock. Eyre & Spottiswoode, London 1961.

The Annals of Ulster. Electronic version. <https://celt.ucc.ie//published/T100001A/> (21.9.2020)

Beda: *Ecclesiastical History of England*. Transl. A.M. Sellar. George Bell and Sons, London 1907.

<https://www.gutenberg.org/files/38326/38326-h/38326-h.html>

Beda: *The Historical Works of the Venerable Bede. Vol. II: biographical writings, letters and chronology*. Ed. & transl. J.A. Giles. London 1845.

<https://archive.org/details/historicalworksofbede/page/n5/mode/2up>

The beginnings of English law. Ed. Lisi Oliver. Toronto 2002.

http://www.law.harvard.edu/faculty/cdonahue/courses/lhsemelh/materials/Mats2D_2F.pdf

(1.10.2020)

Beowulf. A verse translation. Authoritative text. Transl. Seamus Heaney. W.W. Norton & company, London 2002.

Berne MS. http://stairsociety.org/open_resources/manuscripts/the_berne_manuscript/ (20.10.2020)

Caesar, Gaius Julius: *Gallian sota*. Karisto, Hämeenlinna 1988.

Cicero, Marcus Tullius: *De Oratore*. <http://www.attalus.org/info/deoratore.html> (20.10.2020)

Dutch Civil law: <http://www.dutchcivillaw.com/> (6.6.2020)

Flechner, Roy: *The Hibernensis. Volume 1. A Study and Edition*. The Catholic University of America Press, Washington 2019.

https://books.google.fi/books?id=xf95vwEACAAJ&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (osin)

Gaius: *Institutiones*. https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/gai1_Poste.htm (20.10.2020)

Gildas: *De Excidio et Conquestu Britanniae*. Transl. J.A. Giles & T. Habington.

<http://www.gutenberg.org/cache/epub/1949/pg1949.html>

Laws of the Kings. 753 - 510 B.C. https://avalon.law.yale.edu/medieval/laws_of_the_kings.asp (20.10.2020)

Lenel, Otto: *Das edictum perpetuum. Ein Versuch zu dessen Wiederherstellung*. Leipzig 1883.

<http://fama2.us.es/fde/ocr/2006/edictumPerpetuum.pdf>

https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Edicta/Edictum_perpetuum.htm

Strabo: *The Geography*. Loeb Classical Library 1-8. Transl. H.L. Jones: Harvard University Press, 1917-1932.

<https://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Strabo/home.html>

The Theodosian code and novels and the Sirmondian constitutions. Transl. Clyde Pharr. The lawbooks exchange, New Jersey 2001.

https://books.google.fi/books?id=-ROBb7SlvYgC&printsec=frontcover&dq=bibliogroup:%22Corpus+of+Roman+law%22&hl=en&sa=X&ved=2ahUKEwig9dGY_NnrAhUSx4sKHRfqCwUQ6AEwA-HoECAAQAg#v=onepage&q&f=false (osin)

The Triads of Ireland. Transl. & ed. Kuno Mayer. Hodges Figgis & Co., London 1906.

Editoitu verkkoversio: <https://celt.ucc.ie/published/T103006.html> (8.9.2020)

The Twelve Tables. https://avalon.law.yale.edu/ancient/twelve_tables.asp (20.10.2020)

Kirjallisuus

Allen, John: *Inquiry into the rise and growth of the royal prerogative in England*. Longman, Rees, Brown & Green, London 1830.

https://books.google.fi/books?id=BUyAQAAMAAJ&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

Arjava, Antti: *Women and law in late antiquity*. Oxford University Press 1998.

Berresford Ellis, Peter: *Celt and Saxon. The struggle for Britain AD 410-937*. Constable, London 1993.

Binchy, D. A.: "Irish history and Irish Law: I". *Studia Hibernica* 15/1975, pp. 7-36.

Birley, Anthony R.: *The Roman government of Britain*. Oxford UP, Oxford 2005.

Bradshaw, Henry: *Collected Papers*. Cambridge University Press, Cambridge 1889.

<https://archive.org/details/collectedpaperso00bradiala>

Breatnach, Liam: *A companion to the Corpus iuris Hibernici*. Dublin institute of advanced studies 2005.

Bridgman, Timothy: "Keltoi, Galatai, Galli: Were they all one people?" *Proceedings of the Harvard Celtic colloquium* 24-25/2004-2005, pp. 155-162.

Burton, Graham: "Government and the provinces". *The Roman world* 1-2. Ed. John Wachter. Routledge & Kegan Paul, London & New York 1987.

Campbell, Ewan: "Were the Scots Irish?" *Antiquity* 75/2001, pp. 285-292.

Charles-Edwards, Thomas: *After Rome. Short Oxford history of the British Isles*. Oxford University press 2003.

- Charles-Edwards, T.M.: "The distinction between land and movable wealth in Anglo-Saxon England". *Medieval settlement. Continuity and change*. Ed. P.H. Sawyer. Edward Arnold, Norwich 1976.
- Charles-Edwards, T.M.: *Wales and the Britons, 350-1064*. Oxford University Press, Oxford 2013.
- Charles-Edwards, T.M.: *The Welsh laws*. University of Wales, Cardiff 1989.
- Christine G. Clark: "Women's Rights in Early England". *Brigham Young University Law Review* 1/1995, pp. 207-236.
- Coates, Richard: "Invisible Britons: the view from linguistics". *Britons in Anglo-Saxon England*. Ed. Nick Higham. The Boydell press, Woodbridge, 2007.
- Collingwood, R.G. & Myres, J.N.L.: *Roman Britain and the English settlements*. Clarendon press, Oxford 1937.
- Collins, Roger: *Early medieval Europe 300-1000*. Macmillan 1991.
- Collis, John: "Celts ancient and modern: recent controversies in Celtic studies". *Studia Celtica Fennica* 14/2017, pp. 58-71.
- Collis, John: "The origin and spread of the Celts". *Studia Celtica* 30/1996, pp. 17-34.
- Corcoran, Simon: "The Gregorianus and Hermogenianus assembled and shattered". *Mélanges de l'École française de Rome - Antiquité* 125.2/2013.
doi: <https://doi.org/10.4000/mefra.1772>
- Crone, Patricia: *Roman, provincial and Islamic law. The origins of the Islamic patronate*. Cambridge University Press, Cambridge 1987.
- Dark, Kenneth: *Civitas to Kingdom - British political continuity 300-800*. Leicester University press, Leicester, London and New York 1994.
- Dark, K.R.: "Large-scale population movements into and from Britain south of Hadrian's Wall in the fourth to sixth centuries AD". *Reading medieval studies* 29/2003, pp. 31-50.
[https://www.reading.ac.uk/web/files/GCMS/RMS-2003-03_K. R. Dark, Large-scale population movements into and from Britain south of Hadrian's Wall in the fourth to sixth centuries AD.pdf](https://www.reading.ac.uk/web/files/GCMS/RMS-2003-03_K._R._Dark,_Large-scale_population_movements_into_and_from_Britain_south_of_Hadrian's_Wall_in_the_fourth_to_sixth_centuries_AD.pdf)
- Davies, John: *The making of Wales*. Butler & Tanner, Frome 1996.
- Davies, Wendy: "Settling disputes in early Medieval Spain and Portugal. A Contrast With Wales and Brittany?" *Wales and the Welsh in the Middle Ages*. Ed. P.R. Schofield & R.A. Griffiths. University of Wales Press, 2011.
- Dillon, Myles & Chadwick, Nora K.: *The Celtic realms*. Weidenfeld and Nicolson, London 1967.
- Ellis, Thomas Peter: *Welsh tribal law and custom in the Middle Ages*. I-II. Clarendon Press 1926.
<https://socialsciences.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/ellis/WelshTribalLaw01.pdf>
- Emanuel, Hywel D.: "The Latin texts of the Welsh laws". *The Welsh history review*, Special number 1963: The Welsh Laws.

- Finberg, H.P.R.: "Anglo-Saxon England to 1042". *The agrarian history of England and Wales* 1.2. Cambridge University press 1972.
- Fleuriot, Léon: "Un fragment en latin de très anciennes lois Bretonnes armoricaines du VIe siècle". *Annales de Bretagne* 78.4/1971, pp. 601-660.
doi: <https://doi.org/10.3406/abpo.1971.2573>
- Fleuriot, Léon: "Un fragment en Latin de très anciennes lois Bretonnes armoricaines du VIe siècle". Actes du quatrième congrès international d'études celtiques (Rennes 18-25 juillet 1971) Volume I. Linguistique celtique. *Etudes Celtiques* 13.1/1972, pp. 194-212.
doi: <https://doi.org/10.3406/ecelt.1972.1502>
- Freeman, Philip M.: "The earliest Greek sources on the Celts". *Etudes Celtiques* 32/1996, pp. 11-48.
doi: <https://doi.org/10.3406/ecelt.1996.2082>
- Galliou, Patrick & Jones, Michael: *The Bretons*. Blackwell, Oxford 1991.
- Garnsey, Peter: *Social status and privilege in the Roman empire*. Clarendon Press, Oxford 1970.
- Green, Elisabeth: "Law and the legal system in the principate". *The Roman world* 1-2. Ed. John Wachter. Routledge & Kegan Paul, London & New York 1987.
- Griffiths, Bill: *Introduction to early English law*. Anglo-Saxon books 1998.
- Grimmer, Martin: "Britons in early Wessex: the evidence of the law code of Ine". *Britons in Anglo-Saxon England*. Ed. Nick Higham. The Boydell Press, Woodbridge, 2007.
- Hall, Alaric: "The Instability of Place-names in Anglo-Saxon England and Early Medieval Wales, and the Loss of Roman Toponymy". *Sense of Place in Anglo-Saxon England*. Ed. Richard Jones, Sarah Semple. Donington, Shaun Tyas, 2012.
<https://hcommons.org/deposits/item/hc:20211/>
- Harries, Jill: *Law and empire in late antiquity*. Cambridge University Press, 1999.
- Hassall, Mark: "Romans and non-Romans". *The Roman world* 1-2. Ed. John Wachter. Routledge & Kegan Paul, London & New York 1987.
- Higgins, Noelle: "The lost legal system - pre-common law Ireland and the Brehon law". (Myös teoksessa *Legal Theory, Practice and Education*. Ed. David A. Frenkel. Athens Institute for Education and Research, Athens 2011.)
<http://mural.maynoothuniversity.ie/5663/1/NH-Brehon-Law.pdf> (18.10.2020)
- Higham, Nick: "Britons in Anglo-Saxon England: An introduction". *Britons in Anglo-Saxon England*. Ed. Nick Higham. The Boydell press, Woodbridge, 2007.
- James, Simon: *Keltit*. Otava 2005.
- James, Simon: "The tribe that never was". *Guardian* 27.3.1999.
- Jenkins, Dafydd: "Legal and comparative aspects of the Welsh laws". *The Welsh history review*, Special number 1963: The Welsh Laws.
- John, Eric: *Land tenure in early England. A discussion of some problems*. Leicester University Press 1960.

- Johnston, David: *Roman law in context*. Cambridge University Press 1999.
- Jones, A.H.M.: *The later Roman empire 284-602. A social economic and administrative survey 1-2*. Basil Blackwell, Oxford 1973.
- Jones, A.H.M.: *The Roman economy. Studies in ancient economic and administrative history*. Basil Blackwell, Oxford, 1974.
- Jones, Glanville R.J.: "The gwely as a tenurial institution". *Studia Celtica* 30/1996, pp. 167-178.
- Jones, Glanville R.J.: "Post-Roman Wales". *The Agrarian history of England and Wales 1.2. AD 43-1042*. Ed. H.P.R. Finberg. Cambridge University Press 1972.
- Kaser, Max: *Roomalainen yksityisoikeus*. WSOY, Porvoo & Helsinki 1968.
- Kelly, Fergus: *A guide to early Irish law*. Dublin institute for advanced studies, Dublin 1988.
- Kelly, Fergus: "Thinking in threes: the triad in early Irish literature". *Proceedings of the British Academy* 125/1994, pp. 1-18.
<https://www.thebritishacademy.ac.uk/documents/1994/pba125p001.pdf>
- Koch, John T. & Löffler, Marion: *Celtic culture. A historical encyclopedia*. ABC-CLIO cop. 2006.
- Lambert, Tom: *Law and order in Anglo-Saxon England*. Oxford University Press 2017.
- Latvio, Riitta: "Status and exchange in early Irish laws". *Studia Celtica Fennica* 2/2005, pp. 67-96.
<https://journal.fi/scf/issue/view/1026>
- Laycock, Stuart: *Britannia, the failed state. Tribal conflicts and the end of Roman Britain*. The history press, Stroud 2008.
- Levy, Ernst: *West Roman vulgar law, the law of property*. American philosophical society, Philadelphia 1951.
- Liebeschuetz, J.H.W.G.: "Government and administration in the late empire (to AD 476)". *The Roman world*. Vol. 1-2. Ed. John Wachter. Routledge & Kegan Paul, London & New York 1987.
- Lintott, Andrew: *Imperium Romanum. Politics and administration*. Routledge, London & New York 1993.
- Lloyd-Jones, Myfanw: *Aspects of society and settlement in Wales and the Marches 500 B.C. to A.D. 1100*. A Thesis submitted for the degree of doctor of philosophy under the committee for archaeology. The queen's college, University of Oxford 1983.
<https://ora.ox.ac.uk/objects/uuid:a88047e9-b5bb-4057-bab5-23638b701dd6/> (8.9.2020)
- Maarleveld, Thijs J. & Ejstrud, Bo & Hunnicke, Tomas & Husum, Christine: *The migration period, southern Denmark and the North Sea*. Syddansk universitet, Marinarkeologi 2008.
https://www.researchgate.net/publication/257141210_The_Migration_Period_Southern_Denmark_and_the_North_Sea (21.9.2020)
- Mac Cana, Proinsias: "Ireland and Wales in the Middle Ages". *Ireland and Wales in the Middle Ages*. Eds. Karen Jankulak, Jonathan M. Wooding. Four courts press 2007.
- MacNeill, Eoin: *Early Irish laws and institutions*. Burn Oates and Washbourne, Dublin 1933.
- Maddicott, J.R.: "Plague in seventh-century England". *Past & Present* 156.1/1997, pp. 7–54.
doi: <https://doi.org/10.1093/past/156.1.7>

- Mann, J.C.: "Duces and comites in the 4th century". *The Saxon shore*. Ed. D.E. Johnston. CBA Research Report 18/1977.
<http://ads.ahds.ac.uk/catalogue/library/cba/rr18.cfm> (31.3.2008)
- McLeod, Neil: "Parallel and paradox. Compensation in the legal systems of Celtic Ireland and Anglo-Saxon England". *Studia Celtica* 16-17/1981-82, pp. 1-24.
- Meier, Dirk: "Man and environment in the marsh area of Schleswig-Holstein from Roman until late medieval times". *Quaternary international* 112/2004, pp. 55-69.
- Millet, Martin: *The Romanization of Britain. An essay in archaeological interpretation*. Cambridge University Press, Cambridge 1990.
- Mordechai, Lee & Eisenberg, Merle & Newfield, Timothy P. & Izdebski, Adam & Kay, Janet E. & Poinar, Hendrik: "The Justinianic Plague: An inconsequential pandemic?" *PNAS* 116.51/2019, pp. 25546-25554
doi: <https://doi.org/10.1073/pnas.1903797116>
- Mumby, Julia: "The descent of family land in later Anglo-Saxon England". *Historical Research* 84.225/2011, pp. 399-415.
- Oikeudellisen ajattelun perusteita*. Oikeustieteiden laitos, Joensuu 2012.
https://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-0766-0/urn_isbn_978-952-61-0766-0.pdf
(8.9.2020)
- Oppenheimer, Stephen: *The origins of the British*. Robinson, London 2007.
- Owen, Morfydd E.: "Some points of comparison and contrast between early Irish and Welsh law". *Ireland and Wales in the Middle Ages*. Eds. Karen Jankulak, Jonathan M. Wooding. Four Courts Press 2007.
- Peden, Joseph R.: "Property rights in Celtic Irish law". *Journal of libertarian studies* 1.2/1977, pp. 81-95.
- Pelteret, David: "Slavery in Anglo-Saxon England". *The Anglo-Saxons. Synthesis and achievement*. Wilfred Laurier University Press cop. 1985.
- Pierce, T. Jones: "Social and historical aspects of the Welsh laws". *The Welsh history review*, Special number 1963: The Welsh laws.
- Pierre, Barbara: "Classification of property and conceptions of ownership in civil and common law". *Revue générale de droit* 28.2/1997, pp. 235-274.
doi: <https://doi.org/10.7202/1035639ar>
- Pirhonen, Taija: *Roomalainen maanomistus ja -hallinta Britanniaassa*. Yleisen historian seminaarityö, Helsingin yliopisto 10.4.2008.
https://www.mv.helsinki.fi/home/tpirhone/seminaari_pirhonen.pdf
- Pollock, Fredrick & Maitland, Fredric William: *The history of English law before the time of Edward 1*. University press 1895.
- Pryce, Huw: "Lawbooks and literacy in medieval Wales". *Speculum*, 75.1/2000, pp. 29-67.

- Raae, Hanne-Mette Alsos: *The representation in Old Irish law texts of the legal position of women in early medieval Ireland as regards the ownership of property*. National University of Ireland, Galway 2013.
<http://hdl.handle.net/10379/4413>
- Rees, Sian: "Agriculture and horticulture". *The Roman world 1-2*. Ed. John Wachter. Routledge & Kegan Paul, London & New York 1987.
- Richardson, John: *Roman provincial administration 227 BC to AD 117. Inside the ancient world*. Macmillan education 1976.
- Robinson, O.F.: *The sources of Roman law. Problems and methods for ancient historians. Approaching the ancient world*. Routledge, London & New York 1997.
https://books.google.fi/books?id=Hg5c7rZe-S0C&printsec=frontcover&hl=fi&source=gb_s_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (osin)
- Ronayne, Liam: "Seandlithe na nGael. An annotated bibliography of the ancient laws of Ireland". *Irish Jurist, new series*, 17.1/1982, pp. 131-144.
- Schrijver, Peter: "What Britons spoke around 400 AD". *Britons in Anglo-Saxon England*. Ed. Nick Higham. The Boydell press, Woodbridge, 2007.
- Seeböhm, Fredric: *Tribal Custom in Anglo-Saxon Law - Being an essay supplemental to the English village community, the tribal system in Wales*. London 1902. <http://www.gutenberg.org/files/56145/56145-h/56145-h.htm>
- Sinder, Janet: *Irish legal history - An overview and guide to the sources*. 2001.
<https://brooklynworks.brooklaw.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1037&context=faculty>
- Sjöblom, Tom: "Piktis – kiviin piirretty kansa". *Studia Celtica Fennica* 1/2004, pp. 24–33.
<https://journal.fi/scf/article/view/7400>
- Stacey, Robin Chapman: "Learning law in medieval Ireland". *Tome: studies in medieval Celtic history and law in honour of Thomas Charles-Edwards*. Eds. Fiona Edmonds, Paul Russell. The Boydell Press, Woodbridge 2011.
- Stacey, Robin Chapman: "Learning to plead in medieval Welsh law". *Studia Celtica* 38/2004, pp. 107-123.
- Stacey, Robin Chapman: *The road to judgment. From custom to court in medieval Ireland and Wales*. University of Pennsylvania Press 1994.
- Stenton, F.M.: *Anglo-Saxon England*. Oxford University Press, Oxford, New York 1971 (1943).
- Tamm, Ditlev: *Romersk rätt och europeisk rättsutveckling*. Nerenius & Santérus förlag, Stockholm 1996.
- Tellegen-Couperus, Olga: *A short history of Roman law*. Taylor & Francis Group 1993.
- Todd, Malcolm: "'Famosa pestis' and Britain in the fifth century". *Britannia* 8/1977, pp. 319-325.
- Valante, Mary A.: "Taxation, tolls and tribute. The language of economics and trade in Viking-Age Ireland". *Proceedings of the Harvard Celtic colloquium*, 18-19/1998-1999, pp. 242-258.
<https://www.jstor.org/stable/pdf/20557344>
- Vinogradoff, Paul: "Folkland". *English historical review* 29.8/1893, pp. 1-17.

- Walsh, A.: *Scandinavian relations with Ireland during the Viking period*. T. Fisher Unwin limited, London 1922.
- <http://www.gutenberg.org/files/52041/52041-h/52041-h.htm>
- Ward-Perkins, Bryan: "Why Did the Anglo-Saxons Not Become More British?" *The English Historical Review*, 115.462/2000, pp. 513-533.
- Watkin, Thomas Glyn: *The legal history of Wales*. University of Wales Press, Cardiff 2007.
- Watson, Alan: *Legal origins and legal change*. The Hambledon press, London 1991.
- https://books.google.fi/books?id=bmohG5Rx4rgC&printsec=frontcover&dq=Legal+Origins+and+Legal+Change&hl=en&sa=X&ved=2ahUKEwjk-8iLndLrAhULxYsKHUO_BVcQ6AEwAHoECAIQAg#v=onepage&q=Legal%20Origins%20and%20Legal%20Change&f=false (osin)
- The Welsh history review*, Special number 1963: The Welsh laws.
- Whitelock, Dorothy: *The beginnings of English society*. The Pelican history of England 2. Penguin books, 1963.
- Witcher, R.E.: "On Rome's ecological contribution to British flora and fauna. Landscape, legacy and identity". *Landscape history*, 34.2/2013, pp. 5-26.
- doi: <http://dx.doi.org/10.1080/01433768.2013.855393>
- http://www.wharfedale-nats.org.uk/wp-content/uploads/2016/11/On_Rome_s_Ecological_Contribution_to_Bri.pdf
- Wmffre, Iwan: "Post-Roman Irish settlements in Wales. New insight from a recent study of Cardiganshire place-names". *Ireland and Wales in the Middle Ages*. Eds. by Karen Jankulak, Jonathan M. Wooding. Four Courts Press 2007.
- Woolf, Alex: "Apartheid and economics in Anglo-Saxon England". *Britons in Anglo-Saxon England*. Ed. Nick Higham. The Boydell press, Woodbridge, 2007.
- Woolf, Alex: "The expulsion of the Irish from Dyfed". *Ireland and Wales in the Middle Ages*. Eds. by Karen Jankulak, Jonathan M. Wooding. Four Courts Press 2007.
- Wormald, Patrick: *Legal culture in the early Medieval West. Law as text, image and experience*. The Hambledon press, London & Rio Grande 1999.